

Witheid in zicht

Een onderzoek naar de werking van witheid in
(samenwerkings)relaties van de Oecumenische
Vrouwensynode

Door

Renate Japenga – Gudde

1601024

Master Predikantschap

Protestantse Theologische Universiteit Amsterdam

Begeleider: Prof. dr. H.E. Zorgdrager

Tweede beoordelaar: B.J.G. Reitsma

November 2023

VOORWOORD

Met veel plezier en interesse heb ik gewerkt aan dit onderzoek voor de Oecumenische Vrouwensynode over witheid. Het was een lang proces, met de nodige hobbels, maar ik heb er ook veel van geleerd. De thesis is nu afgerond, maar het thema voor mij niet. Door dit onderzoek heb ik geleerd hoe belangrijk het is om over mijn eigen witheid te blijven nadenken. Kritisch te blijven op de boeken die ik lees en de stemmen die ik laat klinken, bijvoorbeeld in de preek. Om een brede blik te houden op de rest van de wereld buiten mijn bubbel en na te denken over wie ik niet zie.

Ik had deze thesis niet kunnen schrijven zonder de geduldige en betrokken begeleiding van prof. dr. Heleen Zorgdrager. De inhoudelijke gesprekken over de thesis heb ik als erg fijn ervaren en de feedback bracht me steeds weer verder. Ook ben ik de zeven vrouwen van de focusgroep dankbaar dat ze het ongemak hebben opgezocht en twee bijeenkomsten met elkaar in gesprek zijn gegaan over witheid.

Ik had me mijn afstuderen heel anders voorgesteld. Mijn man, Dirk, zou erbij zijn. Dirk was de eerste aan wie ik vertelde dat ik predikant wilde worden. Hij reageerde zoals hij altijd reageerde op mijn plannen; enthousiast en met veel vertrouwen in mij. In de vier jaren van de master, was hij de drijvende kracht achter de studie. In praktisch opzicht omdat hij thuis veel draaiende hield, maar ook in emotioneel opzicht als ik het even niet zag zitten. Daarnaast beleefden we ook samen veel plezier aan de vakken die ik volgde, de literatuur die ik las en ook aan de papers die ik schreef. Hij heeft ze allemaal gelezen. Ook met deze thesis heeft Dirk tot op het laatst meegeleefd.

Ik ben gezegend met veel lieve familie om me heen. Ze zijn een grote steun voor me en dankzij hen zie ik hoe mooi en veelbelovend het leven is. Allereerst mijn kinderen Amy, Viktor en Felix. Ze hebben meer dan ze leuk vonden moeten horen dat “mama moet studeren”. Gelukkig is dat nu voorbij. Mijn lieve ouders, Marten en Anita, die onvermoeibaar klusjes doen in mijn huis en klaarstaan als er iets is. De kinderen van Dirk; Floris (en Myrthe), Eline (en Max), Peter en Victor (en Kim), die me zo dierbaar zijn en die zulke lieve, betrokken broers en zus(sen) zijn voor Felix (en Amy en Viktor). Mijn lieve schoonmoeder; Irene. Mijn lieve schoonzussen; Teuntje en Mariëlle. Altijd klaar om Felix weer de dag van zijn leven te bezorgen. Deze thesis was ook niet tot stand gekomen zonder Jacobine, die me een sleutel van haar huis gaf om daar te kunnen werken. Soms was het meer praten dan werken, maar het hielp me om op gang te blijven.

Ik heb geluk met zoveel lieve mensen om me heen.

INHOUDSOPGAVE

<i>Voorwoord</i>	2
<i>1: Inleiding en probleemstelling</i>	4
1.0: inleiding	4
1.1: Aanleiding	4
1.2: Probleembeschrijving	4
1.3: Probleemstelling en doelstelling	5
1.4: Onderzoeksvragen	7
<i>2: Theoretisch kader</i>	8
2.0: Inleiding	8
2.1: Witheid	8
2.2: Gloria Wekker; cultureel archief, onschuld, witte zelfrepresentatie	9
2.3: Willie J. Jennings; <i>self sufficient masculinity</i> , wereld in fragmenten, <i>belonging</i>	11
2.4: Anthony G. Reddie: <i>Black Theology</i> , kleurenblindheid, erkenning witheid	11
2.5: Layla F. Saad: Witte suprematie, 28 uitingsvormen, goede voorouder zijn	12
2.6: Robin DiAngelo: Witte fragiliteit	13
2.7: Bespreking	14
2.8: Definitie witheid	14
2.9: Kritiek	15
2.10: De Oecumenische Vrouwensynode	15
<i>3: Methodologie</i>	17
3.0: Inleiding	17
3.1: Dataverzameling	17
3.2: Analyse van de data	22
3.3: Rol van de onderzoeker	24
3.4: Betrouwbaarheid van het onderzoek	24
<i>4: Resultaten</i>	26
4.0: Inleiding	26
4.1: Menselijke waardigheid	28
4.2: Attitude witte mensen	31
4.3: Positionaliteit	34
4.4: Rol witte mensen	36
4.5: Kerk, theologie en de Oecumenische Vrouwensynode	40
4.6: Eschatologie	45
<i>5: Conclusie en aanbevelingen</i>	49
<i>6: Evaluatie</i>	52
<i>7. Bibliografie</i>	54
<i>Bijlagen</i>	56
Opzet bijeenkomsten	
Verklaringblad	
Datamanagementplan	

HOOFDSTUK 1: INLEIDING

1.1 Inleiding

In 2020 werd ik gevraagd om onderzoek te doen voor de Oecumenische Vrouwensynode. In gesprek met (een deel van) het bestuur van de Vrouwensynode bespraken we de verlangens van de Oecumenische Vrouwensynode en het doel van dit onderzoek. Vervolgens zijn we een lange weg gegaan om te komen tot het daadwerkelijke onderzoek.

1.2 Aanleiding

De Oecumenische Vrouwensynode bestaat sinds 1987 en heeft zich in de afgelopen jaren ontwikkeld tot een netwerkorganisatie. De Vrouwensynode wil een landelijk platform bieden aan een bonte verzameling vrouwen die actief zijn op het gebied van vrouw, geloof en maatschappij. Dit alles vanuit een feministische visie op mens, kerk en maatschappij. Het visioen van de Vrouwensynode is “een wereld waarin in veelkleurigheid van godsdienst, huidskleur, cultuur, etniciteit, leeftijd en seksuele voorkeur, kortom in gerechtigheid wordt samengeleefd. In het bijzonder richt de Vrouwensynode zich hierbij op de gelijkwaardigheid van gender binnen religie en kerk.”¹

De Vrouwensynode doet dit concreet door het organiseren van synodedagen, een website, social media en het uitgeven van een kwartaaltijdschrift. Het bestuur bestaat uit 7 vrouwen. De samenwerking wordt gezocht met verschillende organisaties; Unie van Nederlandse Katholieke vrouwen, Raad van Kerken, REGENN (Religion and Gender Network in the Netherlands.), Al Nissa, Catharine Halkesfonds.

Het bestuur houdt zich bezig met de vraag hoe de Vrouwensynode in de toekomst vorm moet krijgen. Ze vragen zich daarbij af waar in Nederland er ‘levende plekken van geloof’ zijn. Er is een diepe wens: verbreding en aansluiting bij vrouwen uit verschillende contexten. Met het oog op deze wens heeft de Oecumenische Vrouwensynode mij gevraagd om een onderzoek uit te voeren waar zij van kunnen leren.

1.3 Probleembeschrijving

De Vrouwensynode heeft de wens om een dieper contact te krijgen met vrouwen van verschillende contexten. In 2020 heeft er een Synode plaatsgevonden waar nadrukkelijk ook vrouwen uit de achterban van kerken met een migratiegrond (SKIN) waren uitgenodigd. Ze merkten dat door culturele en theologische verschillen het lastig was om dieper in gesprek te komen. De Vrouwensynode wilde graag een onderzoek laten doen naar hoe vrouwen dieper in gesprek kunnen komen over geloof en geleefde werkelijkheid. In eerste instantie was het idee om dit te doen door middel van Intercultureel Bijbellezen, samen met vrouwen uit de achterban van SKIN. Nadat dit idee uitgedacht was door het bestuur, werd er contact gezocht met (vrouwen uit het) bestuur van SKIN om te kijken of daar ook de wens leefde voor dit project. In het eerste gesprek leek die wens er ook te zijn. Maar in het tweede gesprek voelde ik veel terughoudendheid en bleek dat SKIN voor zichzelf geen meerwaarde zag in dit onderzoek. Ze wilden wel meewerken, voor mij en voor de Oecumenische Vrouwensynode. Het gaf me een ongemakkelijk gevoel. Er gebeurde iets in de dynamiek waardoor er sprake was van een asymmetrische relatie. De Oecumenische Vrouwensynode had een wens en een agenda. SKIN deelde deze agenda niet met de Oecumenische

¹ <https://www.vrouwensynode.nl/vrouwensynode/> (laatst geraadpleegd op 7 augustus 2023)

Vrouwensynode en gaf ook aan dat ze zelf geen belang hadden in het onderzoek. Maar ze waren wel bereid om mee te werken aan het onderzoek. Wat maakte dat het bestuur van SKIN niet had geweigerd? Daar hadden ze alle reden toe. Wat gebeurt er in de relatie dat het asymmetrisch is?

De overeenkomst tussen de vrouwen die betrokken zijn bij de Vrouwensynode en de vrouwen uit de achterban van SKIN is dat ze allemaal in Nederland wonen, christen zijn en vrouw zijn. Het verschil is dat de Vrouwensynode bestaat uit witte vrouwen, waar de vrouwen uit de achterban van SKIN van kleur zijn en veelal een migratieachtergrond hebben.

Ik heb na dit gesprek ervoor gekozen om niet verder te gaan met het onderzoeksplan wat ik had ontwikkeld, maar een nieuwe insteek te kiezen, namelijk witheid.

Wat is de invloed van witheid? Hoe vaak denken witte vrouwen na over hun witheid en de invloed daarvan op relaties, op handelen, op hun theologie? En hoe komen we zo blind voor onze eigen witheid (zoals in de gesprekken met SKIN) terwijl het zo van invloed is?

1.4 Probleemstelling en doelstelling

Willie Jennings beschrijft in *After Whiteness, an education in belonging*, het probleem van de institutie 'witheid'. Witheid is niet een persoon of een bevolkingsgroep, maar een manier van zijn in de wereld en kijken naar de wereld, die cognitieve en affectieve structuren vormt en mensen verleidt om op die (witte) manier betekenis te geven aan de wereld.² Witheid is de (onbewuste) overtuiging dat christelijke vorming niets anders kan zijn dan witte, Europese mannelijke vorming.³ Jennings beschrijft witheid als *the house of the master (of slaves)*, gebouwd door witte mensen, gebruikt voor slavernij en kolonialisme. Maar het is nog steeds niet afgebroken omdat het als institutie nog steeds in gebruik is.⁴

Ten diepste gaat witheid over de vraag wie 'erbij hoort' en wie uitgesloten (of nog erger) wordt, omdat die niet past in (christelijke) witheid. Het is mensen dwingen of overtuigen om zich zo te assimileren dat ze passen binnen witheid. Het is deze manier van denken die brandstof was voor de slavernij en het kolonialisme en die nu nog doorwerkt in de maatschappij, in de theologie en in ons denken: In hoe witte mensen de wereld zien en ervaren.

Een asymmetrie in relaties door witheid betekent dat er een structuur van onderdrukking is waardoor de relatie niet rechtvaardig is. Rechtvaardigheid zal een van de sleuteltermen zijn in dit onderzoek omdat het een kernwaarde is van het geloof. Het zoeken naar aardse rechtvaardigheid heeft sterke wortels in de Bijbelse theologie en in de gereformeerde traditie. In het Tweede Testament kent het begrip rechtvaardigheid (δικαιοσύνη) grofweg twee betekenissen: rechtvaardiging door geloof en recht doen aan elkaar op aarde. Met mijn onderzoek sluit ik aan bij een van de twee betekenissen van rechtvaardigheid uit de Bijbel, namelijk recht doen op aarde. Daarbij gaat het om rechtvaardige relaties.⁵

² Willie J. Jennings, ed. *After Whiteness*, [E-book] (Cambridge: Wm B. Eerdmans Publishing Company, 2020), h2 -2/5

³ Jennings [ebook] h2 -2/5

⁴ Jennings [ebook] h3- 2/9

⁵ "According to the OT and Jewish understanding, "righteousness" (Heb. *sedeq/s daqâ*) connotes the "right" conduct of God and of humans, not within a view of an ideal norm of what is right, but rather within the perspective the concrete life relationships of partners to each other. In this sense righteousness is characteristic of God in his conduct toward his people (cf. Rom 3:5) in conformity with his covenant. On the other hand, he demands the performance of righteousness, which allows humankind to stand before God (Jas 1:20). In the latter sense the concept is characterized more by the dominant Greek use of ethical uprightness than by the OT usage (Acts 10:35; 13:10; 24:25; 1 Tim 6:11; 2 Tim 2:22; 3:16; 4:8; 2 Pet 2:5). Of course, for the entire NT usage the fundamental idea is that of "righteousness" in the original sense of God as the Judge and Redeemer of his own (these ideas are in permanent tension) and of righteous conduct of humans, which

Het lijken twee verschillende betekenissen van het woord 'rechtvaardigheid'. Maar het is veelzeggend dat hetzelfde Griekse woord gebruikt wordt. Onze onderlinge relaties en de verhouding met God hebben alles met elkaar te maken en kunnen ook niet uit elkaar worden gehaald.

In 1999 kwamen de Rooms-Katholieke kerk en de Lutherse wereldfederatie naar buiten met de Joint Declaration on the Doctrine of Justice. In het document waarin de World Communion of Reformed Churches deze verklaring onderschrijft, verwijst zij naar de wortels van de gereformeerde traditie en naar de theologie van Calvijn waarin hij uitgaat van een dubbele rechtvaardigheid. Volgens de WCRC is het de bron van Calvijns theologie: "Justification is, both a "declaring righteous" and a "setting right."⁶

Is het nodig om kritisch te reflecteren op je eigen witheid? Kunnen we het niet af met de Bijbel lezen en ervan uitgaan dat we mensen in de marge goed moeten behandelen? Theoloog Mara Brecht schrijft dat dit niet zo werkt. Bouwend op het werk van Massingale bekeek ze of Catholic Social Thought⁷ genoeg is om de witte machtsstructuren tegen te gaan. Het werkt bij armoede⁸: een confrontatie met armoede maakt dat je dat wil oplossen. Maar bij witte machtsstructuren werkt dat niet zo omdat je jezelf niet als dader ziet in de machtsstructuur. Je hebt (waarschijnlijk) niet iemand arm gemaakt, maar door je witte privilege profiteer je wel van het systeem van ongelijkheid: "Only by understanding racism in structural terms is it possible to see any particular part of the problem, including one's complicity."⁹ Racisme is een systeem en geen geïsoleerd probleem. Je moet jezelf meenemen in de analyse ervan. Daarom is een methode nodig die gericht is op het transformeren van het denken van mensen over systemen van ongelijkheid (antiracistisch). Het begint met mensen blootstellen aan ervaringen van mensen met racisme zodat het probleem gezien kan worden. Het erkennen van witheid is cruciaal in de strijd voor gelijkheid. Want in de erkenning kan je jezelf bekritisieren, je kracht en zwakte herkennen en open staan voor anderen¹⁰.

De Vrouwensynode heeft altijd vooropgelopen als het gaat om zaken van diversiteit, machtsongelijkheid en inclusie. Doreen Hazel, Womanist theologe, gaf een lezing op de Synode in 1992 en Gloria Wekker, sociaal en cultureel antropoloog, heeft een lezing gegeven tijdens de Synode in 2003 over gender en etniciteit. Er is openheid en verlangen om te leren.

De volgende stap is om kritisch te verhouden tot de eigen witheid om te zien dat het geen geïsoleerd probleem is maar een systeem. Dat systeem kan pas doorbroken worden als je ziet hoe dat systeem tot uiting komt.

In dit onderzoek wordt er kritisch gereflecteerd op (eigen) witheid door een focusgroep bestaande uit leden uit de achterban van de Oecumenische Vrouwensynode. In twee bijeenkomsten zullen zij in gesprek gaan over ervaringen van witheid en hun eigen ervaringen. De data die hierbij worden verzameld, worden geanalyseerd met behulp van de methode van Grounded Theory waarna de volgende hoofdvraag en deelvragen worden beantwoord:

finds its "norm" in the righteous conduct of God." Balz, Horst and Schneider, Gerhard (1978) Exegetical Dictionary of the New Testament, Volume 1. p326 δικαιοσύνη

6 <http://wcrch.ch/jddj>, paragraaf 16 (laatst geraadpleegd op 20 augustus 2022)

7 CST gaat uit van See, Judge, Act.

8 Armoede is eigenlijk ook geen geïsoleerd probleem. De welvaart is extreem ongelijk verdeeld in de wereld. Ook daar hebben mensen een aandeel in het systeem. Waarom hebben we in Nederland bijvoorbeeld voedselbanken nodig als er genoeg welvaart is om iedereen een goed bestaan te geven?

9 Brecht, Mara, 'See-Judge ... Act? The Role of Action in the Anti-Racist Catholic Theological Classroom'. *Religious Education* 114:3 (2019): 205-206, DOI:10.1080/00344087.2019.1613741)

10 Anthony G. Reddie, ed. *Is God color-blind? Insights from Black theology for Christian faith and ministry*, [ebook] (London: SPCK Publishing, 2010), h3-6/8

1.5 *Onderzoeksvragen*

Hoofdvraag:

Welke rol speelt witheid bij de Oecumenische Vrouwensynode in het vormgeven van samenwerkingsverbanden en welke inzichten en handelwijzen zijn behulpzaam in het doorbreken van witheid als belemmerende factor?

Deelvragen:

1. Wat is de achtergrond van de Oecumenische Vrouwensynode?
2. Wat is witheid?
3. Op welke wijze was witheid een belemmerende factor bij de participanten van de focusgroep?
4. Welke inzichten of handelwijzen zijn behulpzaam in het doorbreken van witheid als belemmerende factor?

HOOFDSTUK 2: THEORETISCH KADER

Kernbegrippen: witheid, wit, zwart, kleurenblindheid, witte onschuld, witte fragiliteit, Black Theology.

2.1 Inleiding

Het overkoepelende kernbegrip waar ik gebruik van maak is witheid: dit is het systeem en de ideologie dat witte mensen hebben opgetuigd om slavernij en imperialisme te rechtvaardigen. Het is een systeem waar witte mensen van hebben geprofiteerd en nog steeds van profiteren, ten koste van mensen van kleur. Het maakt racisme mogelijk. Witheid is het daderperspectief.

In dit hoofdstuk beschrijf ik de theoretische achtergrond van het concept witheid. Ik introduceer de kernbegrippen waar ik gebruik van maak in deze thesis en ik bespreek de modellen en theorieën van vijf auteurs die ik van waarde vind voor het onderzoek.

2.2 Witheid

Er zijn verschillende invalshoeken om witheid te bespreken. Vanuit Amerika komen veel artikelen die *whiteness* thematiseren, analyseren en problematiseren. Vanuit Zuid-Afrika schrijft Kobus van Wyngaard over witheid en publieke theologie¹¹. Vanuit Engeland wordt er geschreven over witheid in missie en zending door Peter Cruchly.¹² Whiteness in feminisme, zoals in feministische bewegingen wordt beschreven door Marcinik en Mattos,¹³ of hoe de tranen van witte vrouwen onderdrukkend werken voor vrouwen van kleur door Motwani Mamta Accapadi.¹⁴ Vanuit Canada schrijft Paulette Regan over haar onderzoek onder witte Canadezen en hun imperialistische geschiedenis.¹⁵ Kyoko Kishimoto beschrijft hoe witheid een rol speelt in het klaslokaal.¹⁶ Willie Jennings beschrijft witheid ook vanuit het perspectief van het onderwijs, maar dan met name het theologisch onderwijs. Het beeldende, poëtische taalgebruik in zijn schrijven zorgt ervoor dat er een meer affectieve laag wordt aangeboord wanneer je zijn boek leest. Als Black Theologian houdt hij witte mensen een spiegel voor hoe het systeem van theologisch onderwijs gestempeld is door *whiteness*.

Vanuit de literatuur heb ik gekozen voor concepten die me helpen om een focus aan te brengen in het onderzoek en om later de data te kunnen interpreteren. Ze werken als *sensitizing concepts*¹⁷: begrippen die attenderen, richting geven en verkennend zijn.

Willie Jennings is een van de auteurs van wie ik de concepten meeneem in het onderzoek. De andere vier auteurs zijn:

Robin DiAngelo; *White Fragility*¹⁸ en Layla F Saad; *Witte suprematie&ik*¹⁹. Zij beschrijven hoe witheid

¹¹ Van Wyngaard, C. 'Whiteness and Public Theology: an Exploration of Listening'. *MISSIONALIA: SOUTHERN AFRICAN JOURNAL OF MISSIONOLOGY*, 43(3) (2015): 478-492. doi:<https://doi.org/10.7832/43-3-132>

¹² Cruchley, Peter. 'Ecce homo...? Beholding mission's White gaze'. *Practical Theology* 15:1-2 (2022): 64-77, DOI: 10.1080/1756073X.2021.2023945

¹³ MARCINIK, Geórgia Grube; MATTOS, Amana Rocha. "'Mais branca que eu?': uma análise interseccional da branquitude nos feminismos". *Revista Estudos Feministas, Florianópolis*, v. 29, n. 1, e61749 (2021)

¹⁴ Accapadi, Mamta Motwani, 'When White Women Cry: How White Women's Tears Oppress Women of Color.' *College Student Affairs Journal*, v26 n2 p208-215 Spr (2007)

¹⁵ Paulette Regan, ed. 'An unsettling Pedagogy of History and Hope', *Unsettling the Settler Whiten: Indian Residential Schools, Truth Telling, and Reconciliation in Canada*, edited by: Paulette Regan. (Vancouver: British Columbia Press (2011)

¹⁶ Zie: Kishimoto, Kyoko. 'Anti-racist pedagogy: from faculty's self-reflection to organizing within and beyond the classroom.' *Race Ethnicity and Education* 21:4 (2018): 540-554

¹⁷ Smalling, KWALON, *Volume 26, Issue 1*, jan. 2021, p. 65 - 67

¹⁸ Robin DiAngelo, ed. *White Fragility: Why It's So Hard for White People to Talk About Racism*, (Verenigd Koninkrijk: Penguin Books Limited, 2019)

¹⁹ Layla F. Saad, ed. *Witte Suprematie & ik, Hoe je privilege (h)erkent, racisme bestrijdt en de wereld verandert*, (Amsterdam: Atlas Contact, 2021)

zich uit in het dagelijks leven. *Witte suprematie* fungeert als een werkboek om in 28 dagen meer zicht te krijgen op je eigen witheid. Gloria Wekker, zij beschrijft witheid vanuit culturele antropologie en genderstudies vanuit haar onderzoek in Nederland. Anthony G. Reddie beschrijft witheid vanuit het perspectief van Black Theology, ook hij houdt daarmee witte mensen een kritische spiegel voor als het gaat om witheid in hun theologie en christelijke praktijk.

2.3 Gloria Wekker: cultureel archief, onschuld en witte zelfrepresentatie

Gloria Wekker is Emeritus-hoogleraar Gender en etniciteit. Zij onderzoekt in *Witte Onschuld* op welke manieren ras zich heeft genesteld in het Nederlandse culturele archief. Het culturele archief baseert ze op een model van Edward Said dat Wekker samenvat als: "...een opslagplaats van ideeën, praktijken en gevoelens, dat wat er tussen onze oren zit, in onze harten en geesten, ten aanzien van ras, gebaseerd op vierhonderd jaar imperiale heerschappij."²⁰ Dit is een van de concepten die Wekker gebruikt in haar onderzoek.

Het tweede concept dat Wekker gebruikt is onschuld. Volgens Wekker een gekoesterde zelfomschrijving van witte Nederlanders als het gaat om racisme.²¹ Onschuld heeft verschillende betekenissen: Ten eerste; onschuldig zoals Jezus was toen hij gedood werd, ten tweede onschuldig als een kind, ten derde onschuldig als iets dat beschermd moet worden zoals een vrouw, ten vierde onschuldig zoals wanneer je een racistische grap maakt en dan zegt dat het een grap was en niet racistisch bedoeld. Ten vijfde onschuldig aan en onwetendheid over de imperiale geschiedenis, als deze geschiedenis niet is verwerkt, kan de onschuld samengaan met woede en geweld als de herinnering eraan wordt opgeroepen.²² Kortom: onschuld is een manier van in het leven staan. Wekker vat dit samen als; de epistemologie van onwetendheid maakt deel uit van de witte superioriteit waarbij het menselijke ras raciaal verdeeld is in volledige en onvolledige personen. Omdat witte mensen de neiging hebben de racistische wereld niet te begrijpen, kunnen zij volledig profiteren van de raciale hiërarchieën, ontologieën en economieën.²³ Het kan leiden tot "zelfvoldane onwetendheid"; het agressief verwerpen van het weten²⁴. Witte Nederlanders denken vaak onschuldig te zijn aan racistische denkbeelden of houding. Er wordt bijvoorbeeld gedacht dat racisme vooral in Amerika voorkomt of alleen bij mensen van een andere sociale klasse, niet bij hoogopgeleide witte vrouwen. Tegelijk wordt racisme vaak afgedaan als ironie, een grapje of toeval. Witte onschuld is een privilege om je niet bezig te hoeven houden met racisme. Het aanwijzen van racisme kan dan geweld oproepen en het toedekken van structureel racisme.²⁵ Er is ook nog seksueel racisme waarbij de koloniale seksualiteit doorwerkt tot in hedendaagse seksuele ideeën.²⁶

Het derde concept waar Wekker mee werkt, is witte Nederlandse zelfrepresentatie. Raciale verbeeldingen zijn onlosmakelijk verbonden met de Nederlandse psychologie en culturele aard. Ze zijn verbonden met de diepste verlangens, angsten, van wie we zijn.²⁷ Als Nederlanders verhalen vertellen over zichzelf dan wordt ras pijnlijk gemist in de dominante verhalen, volgens Wekker. Bij het construeren van een Europees 'zelf' werd dat gedaan vanaf de zestiende eeuw in de

²⁰ Gloria Wekker, ed. *Witte Onschuld*, (Amsterdam: Amsterdam University Press, 2018), 49

²¹ Wekker, 29

²² Wekker, 29 -31

²³ Wekker, 31

²⁴ Wekker, 32

²⁵ Wekker, 33

²⁶ Wekker, 33

²⁷ Wekker, 35

krachtvelden van verovering, kolonisatie en imperiumvorming. Wij, als degenen die bij Europa hoorden en een Zij die daar niet toe behoorden. Als Europeaan ben je wit, christelijk of seculier.²⁸

Wit en Zwart gebruikt Wekker niet als biologische categorieën, maar als politieke en culturele concepten.²⁹

Volgens Wekker zitten er denkbeelden in witte mensen die naar boven komen als reactie, maar daarop direct ontkent en weggedrukt worden. Zo kunnen de denkbeelden invloed hebben op het denken en handelen, maar is men zich er niet van bewust.³⁰ Omdat de denkbeelden niet onderkend worden, blijven ze doorwerken in denken en handelen. Wekker noemt dit ontkenning en loochening en het is een belangrijke manier van witte bevolking om met ras om te gaan. Op onverwachte momenten duikt ras weer op, terwijl witte Nederlanders ervan uitgaan dat ze niet racistisch zijn en kleurenblind.³¹ Witte Nederlanders zien Nederland als een klein, tolerant en ethisch rechtvaardig land. Wekker laat in drie voorbeelden zien hoe mensen van kleur slachtoffer zijn van alledaags racisme: seksualisering, algemene kleinering en criminalisering.³²

Wekker noemt hierbij ook het dubbele bewustzijn als belangrijk aspect in Nederland. Om te overleven in een samenleving die gedomineerd wordt door witte mensen en waar er weinig kennisoverdracht is over racisme, hebben Zwarte mensen een modus gevonden om met ras om te gaan. In Nederland is het mechanisme dat racistische gebeurtenissen worden gebagatelliseerd door Zwarte mensen.³³

Volgens Wekker is witte onschuld wanneer het cultureel archief met denkbeelden zich een weg naar buiten baant wanneer men in aanraking komt met mensen van kleur, waarna dit direct ontkend. Dit is een model om te spreken over witheid. Haar belangrijkste stelling is dat witte Nederlanders een collectieve opslagplek hebben waar denkbeelden uit 400 jaar imperialisme zich hebben genesteld. Deze opslagplek wordt niet onderkend waardoor het steeds weer terugkomt in “betekenisgevende processen zoals de vormgeving van het zelf”.³⁴

Voor lange tijd werd de nationale geschiedenis van Nederland en de koloniale geschiedenis afzonderlijk van elkaar onderzocht. Hierdoor is er een witte zelfrepresentatie ontstaan die geen recht doet aan de werkelijkheid³⁵. Wekker noemt hierbij ook een voorbeeld van Stamp Paid: “Door het definiëren van de ander, definieer je jezelf als de ander van de ander.”³⁶ De denkbeelden die ontstaan zijn voor en door de slavernij en 400 jaar imperialisme, houden een angst van witte mensen in stand die ze zelf hebben gecreëerd. Dit blijft bestaan zo lang er niet over gesproken wordt maar het ontkend wordt, omdat het niet past in het beeld dat witte mensen hebben van witte mensen. Wekker benoemt in dit kader ook dat niemand onschuldig koloniseert: “Een beschaving die kolonisatie rechtvaardigt is al een zieke beschaving”.³⁷

²⁸ Wekker, 36

²⁹ Wekker, 40

³⁰ Wekker, 49

³¹ Wekker, 50

³² Wekker, 62

³³ Wekker, 62

³⁴ Wekker, 8

³⁵ Wekker, 63

³⁶ Wekker, 64

³⁷ Wekker, 10

2.4 *Willie Jennings: self-sufficient masculinity, wereld in fragmenten, belonging*

Willie Jennings is een gewijde Baptist predikant en universitair hoofddocent systematische theologie, *Africana Studies* en *Religious Studies* aan Yale University. Hij beschrijft in *After Whiteness* op een beeldende en bijna poëtische manier zijn visie op witheid vanuit zijn achtergrond als decaan van een theologische universiteit. Jennings beschrijft witheid als *the house of the master* (of slaves), gebouwd door witte mensen, gebruikt voor slavernij en kolonialisme. Maar het huis is nog steeds niet afgebroken omdat het als institutie nog steeds in gebruik is.³⁸

Het probleem van de institutie 'witheid' is: witheid is niet een persoon of een bevolkingsgroep, maar een manier van zijn in de wereld en kijken naar de wereld, die cognitieve en affectieve structuren vormt en mensen verleidt om op die (witte) manier betekenis te geven aan de wereld.³⁹ Witheid is de (onbewuste) overtuiging dat christelijke (theologische) vorming niets anders kan zijn dan witte, Europese mannelijke vorming.⁴⁰ Het beeld van iemand die geschoold is, is die van "white self-sufficient masculinity"⁴¹.

Witheid is van invloed op het theologische onderwijs. Jennings stelt dat de lens waarmee gekeken wordt in het onderwijs bestaat uit drie fragmenten: Allereerst het geloof, de Bijbel en de traditie en alle vragen over leven en dood. Dit zijn stukjes en beetjes want: "we live in a reality of these pieces where the world is always too much for us to hold all at once."⁴² Volgens Jennings werkt God in al deze fragmenten van geloof. Maar het theologische onderwijs brengt het in overeenstemming met koloniale aspiraties. Want het tweede fragment is de koloniale macht die alle andere culturen dan de witte heeft afgenomen van de mensen. Theologiestudenten proberen het fragment van geloof te verbinden aan hun eigen culturele fragmenten⁴³. Het derde fragment van de lens is die van het product. De koloniatoren maakten van kennis een product. Ze onderzochten culturen en landen en maakten daarvan iets wat je kan verkopen: "You can know the whole world, you can sell the whole world."⁴⁴

Jennings benadert de doorbreking van witheid vanuit de lens van 'belonging'. Volgens hem zou theologische vorming moeten zijn dat je erachter komt dat je bij elkaar hoort. De grootste strijd is de strijd om samen gemeenschap te zijn. Een diepgaand schepsel-eigen 'erbij horen' dat de terugkeer laat zien van de schepping naar de Schepper en de terugkeer naar een intieme en erotische energie dat de kracht is in een leven met God.⁴⁵ Willie Jennings schrijft dat 'belonging together' het hermeneutische startpunt moet zijn van waaruit we nadenken over het sociale, politieke, het individu, de kerk en het onderwijs. Op dit moment werkt het westerse onderwijssysteem daartegen.⁴⁶

2.5 *Anthony G. Reddie: Black Theology, kleurenblindheid, erkenning witheid*

Anthony G. Reddie is directeur van het Oxford Centre for Religion and Culture en werkt op het snijvlak van Black Theology en Praktische Theologie. Volgens hem is Black Theologie belangrijk (ook) voor witte studenten: De studenten worden uitgedaagd om de ideeën uit Black Theology te

³⁸ Jennings [ebook], h3- 2/9

³⁹ Jennings [ebook], h2 -2/5

⁴⁰ Jennings [ebook], h2 -2/5

⁴¹ Jennings [ebook], h1 6/14

⁴² Jennings [ebook], h1 7/14

⁴³ Jennings [ebook], h1 8/14

⁴⁴ Jennings [ebook], h1 11/14

⁴⁵ Willie J. Jennings, ed. *After Whiteness, an education in belonging*, (Cambridge: Wm B. Eerdmans Publishing Company, 2020), 11

⁴⁶ Jennings [ebook], Secrets 6/13

gebruiken in hun latere werk als “agents for change”. Om een leider te zijn die het Koninkrijk van God laat zien in vieren en sociaal handelen, waarin alle mensen worden behandeld met waardigheid en respect.⁴⁷ Reddie gebruikt het framework van Black Theology om het christelijke geloof opnieuw te interpreteren en in zijn boek *Is God color-blind* biedt hij een model aan voor empowerment en bevrijdende transformatie om als kerk mee te bouwen aan een wereld waar raciale rechtvaardigheid is en vrijheid voor alle mensen.⁴⁸

Volgens Reddie is het ‘kleurenblind zijn’ een problematische benadering van racisme. In de kerk wordt vaak Galaten 3.28⁴⁹ aangehaald om te laten zien dat iedereen gelijk is. Maar als dit ervoor zorgt dat je niet meer zwart bent, dan houdt dat de idee in stand dat wit neutraal is en zwart ‘de ander’ of iets dat je moet ontstijgen.⁵⁰ Black Theology wil juist laten zien dat God de mens schiep in zijn of haar Zwart-zijn.⁵¹ En ten tweede wil Black Theology de constructie witheid ontmantelen en witte mensen kritisch laten reflecteren op de privileges die komen met wit zijn.⁵² Als je kleurenblind bent is het moeilijk om je eigen witheid te zien en de voordelen en macht die daarbij komt.

Volgens Reddie houdt Black Theology zich bezig met het begrijpen wat het betekent om Zwart te zijn in relatie met God, maar hebben witte mensen vaak nog geen moeite gedaan om hun witheid te begrijpen in hun theologiseren.⁵³ Reddie stelt dat witte theologen en zelfs witte “racial justice advocates” in hun strijd voor gelijkheid en rechtvaardigheid niet de moed hebben om hun eigen witheid te benoemen. En dat is wel van belang als witte mensen solidair willen zijn met Zwarte mensen.⁵⁴ Het erkennen van je eigen witheid is cruciaal in de strijd voor raciale gelijkheid want het laat zien dat je in staat bent om jezelf te bekritisieren en open te staan voor de ander.

Reddie maakt onderscheid tussen witheid en witte mensen: “Whiteness as a concept of supremacy, superiority and normality” waar witte mensen deel aan kunnen hebben, maar niet per definitie door gebonden zijn: “White people are not condemned to be imprisoned within the privileged constructs of Whiteness.”⁵⁵

2.6 Layla F Saad: Witte suprematie, 28 uitingsvormen, goede voorouder zijn.

Layla F Saad is (bestseller) auteur, spreker en educator op het gebied van ras, identiteit en leiderschap⁵⁶. Zij gebruikt het woord witte suprematie in plaats van witheid. Ze heeft ervoor gekozen om niet het woord witte privilege te gebruiken. Witte suprematie is niet alleen een ideologie van een marginale groep witte mensen, maar in samenlevingen en gemeenschappen waarin wit centraal

⁴⁷ Reddie [ebook], h1 4/6

⁴⁸ Reddie [ebook], h1 5/6

⁴⁹ Galaten 3:28: Er zijn geen Joden of Grieken meer, slaven of vrijen, mannen of vrouwen – u bent allen één in Christus Jezus. (NBV21)

⁵⁰ Reddie [ebook], h1 7/12

⁵¹ Er zijn verschillende argumenten om zwart en wit met of zonder hoofdletter te schrijven. Zie voor de discussie:

<https://www.oneworld.nl/mensenrechten/waarom-veel-mensen-zwart-met-een-hoofdletter-schrijven-en-wit-niet/#:~:text=In%20juni%202020%20kondigde%20AP,het%20bureau%20in%20een%20verklaring>. (laatst geraadpleegd 11 augustus 2023)

Ik volg de lijn van de Washington Post; Zwart schrijf ik met een hoofdletter want het is een: “recognition and acknowledgment not only of the cultural bonds and historical experiences shared by people of African heritage, but also the shared struggles of the descendants of enslaved people, families who immigrated generations ago and more recent immigrants from Africa, the Caribbean and other corners of the world”. <https://www.washingtonpost.com/podcasts/post-reports/capital-b-for-black/> (laatst geraadpleegd 11 augustus 2023) wit schrijf ik met een kleine letter want Wit (met hoofdletter) wordt ook geassocieerd met neonazistische groeperingen, zoals OneWorld schrijft. Maar het argument om Wit wel met een hoofdletter te schrijven is er ook: hiermee laat je zien dat Wit ook een raciale groep is. Vooral nog schrijf ik wit met een kleine letter en Zwart met een hoofdletter.

⁵² Reddie [ebook], h3 7/10

⁵³ Reddie [ebook], h3 8/10

⁵⁴ Reddie [ebook], h3 8/10

⁵⁵ Reddie [ebook], h3 9/10

⁵⁶ <https://laylafaad.com/> (laatst geraadpleegd 11 augustus 2023)

staat, is witte suprematie ook het paradigma waaruit normen, regels en wetten voortvloeien⁵⁷. Hoewel ze dus niet het woord witheid gebruikt, veronderstel ik dat ze met witte suprematie hetzelfde bedoelt als de andere auteurs met witheid.

Volgens Layla F Saad is witte suprematie: “een racistische ideologie gebaseerd op de overtuiging dat witte mensen op talloze manieren superieur zijn aan mensen van andere rassen en dat witte mensen om die reden over die andere rassen zouden moeten heersen.” Saad stelt dat het niet blijft bij een denkwijze maar zijn de systemen en instituties in de maatschappij erop ingericht om deze witte suprematie in stand te houden. Saad beschrijft in haar boek 28 manieren waarop witte suprematie zich uit in het alledaagse leven en daarbij moedigt ze witte mensen aan om het ongemak op te zoeken en te reflecteren op hoe dit bij hen zelf uit. Je kan haar boek daarbij gebruiken door elke dag een uitingsvorm te bestuderen en te reflecteren. Ook geeft ze handvatten om dit in groepsverband te doen. Dit alles vanuit de wens om een goede voorouder te zijn voor de volgende generaties.⁵⁸

2.7 Robin DiAngelo: *White fragility (witte fragiliteit)*

Robin DiAngelo is bijzonder hoogleraar aan de universiteit van Washington. Ze doceert op het gebied van Witheid. Naast haar academische werk geeft ze ook antiracismetrainingen. In *White fragility* beschrijft ze waarom witte mensen het moeilijk vinden om over hun witheid te praten. Zodra het gaat over ras of racisme worden witte mensen defensief en komen er emoties als angst, boosheid en schuld naar boven. DiAngelo noemt dit witte fragiliteit. Witte fragiliteit is geen zwakheid, maar het is een mechanisme om de voordelen die komen met witheid te beschermen en onder controle te houden. Het komt voort uit superioriteit.⁵⁹ Daar zit het idee achter dat alleen slechte mensen racistisch zijn en dat het individuele acties zijn in plaats van een complex systeem waar iedereen deel van uitmaakt. DiAngelo schrijft bewust over ‘witte mensen’ omdat dit het individualisme doorbreekt. Witte mensen worden gezien als individuen en mensen van kleur als een groep.⁶⁰

Volgens DiAngelo zijn witte mensen door witheid diep van binnen ervan overtuigd dat ze recht hebben op de voordelen die witheid meebrengt. Meer dan dat mensen van kleur recht hebben op gelijkwaardigheid. Maar dit wordt ontkend en roept boosheid op zodra het gethematiseerd wordt en wat je dan ziet is witte fragiliteit.⁶¹ DiAngelo beschrijft situaties waarin witte mensen racistisch handelen. Witte mensen die zichzelf zien als progressief en ontkennen dat ze iets te maken hebben met racisme. Ze waarschuwt ervoor dat juist mensen die zeggen dat ze het al begrijpen, of ervan overtuigd zijn minder racistisch te zijn dan anderen, degenen zijn die racisme in stand houden. Ze zijn er zo van overtuigd dat ze er al zijn, en alle energie gaat naar anderen laten zien dat ze er al zijn, in plaats van naar “engaging in ongoing self-awareness, continuing education, relationship building and actual antiracist practice”⁶²

Witte fragiliteit sluit aan bij het concept witte onschuld van Wekker. Zodra ras of witheid wordt gethematiseerd als een probleem ontstaat er boosheid omdat witheid zichzelf als onschuldig en neutraal ziet. DiAngelo noemt witte privilege een vorm van *white innocence*: witte mensen doen vaak net alsof ze niets kunnen doen aan de (witte) privileges die ze hebben, maar witte fragiliteit houdt witte privilege actief in stand⁶³. Een andere vorm van *white innocence* is dat witte mensen verwachten van mensen van kleur dat zij hen leren wat witheid is, alsof je van witte mensen niet kan

⁵⁷ Saad [ebook], h1 1/2

⁵⁸ Saad [ebook], h1 1/2

⁵⁹ DiAngelo [ebook], introduction 1/3

⁶⁰ DiAngelo [ebook], h6 1/6

⁶¹ DiAngelo [ebook], Introduction 2/3

⁶² DiAngelo [ebook], introduction 3/3

⁶³ DiAngelo [ebook], h4 8/11

verwachten dat ze kennis hebben van racisme. Maar, racisme is een relatie waarbij twee groepen betrokken zijn.⁶⁴

2.8 *Bespreking*

Wekker, Reddie, Jennings, Saad en DiAngelo schrijven allemaal vanuit een andere invalshoek. Wekker vanuit haar culturele antropologische onderzoek in Nederland. Reddie vanuit Black Theology die werkt als een kritische spiegel voor de witte theologie en de trainingen die hij geeft aan witte mensen. Jennings schrijft vanuit het theologisch onderwijs dat hij bekritiseert omdat het de theologie ook witheid meegeeft. Hij verstaat onder witheid dan ook de koloniale effecten van overheersing en in bezit nemen van de kolonisators. Het boek van Saad is ontstaan vanuit een campagne op Instagram waar ze elke dag een uiting plaatste van witte suprematie en mensen daarop konden reflecteren. Dat was zo'n groot succes dat er een boek van is gemaakt. DiAngelo is zelf wit en beschrijft vanuit haar eigen ervaringen van het geven van antiracismetrainingen en haar onderzoek naar hoe witheid gereproduceerd wordt in alledaagse narratieven.

Hoewel de auteurs allemaal schrijven vanuit een andere invalshoek, hebben ze het allemaal over hetzelfde: witheid is een systeem en een ideologie. Aan de ene kant een denkwijze die diep in mensen genesteld is en aan de andere kant heeft het uitingsvormen die effect hebben in de maatschappij.

Witheid is een gelaagd begrip met zoveel kanten dat je het bijna een model kan noemen om naar de werkelijkheid te kijken. Het heeft een heel begrippenkader.

Jennings beschrijft veel ervaringen van studenten ter illustratie van zijn argumentatie. Ook gebruikt hij poëzie daarvoor. Dit is een belangrijk aspect in het onderzoeken van witheid omdat het een affectieve laag aanboort in het nadenken over witheid. Want witheid is niet alleen een theoretisch systeem, mensen lijden dagelijks onder de uitingsvormen van witheid. Het huis dat de slavenhouders hebben gebouwd, daar leven we allemaal in. Het lijkt erop dat Jennings' definitie meer de innerlijke kant (de denkwijze) beschrijft, maar het beeld van het huis is de praktische uitwerking ervan.

Een andere overeenkomst tussen de auteurs is dat witheid er is, maar ook dat het doorbroken of overwonnen kan worden. Door je te verdiepen in witheid en te reflecteren op hoe deze denkwijze in je is genesteld en hoe het zich uit op de plek die je inneemt in de maatschappij. Saad stelt daarbij dat systemen en instituties in stand worden gehouden door individuen, dus als individuen zich tegen het systeem gaan keren dan kan dat werken als een domino-effect⁶⁵.

De concepten die hierboven beschreven staan gebruik ik om voor mezelf een definitie van witheid te gebruiken die ik als lens meeneem in het onderzoek. Het helpt me om gevoelig te zijn voor de uitingsvormingen van witheid in de data. Zo kan ik uitingsvormen van witheid herkennen en begrijpen wat er op dat moment gebeurt en welke blokkade het vormt in de relaties met mensen van kleur.

2.9 *Definitie witheid*

Ten diepste gaat witheid over de vraag wie 'erbij hoort' en wie uitgesloten (of nog erger) wordt, omdat die niet past in (christelijke) witheid. Het is mensen dwingen of overtuigen om zich zo te assimileren dat ze passen binnen witheid. Het is deze manier van denken die brandstof was voor de

⁶⁴ DiAngelo [ebook], h4 8/11

⁶⁵ Saad [ebook], h1 1/2

slavernij en kolonialisme. En die nu nog op een negatieve manier doorwerkt in de maatschappij, in de theologie en in ons denken. In hoe witte mensen de wereld zien en naar mensen kijken.

De definitie voor witheid die ik gebruik in dit onderzoek is: witheid is het systeem dat opgetuigd is door de kolonisator om de overheersing van witte mensen te rechtvaardigen en in stand te houden. Dit systeem heeft zich genesteld als een denkwijze in mensen en heeft uitingsvormen in de maatschappij in gedrag, attitudes, instituties, beleid en sociale processen. Witheid houdt zichzelf actief in stand.

2.10 Kritiek

Het onderzoeken van witheid is onderdeel van *Whiteness studies*. Sara Ahmed vraagt zich af of het zichtbaar maken van witheid er niet juist voor zorgt dat het in stand blijft. Alle aandacht die het fenomeen witheid krijgt, kan ervoor zorgen dat het juist groeit.⁶⁶

2.11 De Oecumenische Vrouwensynode

In dit onderzoek naar witheid bekijk ik witheid in een specifieke context: De Oecumenische Vrouwensynode. Witte vrouwen, vaak hoogopgeleid, met een achtergrond in de kerk of theologie. Hierin spelen verschillende intersecties⁶⁷ een rol: vrouw, wit, gelovig, hoogopgeleid, vaak een leidinggevende positie. In de contacten met vrouwen van kleur werden belemmeringen ervaren⁶⁸. In dit onderzoek bekijk ik of witheid te maken heeft met die belemmering.

De Oecumenische Vrouwensynode is in 1987 ontstaan vanuit de Vrouw en Geloof beweging die toen al tien jaar bestond. Kerk en Wereld (van de hervormde kerken) nam het initiatief en de Raad van Kerken werkte eraan mee. De Synode van 26 tot 30 augustus 1987⁶⁹ wordt gezien als het begin van de Oecumenische Vrouwensynode. Er waren vrouwen aanwezig vanuit allerlei denominaties.

Annego Hogebrink schrijft in *Zij gelooft, Zij anders; 20 jaar Oecumenische Vrouwensynode*, dat synode samenkomst betekent. Het gaat daarin om meer dan eenheid en gelijkheid, het gaat ook om leren van verschillen en oefenen in verbondenheid en wederkerigheid⁷⁰ en dat rechtvaardige machtsverhoudingen voorwaarde zijn voor sociale duurzaamheid.

De Vrouwensynode is geen kerk, maar een vrijplaats. Onder de vrouwen kwam het besef dat de kerken niet gaan veranderen en daarom werd er naar een vrijplaats gezocht, een plek waar je je kan uitspreken los van het gezag van kerken.

Tijdens de Synodes doet de Oecumenische Vrouwensynode beleidsaanbevelingen aan kerken en vrouwenorganisaties. Dat is een van de redenen dat het netwerk zichzelf een synode noemt. Het geeft belang en kracht en het is niet vrijblijvend. De Vrouwensynode wilde duidelijk maken waar het hen om gaat, namelijk machtsongelijkheid.⁷¹ De eerste vijf jaar van hun bestaan waren er volop subsidies aanwezig om het netwerk te ontwikkelen, vrouwen te trainen en kennis te vergaren over vrouwen en waardoor ze onderdrukt worden: Armoede, racisme, discriminatie. Vanaf 1992 koos Kerk en Wereld ervoor om te bezuinigen op de subsidie voor de Oecumenische Vrouwensynode.

“Zij gelooft, Zij anders”; 20 jaar Oecumenische Vrouwensynode schetst een beeld van de Synodes van de Oecumenische Vrouwensynode. Bij de eerste Synode in 1987 waren vrouwen heel blij een ‘wij’

⁶⁶ Ahmed, S. 'A phenomenology of whiteness.' *Feminist Theory* 8(2) (2007): 149–168. <https://doi.org/10.1177/1464700107078139>

⁶⁷ Intersectionaliteit, gemunt door Kimberlé Crenshaw: Maatschappelijke ongelijkheid doet zich voor langs verschillende assen en kunnen ook niet los gezien worden van elkaar.

⁶⁸ Zie hoofdstuk 1.2 Aanleiding.

⁶⁹ Toevallig ook mijn geboortedag.

⁷⁰ Geertje de Vries, ed. *Zij gelooft, zij anders; 20 jaar Oecumenische Vrouwensynode*, (Gorinchem: Narratio, 2007), 5

⁷¹ De Vries, 11

gevonden te hebben. Ze vonden herkenning bij elkaar voor alle problemen die ze ervoeren door hun vrouw zijn. Gevoed door feministische theologen als Elisabeth Schüssler Fiorenza, Mary Daly en Rosemary Redford Ruether, vonden vrouwen hun stem. Er was momentum voor een stevige, actieve vrouwenbeweging en dat vond zijn vorm in de Oecumenische Vrouwensynode. Bij de tweede Synode in 1992 was men in de volgende fase beland van de ontwikkeling van een groep. Vrouwen van kleur voelden zich niet gehoord en trokken zich al terug in de voorbereidingen. Tijdens de Synodedagen was er voor de vrouwen van kleur een workshop waarin ze de Slavernij herdachten. Dit deden ze door te vasten die dag en met een ritueel waarbij ze geketend over het terrein liepen. Doreen Hazel beschrijft hoe daar veel commotie over kwam. Witte vrouwen ervoeren dit als schokkend. Dertig jaar later blijkt ook hoe dit geïnterpreteerd is. Er werd aan mij verteld dat vrouwen van kleur geketend de eetzaal binnen kwamen als een protest. Maar Doreen Hazel beschrijft dat ze dit voor zichzelf deden, buiten op het terrein.⁷²

Gloria Wekker schrijft dat vrouwenbewegingen, waar je de Oecumenische Vrouwensynode ook onder kan scharen, zich meer dan bereid hebben getoond om na te denken over ras als een sociale en symbolische grammatica. Maar de debatten zijn daarna nooit naar tevredenheid opgelost, waardoor vrouwen van kleur zich hebben afgesplitst naar hun eigen organisaties. Daarna zorgde de introductie van het concept intersectionaliteit ervoor dat ras werd gezien als een vrijwillige betekenis-as waarmee je je kon inlaten of niet.⁷³

Dit zie je ook terug in de geschiedenis van de Oecumenische Vrouwensynode. Er is goede wil, maar het lijkt heel moeilijk te zijn geweest om echt een manier van samenleven te vinden die werkt voor alle mensen.

Na de bezuinigingen van 1992 ging er veel verloren aan kennis en menskracht. De Oecumenische vrouwensynode ontwikkelde zich verder tot een netwerkorganisatie en bleven synodedagen organiseren. Ook brachten ze nieuwsbrieven uit en een magazine, ZIJspiegel. Tegenwoordig is daar ook social media bijgekomen. De slagkracht, de opstandigheid en het activisme vanuit 1987, toen de Oecumenische Vrouwensynode -eigenlijk grassroots- begon, lijkt diep weggestopt of weggezakt te zijn. Er zijn geen meerdaagse Synodes meer, de laatste was in 2017. In maart 2020 is er een synode georganiseerd samen met Missie Nederland en Samen Kerken in Nederland (SKIN), dat werd als heel waardevol ervaren en daaruit ontstond het verlangen tot meer concrete samenwerking.

⁷² De Vries, 32

⁷³ Wekker, 164

HOOFDSTUK 3: METHODOLOGIE

3.0 Inleiding

Voor mijn thesis heb ik gekozen voor een kwalitatief onderzoek. Volgens Boeije en Bleijenbergh is een kwalitatief onderzoek een studie waarbij aandacht uitgaat naar het begrijpen van welke betekenis mensen toekennen aan wat er gebeurt in hun leven.⁷⁴ Deze vorm van onderzoek levert empirische data op en maakt inzichtelijk welke processen er spelen. Deze vorm van onderzoek doet voor mij recht aan de relevantie en urgentie van het thema witheid. Het onderzoek leidt tot conclusies en aanbevelingen voor de Oecumenische Vrouwensynode, gegrond in empirische waarnemingen over hoe het systeem van witheid tot uiting komt bij de Oecumenische Vrouwensynode. In gesprek met witte mensen kan het (hele) systeem van witheid tot uiting komen wanneer ze met elkaar over hun ervaringen praten en niet alleen de door mij geselecteerde variabelen die ik wil meten zoals in een kwantitatief onderzoek of alleen op een theoretische manier bij een literatuurstudie. Tegelijk is dat ook wat het spannend maakt.

In dit hoofdstuk zal ik eerst ingaan op de ethische overwegingen voor het onderzoek en vervolgens van welke methodes ik gebruik heb gemaakt.

3.1 Dataverzameling

3.1.1 Ethische overwegingen

Op zoek naar voorbeelden van kritische kwalitatieve onderzoeken over (de werking van) witheid ben ik uitgekomen bij Anthony G. Reddie (Verenigd Koninkrijk) en Paulette Regan (Canada)⁷⁵ omdat mijn onderzoek soortgelijk is aan hun (veel grotere) onderzoeken, trainingen en workshops waarin witte of non-Native personen kritisch reflecteren op hun identiteit, de impact van witte of non-Native normativiteit en het zijn van begunstigden van een onrechtvaardig systeem.

Volgens Reddie komt het proces van bewustwording van witheid pas goed op gang als witte mensen worden blootgesteld aan de (shockerende) ervaringen van mensen. Zoals de ervaringen van de tot slaaf gemaakten in Congo⁷⁶ Cobus van Wyngaard beargumenteert dat het nu eerst de taak van een witte theoloog is om te luisteren, omdat het privilege van witte mensen gebouwd is op hetzelfde systeem dat anderen stil maakt.⁷⁷ Daarbij concludeert van Wyngaard dat luisteren niet komt voor spreken, maar dat het een houding is waar we steeds naar terug worden geroepen.⁷⁸ Het luisteren naar ervaringen van mensen is een manier om het proces van bewustwording op gang te brengen. Toch heb ik ervoor gekozen om niet te vragen aan mensen van kleur om over hun ervaringen van discriminatie en uitsluiting te vertellen aan de focusgroep.

Paulette Regan beschrijft in haar onderzoek dat ze ervoor koos om Oorspronkelijke bewoners van Canada niet te laten vertellen over hun trauma's omdat blijkt dat steeds weer praten en doorleven van je trauma's ervoor kan zorgen dat je weer getraumatiseerd raakt. Zij stelt dat het niet ethisch is om mensen te vragen om hun ervaringen te vertellen, alleen zodat anderen ervan kunnen leren.⁷⁹

⁷⁴ Hennie Boeije en Inge Bleijenbergh, ed. *Analyseren in kwalitatief onderzoek. Denken en doen*, (Amsterdam: Boom, 2023), 12

⁷⁵ Het Verenigd Koninkrijk en Canada hebben context die geheel eigen is, maar ook enigszins te vergelijken met de Nederlandse context waarin witte normativiteit en witte superioriteit een rol spelen.

⁷⁶ Reddie [ebook], h1 3/4 7 Reddie gebruikt hiervoor een documentaireserie.

⁷⁷ Wyngaard, 491

⁷⁸ Wyngaard, 492

⁷⁹ Regan, 3

Regan koos ervoor om de non-Native personen vanuit dader-perspectief⁸⁰ over ervaringen na te laten denken. Ik volg de argumentatie van Regan en ik wil mensen van kleur niet als instrument gebruiken zodat witte mensen van hun ervaringen met witheid kunnen leren. Ook wanneer het vertellen van de eigen ervaringen niet traumatisch zou zijn, dan is het nog steeds emotionele arbeid. Daarvan denk ik dat het tijd is dat witte mensen die zelf gaan doen. Daarom heb ik ervoor gekozen dat de focusgroep bestaat uit witte vrouwen die met elkaar praten over (hun eigen) witheid.

Ik heb ervoor gekozen om in mijn onderzoek de ervaring van twee vrouwen van kleur, uit de Nederlandse context, in te brengen. Namelijk van Gloria Wekker en Doreen Hazel. Zij hebben beide hun ervaring beschikbaar gesteld door middel van een boek; *Witte Onschuld* (2018) en *Dochters van Cham* (1992). Het zijn beide vrouwen die ook betrokken zijn geweest bij de Oecumenische Vrouwensynode. Gloria Wekker heeft in 2003 een lezing gegeven. Doreen Hazel is nog meer verweven met de geschiedenis van de Vrouwensynode doordat ze als deelnemer meedeed aan de synode van 1987, in 1992⁸¹ de openingslezing verzorgde en als Womanist Theoloog betrokken was bij voorbereidingen voor de synode van 1998. Ik wil beide stemmen laten klinken. De participanten zullen van tevoren een hoofdstuk lezen uit de betreffende boeken, in de bijeenkomst wordt het gethematiseerd.

In het presenteren van de data heb ik als onderzoeker een keuze wat ik laat zien. Ik voel daarin een verantwoordelijkheid naar de participanten. Daarom zal ik de data gebruiken waar ik helemaal achter kan staan en ik me niet bezwaard voel tegenover de participanten.

3.1.2 Focusgroepmethode

Voor het verzamelen van data heb ik gekozen voor een focusgroep. Een focusgroep⁸² is een manier om verbale data te verzamelen onder de begeleiding van een discussieleider in een homogene groep⁸³. De meerwaarde boven individuele interviews is dat de participanten onderling ook in gesprek gaan en elkaar bevragen. Hiermee krijgen de participanten meer controle over het thema van de dialoog omdat ze met elkaar in gesprek zijn in plaats van alleen met de onderzoeker.⁸⁴ Dit zorgt ervoor dat er samen kennis wordt verkregen. De participanten worden medeonderzoekers.⁸⁵ In een focusgroep is de kans groot dat de participanten zich verrijkt voelen door de gesprekken. Het luisteren naar elkaars stemmen kan invloed hebben op de praktijk van de organisatie of deze zelfs verbeteren of transformeren⁸⁶. Het is belangrijk dat alle participanten in de focusgroep gehoord worden⁸⁷. In de rol van onderzoeker heb ik de gesprekken inhoudelijk voorbereid en geleid. Naast de verbale data, heb ik ook non-verbale data verzameld. Het gaat hierbij om de mimiek en houding van de participanten.

3.1.3 Methode van selectie

De focusgroep is samengesteld door het bestuur van de Oecumenische Vrouwensynode om een zo

⁸⁰ Dader-perspectief gaat er niet om dat deze personen er zelf bij betrokken waren geweest. In Canada gaat het om de residential schools waar kinderen van Native personen erg slecht zijn behandeld omdat non-Native beleid was dat ze bij hun ouders weggehaald moesten worden om beter te integreren in de witte cultuur. Dader-perspectief gaat er bij Regan en in dit onderzoek om, om de mensen die begunstigen zijn van dat systeem. Witte mensen profiteren nu nog steeds van een systeem waarin witheid domineert en normatief is. In dit onderzoek speelt nog een aspect mee: het gaat om (witte) vrouwen die zelf ook te maken hebben met een onderdrukkend systeem, namelijk het patriërchaat. Witte vrouwen hebben zelf ervaringen met onderdrukking door hun vrouw-zijn en aan de andere kant zijn ze ook onderdrukkers door hun witheid.

⁸¹ De Vries, 29

⁸² Deze focusgroep is opgezet als project: "project level, "a specific short-term collaboration of several parties with joint objectives limited to the timeframe of the collaboration" – Henk de Roest, ed. *Collaborative Practical Theology: Engaging Practitioners in Research on Christian Practices*, (Leiden: Brill, 2020), 23

⁸³ Richard R. Osmer, ed. *Practical Theology; An introduction*, (Cambridge: Wm B. Eerdmans Publishing Company, 2008), 54

⁸⁴ De Roest, 243

⁸⁵ De Roest, 21

⁸⁶ De Roest, 247

⁸⁷ De Roest, 277

goed mogelijke afspiegeling van de achterban van de Oecumenische Vrouwensynode te krijgen. Het alternatief was dat ikzelf vrouwen bij elkaar zou zoeken. Daar heb ik niet voor gekozen omdat het bestuur van de Vrouwensynode de contacten heeft en meer zicht heeft op wat een goede representatie zou zijn van de achterban van de Vrouwensynode.

Het bleek ingewikkeld te zijn om genoeg vrouwen bij elkaar te krijgen voor de focusgroep. Er zijn in totaal 15 vrouwen gevraagd, acht daarvan zeiden dat ze het een zeer relevant thema vonden, maar nu geen tijd hadden om te participeren in de focusgroep. Tot een week voor de eerste bijeenkomst (20 februari 2023) was het onduidelijk of de bijeenkomst door kon gaan omdat er maar 2 of 3 participanten waren. Een alternatief voor de focusgroep zouden individuele interviews kunnen zijn geweest, maar het nadeel daarvan is dat je de interactie van de participanten onderling mist. Een ander alternatief was geweest om via Zoom de bijeenkomsten te houden, maar ook daar ging mijn voorkeur niet naar uit omdat het een verlies aan info kan opleveren. Daarbij is het gesprek over witheid ook spannend en soms ongemakkelijk, het is belangrijk om elkaar daarbij goed te kunnen zien en ervaren.

3.1.4 Participanten focusgroep

In totaal deden zeven participanten mee aan de focusgroep. Allemaal wit en (zich identificerend als) vrouw (homogene samenstelling)⁸⁸. Zes van de participanten waren academisch theologisch geschoold en werkzaam (geweest). Eén participant was in haar werkzame leven wijkverpleegkundige. De leeftijd varieerde van begin dertig tot halverwege de zeventig jaar. Vijf van de zeven participanten waren boven de vijftig jaar. Vijf participanten waren protestants, één was oud-katholiek en één van de participanten was rooms-katholiek. Twee participanten zaten in het bestuur van de Oecumenische Vrouwensynode. Twee participanten waren vanaf het begin bij de Vrouwensynode betrokken en hadden in de afgelopen jaren ook organisatorische of bestuurlijke taken op zich genomen. één participant was jarenlang betrokken bij een vrouwengroep in de katholieke kerk en zijdelings betrokken bij de Vrouwensynode. Twee participanten zijn los betrokken bij de Vrouwensynode.

Dit is een aardige representatie van de Vrouwensynode op dit moment. Er zijn vrouwen die al vanaf het begin betrokken zijn en er zijn vrouwen (vaak jong, tussen de 25-40 jaar) die individuele bestuursleden kennen en soms meedoen aan activiteiten van de Vrouwensynode, maar zich niet verbonden voelen aan de Vrouwensynode op zich.

3.1.5 Bijeenkomsten

Op 20 februari 2023 en 28 februari 2023 vonden de twee focusgroep-bijeenkomsten plaats. De eerste bijeenkomst begon om 13.00 uur en duurde 1 uur en 45 minuten met zeven participanten. De tweede bijeenkomst begon om 11.00 uur, duurde 1 uur en 30 minuten met zes participanten. Participant P1 was daar afwezig. De bijeenkomsten vonden plaats op het kantoor van de Protestantse Kerk Amsterdam. Dit was aangeboden door een van de participanten. De andere optie was in de kerk van een van de andere participanten. Met het kantoor van de Protestantse Kerk Amsterdam waren we goed bereikbaar voor alle participanten.

Van de bijeenkomsten zijn geluidsbestanden gemaakt en video-opnames zodat ik later kon terugzien wie er aan het woord was. Deze bestanden zijn vervolgens getranscribeerd tot 44 pagina's tekst.⁸⁹

3.1.6 Inhoud bijeenkomst focusgroep

Beide bijeenkomsten zijn inhoudelijk voorbereid omdat ik heb gekozen voor een semi- of half gestructureerde vorm van interviews,⁹⁰ hiermee kon ik het gesprek vrij laten, maar wel het gesprek

⁸⁸ Boeije en Bleijenbergh, 81

⁸⁹ Informed consentformulieren zijn bij de data bijgevoegd op de beveiligde omgeving.

⁹⁰ Boeije en Bleijenbergh, 77

leiden met behulp van een topiclijst.⁹¹ Bij beide bijeenkomsten ben ik afgeweken van de voorbereiding omdat ik het middendeel van het gesprek vrij liet, waarbij de participanten elkaar bevroegen en in gesprek raakten. Mijn doel was om gevoelens van de participanten naar boven te krijgen en meer zicht te krijgen op de processen van witheid. In de eerste bijeenkomst heb ik twee vragen gesteld met als doel dat de participanten elkaar eerst beter leerden kennen. Het gesprek verloopt gemakkelijker als de participanten zich in elk geval op hun gemak voelen bij elkaar (rapport).⁹² Dit duurde veel langer dan ik had gedacht. Daardoor kwamen we maar kort toe aan de tekst van Gloria Wekker en kwamen we niet meer toe aan de filmpjes. In de tweede bijeenkomst werd er lang gesproken over de tekst van Doreen Hazel en was er geen tijd meer voor de filmpjes. De filmpjes (over witte fragiliteit en witte solidariteit)⁹³ wilde ik inzetten om een affectieve laag aan te boren als dat door de teksten te veel op een theoretisch niveau bleef hangen. Ook zonder de filmpjes ging dat goed, het gesprek ging de diepte in en er kwamen emoties en gevoelens naar boven. Wel had ik door de filmpjes nog specifiek op twee thema's (witte fragiliteit en witte solidariteit) kunnen ingaan en dat is nu niet gebeurd. Hoewel deze twee thema's wel terug te vinden zijn in de data.

3.1.7 *Opzet interview/topiclijst*

Mijn doel met de bijeenkomsten was om gevoelens, emoties en ervaringen over en van witheid naar boven te krijgen. Hierdoor zou ik meer zicht kunnen krijgen op hoe witheid een rol speelt in de relaties of samenwerkingsverbanden met mensen van kleur. Het doel van mijn onderzoek was niet om te testen of de participanten theoretisch weten wat witheid is.

Voor het onderzoek heb ik twee bijeenkomsten voorbereid. Layla F. Saad reikt in haar boek een vorm aan om in een groep te spreken over witheid⁹⁴. Dit heet Circulair Leiderschap. Deze gespreksvorm zorgt ervoor dat je vanuit een informele ruimte, dat wil zeggen de informele sfeer waarbij de gesprekken nog gaan over andere dingen dan het thema, de overstap kan maken naar de gespreksruimte. Het is een manier om je bewust te focussen op het doel van de bijeenkomst en de andere dingen te parkeren. Vervolgens heeft de bijeenkomst een check-in (begroeting), vrij groepsgepraak en vervolgens een check-out (reflectie en afronding).⁹⁵

Check in

Om elkaar te leren kennen, ben ik in de eerste bijeenkomst begonnen met de vraag naar de motivatie om mee te doen aan de focusgroep. Hierdoor konden de participanten de beweegredenen van de andere participanten horen en herkenning (of juist nieuwsgierigheid) voelen. Voor de tweede vraag heb ik de participanten gevraagd om een voorwerp mee te nemen van thuis en te vertellen over hun gevoelens. Dit had als doel dat de participanten elkaar beter leerden kennen; ze vertelden elkaar persoonlijke levensverhalen.

Bij de tweede bijeenkomst ben ik begonnen met de vraag hoe ze zich voelden ("Hoe zit je er bij"). Ik wist op dat moment dat er participanten waren die geen zin hadden in de bijeenkomst. Ik wilde met deze vraag de verbinding en betrokkenheid tussen de participanten bevorderen en op deze manier kon ik aansluiten bij de situatie met de rest van mijn vragen.

Vrij groepsgepraak

Ik heb hierin de pedagogiek van *See, Judge, Act* als leidraad genomen. Dit is een katholieke, bevrijdingstheologische methode van Joseph Cardinal Cardijn uit de jaren tachtig. Het gaat uit van

⁹¹ Boeije en Bleijenbergh, 78 (zie bijlage voor de initiële voorbereiding)

⁹² Boeije en Bleijenbergh, 77

⁹³ <https://youtu.be/KCSCFcqLpC0>; https://youtu.be/-VLhF_yNYUs; https://youtu.be/uPEiMN_iEpU (laatst geraadpleegd 11 augustus 2023)

⁹⁴ Saad [ebook], h8

⁹⁵ Saad [ebook], h8.

drie fases: Eerst leer je het onrecht zien, daarna kan je het benoemen in situaties en vervolgens roept het op tot handelen.⁹⁶

Door de participanten twee hoofdstukken te laten lezen over witheid en racisme als voorbereiding op de bijeenkomsten, probeerde ik bij hen al een proces van reflectie op gang te brengen die voortgezet werd in het gesprek tussen de participanten. De teksten reikten *sensitizing concepts* aan, als een lens om naar het veld te kijken. *Sensitizing concepts* werken richtinggevend en gevoeligmakend voor het thema⁹⁷.

Gloria Wekker- *Witte Onschuld, case-studies van alledaags racisme*

Ik heb gekozen voor het hoofdstuk 1: *'Stel dat ze een grote neger mee naar huis neemt'*; *casestudies van alledaags racisme*⁹⁸, waar Wekker drie voorbeelden noemt van alledaags racisme die herkenbaar kunnen zijn voor de participanten. Wekker legt daarbij ook uit wat er precies gebeurt door witheid. In de topiclijst heb ik de vraag toegespitst op witte superioriteit, de basis van witheid. Wat herkennen de participanten van witte superioriteit bij henzelf? Dit is een ongemakkelijke vraag, bedoeld om te prikkelen en om witte superioriteit bij zichzelf te herkennen en te erkennen door middel van zelfreflectie⁹⁹.

Doreen Hazel- *Dochters van Cham: Ontmoetingen onder de mangoboorn; een voorzet voor een dialoog met witte mensen*¹⁰⁰.

Doreen Hazel schreef dit hoofdstuk ter bevordering van de ontmoeting tussen Zwarte en witte vrouwen. Een ontmoeting die leidt tot zusterschap¹⁰¹. Het hoofdstuk werkt als een spiegel voor witte mensen om te zien hoe het onverwerkte verleden van de slavernij nog doorwerkt en wat de positie is van witte mensen hierin. Ik heb het hoofdstuk gekozen om de participanten gevoelig te maken voor wat witheid veroorzaakt, maar ook hoe er een stap te zetten is om witheid te doorbreken.

Deze teksten hadden te maken met de fase *'see'*. De vragen die ik vervolgens stelde, kan je scharen onder *'judge'*. Het gaat om erkennen en benoemen van uitingsvormen van witheid bij de participanten zelf.

Check-out

Bij de eerste bijeenkomst heb ik gevraagd naar wat de participanten meenemen naar de volgende bijeenkomst. Dit vraagt om een snelle reflectie op het belangrijkste wat de participanten hebben ervaren in de bijeenkomst.

Bij de tweede bijeenkomst heb ik gevraagd welke transformatie ze graag zouden zien bij de Oecumenische Vrouwensynode. Dit is een spannende vraag. Het heeft ook te maken met de fase *'act'*. Het heeft als doel dat de participanten terug kunnen geven aan de Oecumenische Vrouwensynode van hun ervaring in de focusgroep.

Bijeenkomst 1: 20 februari 2023

Opening lezen, *Parable of the talents*, Octavia Butler

* Voorstellen + vraag: Wat maakt dat je dit een belangrijk thema vindt?

* Vertel aan de hand van een voorwerp over je gevoelens rondom het thema witheid.

* Gloria Wekker p49-76: Casestudies van alledaags racisme.

⁹⁶ Brecht, 202-213 overigens bekritiseert Brecht het aspect *'act'* wanneer het gaat om antiracisme werk. Daar heb ik tijdens dit onderzoek veel over nagedacht en in hoofdstuk 4 en 5 over geschreven.

⁹⁷ Smalling, 65 – 67 en Boeije en Bleijenbergh, 114

⁹⁸ Wekker, 49-76

⁹⁹ Saad [ebook], Wat is witte suprematie? 1/2

¹⁰⁰ Doreen Hazel, ed. *Dochters van Cham*, (Gorinchem: Narratio, 1998), 85-97

¹⁰¹ Hazel, 85

- Op pagina 73 zegt Gloria Wekker dat een van de uitingsvormen van witheid is: superioriteit. Dat witte mensen een lagere status toekennen aan Zwarte mensen om zo de witte superioriteit in stand te houden. En ze noemt daar een paar voorbeelden. Wat herken je daarvan bij jezelf?
*Reflectievraag: Wat neem je mee naar de volgende bijeenkomst vanuit deze bijeenkomst?

Bijeenkomst 2: 28 februari 2023

*Opening door lezen gedicht *Doe het toch maar* van Babs Gons.

* Openingsvraag: Hoe zit je erbij?

*Doreen Hazel – Dochters van Cham p 85-97

-Wat raakte je in de tekst?

-Wat riep weerstand op?

-Doreen Hazel beschrijft racisme als zonde. De kerk of de theologie heeft de software geleverd voor de slavernij, door de theologie van Cham bijvoorbeeld. Op welke manier kijken we naar onze kerk en theologie als we dat bedenken?

*Reflectievraag: De Oecumenische Vrouwensynode heeft als wens om het netwerk te verbreden en het contact met vrouwen uit diverse contexten te verdiepen.

Welke verandering is nodig bij de Vrouwensynode?

Welke stappen kan de Vrouwensynode zetten voor verandering?

3.2 Analyse van data: Grounded Theory.

3.2.1 Keuze voor Grounded Theory

Boeije en Bleijenbergh schrijven over de 'onderzoeksslang'¹⁰² als model voor kwalitatief onderzoek. De slang laat zien hoe de bevindingen vanuit de data opkomen. Ik heb dit model gespitst op de methode *Grounded Theory* voor coderen en analyseren. Bij *Grounded Theory* wordt er een theorie ontwikkeld, beginnend bij en gesteund door de data. Het is een inductieve manier van analyse doen¹⁰³, die ook goed past bij een onderzoek waar de dataverzameling minder gestructureerd heeft plaatsgevonden, zoals in mijn focusgroep-bijeenkomsten¹⁰⁴. *Grounded Theory* geeft de kans om theorie en praktijk dichter bij elkaar te houden, het is een praktijkgerichte methode om de praktijk te verbeteren¹⁰⁵. Dit wordt versterkt door de combinatie met een focusgroep waarin de theorie (van witheid) zich al afspeelt.

In eerste instantie wilde ik graag de Voice Centered Relational¹⁰⁶ methode gebruiken, omdat deze methode uitgaat van de onderlinge relaties en je als onderzoeker vier keer op verschillende manieren 'luistert' naar (de stemmen achter) de data. VCR laat de mens achter de data zien. Ik heb de methode uiteindelijk niet gebruikt omdat ik te weinig ervaring heb met onderzoek doen en omdat je zelf deze methode moet ontwerpen om te kunnen toepassen. Er was te weinig ervaring met deze

¹⁰² Boeije en Bleijenbergh, 97-99

¹⁰³ Boeije en Bleijenbergh, 19-20

¹⁰⁴ Boeije en Bleijenbergh, 113

¹⁰⁵ Boeije en Bleijenbergh, 98

¹⁰⁶ Gilligan, C., Spencer, R., Weinberg, M., & Bertsch, T. 'On the listening guide: a voice-centered relational method.' In S. N. Hesse-Biber, & P. Leavy (Eds.), *Emergent methods in social research* (SAGE Publications, Inc., 2006: 253-272

<https://dx.doi.org/10.4135/9781412984034.n12>;

Janowska, Maya. 'Voice-centred Relational Method: Focussing on the Voice, the Relationship and Sociocultural Context in Narratives of Personal Development.' London: SAGE Publications, Ltd. 2014;

Sexton, Catherine. 'Method as contemplative enquiry: from holy listening to sacred reading and shared horizons.' *Practical Theology*. 12:1 (2019): 44-57, DOI:10.1080/1756073X.2019.1575042

methode in mijn omgeving om hierin begeleid te worden. VCRM is een vorm van Grounded Theory, daarom ben ik daarna verdergegaan met Grounded Theory.

3.2.2: *Open coderen, thematisch coderen, selectief coderen.*

Met behulp van het programma Atlas.ti heb ik de transcriptie van de bijeenkomsten gecodeerd. Ik ben begonnen met open coderen waarbij ik labels (codes) gehangen heb aan 'incidents'¹⁰⁷ Hierbij ben ik met de codes zo dicht mogelijk bij de (uitgesproken) tekst gebleven van de data. Ik kwam uiteindelijk tot 270 codes waarvan sommigen op elkaar leken, maar die ik dan toch aparte codes gaf omdat de essentie net anders was. Bijvoorbeeld: bewust van beelden – bewust zijn van – bewustwording eigen witheid – bewustwording eigen cultuur.

Ik heb de transcriptie twee keer helemaal doorgenomen tot ik niet meer tot nieuwe codes kwam. Tijdens dit proces heb ik memo's geschreven van de dingen die me opvielen of de vragen die opkwamen. Na de fase van open coderen had ik negentien memo's.

De volgende stap in het proces is het analyseren van de 272 codes, waarbij ik heb gezocht naar de relaties tussen de verschillende codes. Dit zijn de concepten. Vervolgens heb ik de codes gegroepeerd in 31 concepten. Bijvoorbeeld: Autonomie, beweging, generaties, privilege. Bij deze concepten heb ik in Atlas.ti opmerkingen geschreven over het concept om de relatie tussen de codes die daarbij hoorden te verduidelijken. De concepten hebben allemaal te maken met witheid.

De volgende stap in het onderzoeksproces was het opstellen van de kerncategorieën. Bij het analyseren van de 31 concepten ben ik eerst teruggekeerd naar de data om dit nogmaals door te lezen, waarbij ik selectief heb gecodeerd. Dit zorgt ervoor dat ik meer focus kreeg in de theorie die zich aan het vormen is.¹⁰⁸ Na deze stap had ik 30 memo's met vragen en gedachten.

Vervolgens heb ik zes kerncategorieën (thema's) opgesteld waarmee ik de concepten kon verbinden:

- Menselijke waardigheid
- Attitude witte mensen
- Positionaliteit
- Rol witte mensen
- Kerk, theologie en Oecumenische Vrouwensynode
- Eschatologie

Op dit punt gekomen, heb ik de literatuur erbij gepakt om de kerncategorieën in gesprek te brengen met de literatuur. In de methode van Grounded Theory is er een zekere spanning tussen literatuur en data, omdat je de nieuwe theorie uit de data wil laten opkomen. Ik ben begonnen met een theoretisch kader (hoofdstuk 2) om te komen tot een definitie van witheid. Dit zorgde ervoor dat ik genoeg 'theoretical sensitivity' had om de data te kunnen interpreteren¹⁰⁹. Vervolgens heb ik me volledig gericht op de data.

107 Volgens Engler zijn 'incidents' in de transcriptie thema's, zorgen, problemen, percepties, ideeën, ervaringen etc. Steven Engler and Michael Stausberg, ed. *The Routledge Handbook of Research Methods in the Study of Religion*, (London; New York: Routledge 2011), 257

108 Bij het selectief coderen kies je ervoor om sommige codes niet te gebruiken, maar alleen de codes te gebruiken die passen bij de kerncategorieën.

Engler en Stausberg, 259

109 Engler en Stausberg, 261-262

3.3 *Rol onderzoeker*

In kwalitatief onderzoek zijn onderzoekers als mensen betrokken bij de verzameling van de gegevens¹¹⁰ Ik onderzoek als witte onderzoeker het fenomeen witheid waar ik ook zelf deel aan heb, maar in mijn onderzoek kijk ik hoe dit bij een ander speelt.

Ik heb de bijeenkomsten geopend met het voorlezen van een gedicht en vervolgens de participanten de interviewvragen voorgelegd. Ik heb geprobeerd mezelf inhoudelijk op de achtergrond te houden als interviewer en onderzoeker om het gesprek niet te veel te sturen. Maar toen de participanten ook mij vroegen om iets te zeggen over het thema, heb ik mijn drijfveer voor het onderzoek verteld en mijn ervaring met witheid. Tijdens de bijeenkomst merkte ik dat de participanten elkaar begonnen te bevragen en op elkaar reageerden. Dat heb ik vrij laten gaan omdat juist die interactie het gesprek en daarmee mijn data verrijkt. Ik nam dan weer de leiding met een nieuwe interviewvraag als de concentratie verdween of omwille van de tijd. Er ontstond in beide bijeenkomsten een organisch gesprek.

3.3.2 *Reflectie op eigen positionaliteit en vooronderstellingen*

Als witte vrouw, hoogopgeleid en met een theologische achtergrond, voel ik me verwant met de Oecumenische Vrouwensynode. Als onderzoeker heb ik me daarom ook bewust wat op de achtergrond gehouden om zo open mogelijk de focusgroep te kunnen leiden en de data te kunnen analyseren. Als witte vrouw voel ik me ook betrokken bij het thema omdat het mij persoonlijk ook raakt. Ik ben zelf ook betrokken in het systeem van witheid. Het onderzoek is voor mij ook een spiegel waar ik in moet kijken. Ik wil mijzelf ook niet buiten schot houden en ik wil leren van dit onderzoek hoe ik zelf mijn eigen witheid kan erkennen en doorbreken. Ik denk dat het mij een betere theoloog en predikant maakt als ik actief aan mijn witheid werk.

Mijn eigen vooronderstelling, toen ik begon aan dit onderzoek, was dat witheid een systeem is waar we deel aan hebben en waar we iets aan moeten doen. Vooral het doen, het handelen leek mij het meest belangrijke aspect. Handelen zit in concrete acties, dingen oplossen, antwoord geven op, beter maken, transformeren. Gaandeweg het onderzoek ben ik erachter gekomen dat dit handelen minder zit in 'dingen oplossen' of een 'antwoord geven op', maar in het moeilijke, confronterende werk van zelfreflectie.

Tijdens het onderzoek -na de focusgroep-bijeenkomsten en voor het schrijven- ben ik zes weken naar Luton, Engeland gegaan voor een interreligieuze en interculturele stage bij het Oecumenische programma Grassroots en de Luton Council of Faiths. Zes weken exposure in superdiversiteit en ervaren hoe de gemeenschappen in Luton samenleven, heeft me gevormd. Deze ervaring doet ook mee in het nadenken over witheid en racisme.

3.4 *Betrouwbaarheid van het onderzoek*

In het onderzoek heb ik gestreefd naar navolgbaarheid. Dit heb ik gedaan door uitgebreid mijn stappen op te schrijven (navolgbaarheid¹¹¹) en mijn gedachten erachter inzichtelijk te maken (reflexiviteit)¹¹². Ook in mijn memo's is mijn gedachteontwikkeling te volgen. Tot aan deze masterthesis had ik geen ervaring met onderzoek doen. Door me te verdiepen in de literatuur over kwalitatief onderzoek doen, heb ik geprobeerd om zo goed mogelijk te begrijpen welke stappen er gezet moesten worden. Het onderzoek kan herhaald worden door de topiclijst die ik heb gebruikt als

¹¹⁰ Boeije en Bleijenbergh, 16

¹¹¹ Boeije en Bleijenbergh, 157

¹¹² Boeije en Bleijenbergh, 159

meetinstrument, maar omdat ik verder het gesprek heb vrijgelaten om te kunnen waarnemen wat ik wilde waarnemen (validiteit), kan de uitkomst anders zijn¹¹³.

Boeije en Bleijenbergh schrijven over triangulatie, dat wil zeggen dat je meerdere metingen verricht vanuit verschillende invalshoeken. In het gebruik van de literatuur heb ik vanuit meerdere invalshoeken gekeken naar relevante theorie. Maar ik heb maar één meting gedaan met een focusgroep. Het onderzoek had nog meer verdiept kunnen worden als ik nog een focusgroep had georganiseerd of als ik mijn resultaten had voorgelegd aan een expert. Wel heb ik mijn resultaten besproken met mijn begeleider.

¹¹³ Boeije en Bleijenbergh, 153-155

HOOFDSTUK 4: RESULTATEN

4.0 Inleiding

In dit hoofdstuk bespreek ik de zes thema's die uit de hiervoor genoemde data naar voren zijn gekomen: Menselijke waardigheid; attitude witte mensen; positionaliteit; rol witte mensen; kerk, theologie en Oecumenische Vrouwensynode en eschatologie. Dit zijn de waardevolle inzichten die ik heb opgedaan in dit onderzoek rond de vraag op welke manier witheid een belemmerende factor is in de (samenwerkings)relaties met vrouwen van kleur, bijvoorbeeld verbonden aan Samen Kerk in Nederland, van de Oecumenische Vrouwensynode en hoe deze witheid te doorbreken.

De participanten deden allemaal individueel mee en op persoonlijke titel. Hierbij spraken ze niet namens de Oecumenische Vrouwensynode. Ze zijn wel representatief voor de bredere Oecumenische Vrouwensynode door hun betrokkenheid bij de Oecumenische Vrouwensynode, gender, theologische achtergrond of functies binnen de Oecumenische Vrouwensynode. Hoewel ze niet namens de Oecumenische Vrouwensynode spreken, kunnen er wel inzichten opgedaan worden over hoe witheid werkt bij (deze afspiegeling) van de Oecumenische Vrouwensynode.

In dit hoofdstuk kijk ik door de lens van womanistische theologie. Womanistische theologie is een beweging ontstaan in de jaren tachtig met en door Alice Walker die de term of naam 'Womanism' muntte¹¹⁴, vervolgens waren onder anderen Katie G. Cannon, Dolores S. Williams en Jaqueline Grant de verdere grondleggers van de Womanistische Theologie¹¹⁵. Feministische theologie wordt gezien als een stroming van witte vrouwen en in womanistische theologie komen de levens, geloof en theologie van vrouwen van kleur ter sprake.¹¹⁶ Intussen heeft womanistische theologie een derde golf, waar Monica Coleman deel van uitmaakt. In Nederland maakte Doreen Hazel in het verleden deel uit van een werkgroep 'Womanistische Theologie'.

De reden dat ik gekozen heb voor womanistische theologie is om zelf uit mijn witte bubbel als feministische theoloog te komen. Het is gemakkelijk om terug te grijpen¹¹⁷ naar de witte oermoeders van de feministische theologie. Maar ik wil andere stemmen laten klinken en mezelf een spiegel laten voorhouden door de Womanistische Theologen om zo mijn eigen vooronderstellingen te bevragen.

Womanistische theologen bedrijven theologie vanuit de gemeenschap waar ze deel van uitmaken.¹¹⁸ Womanistische theologie houdt zich bezig met het welzijn van de gehele gemeenschap en met name de onderdrukte gemeenschappen¹¹⁹. Witte theologen zouden van womanistische theologie kunnen leren hoe je vanuit de gehele gemeenschap theologie kan bedrijven. Witte mensen zijn geneigd om te denken dat wat goed is voor witte mensen ook goed is voor mensen van kleur.¹²⁰ Het zou goed zijn als witte mensen een bredere blik krijgen op gemeenschap en wie er bij de gemeenschap horen maar niet gehoord of gezien worden. Dat is van belang omdat racisme en daarmee ook het systeem van witheid dat racisme mogelijk maakt, het moeilijk maakt om een gemeenschap te kunnen vormen.

¹¹⁴ Monica Coleman, ed. *Ain't I a Womanist too?*, (Minneapolis: Fortress Press 2013), 2

¹¹⁵ Eboni Marshall Turman 'Black women's faith, Black women's flourishing'. *The Christian Century* vol 135e6 (2019): 2-3 beschikbaar: <https://www.christiancentury.org/article/critical-essay/black-women-s-faith-black-women-s-flourishing> (laatst geraadpleegd 23 oktober 2023)

¹¹⁶ Coleman, 5

¹¹⁷ Ik greep ook eerst terug naar de witte feministische theologen. Maar het heeft me uiteindelijk heel veel gebracht om me te verdiepen in de Womanistische Theologie in alle diversiteit.

¹¹⁸ Turman, 4

¹¹⁹ Turman, 3

¹²⁰ Rachel Starr. 'Unbecoming: Reflections on the Work of a White Theologian.' *Deconstructing Whiteness, Empire and Mission*. Eds A.G. Reddie and C. Troupe, London: SCM Press, 2023: 229

Mary McClintock Fulkerson beschrijft dat in *“We don’t see color here”* over een raciaal gemengde kerkgemeenschap. Volgens Philomena Essed, in de documentaire *Alledaagse Waardigheid* van Ida Droes, is racisme een samenlevingsprobleem en moet het gesprek erover breed worden gevoerd in de samenleving. Witte vrouwen en mannen zouden bondgenoten moeten worden.¹²¹ Zwarte vrouwen hebben als geen ander zicht op hoe witheid werkt omdat ze erdoor onderdrukt worden, maar zijn vaak de stem die niet gehoord wordt of verdwijnt. Ik laat me leiden door Musa W. Dube en Maria Pilar Aquino die nieuwe modellen aanreiken voor een feministische theologie die behulpzaam kunnen zijn om witheid te doorbreken in een tijd van globalisatie waarin een mens steeds minder waard is, omdat de wereld draait om geld en groei van de economie.¹²² Verder heb ik gekozen voor Karen Baker-Fletcher die schrijft vanuit womanistische dogmatiek. Ik heb een artikel van Eboni Marshall Turman gebruikt om overzicht te krijgen over de ontwikkeling van de womanistische theologie. Daarnaast heb ik ook veel gehad aan de inzichten van de witte theoloog Rachel Starr die al jarenlang bezig is met het thema witheid.

Ik heb geprobeerd de zes thema’s van elkaar te onderscheiden, maar omdat witheid een systeem is dat in alle haarvaten van ons lichaam, geest, wereld, maatschappij en kerk zit, is dat een grote uitdaging en kunnen we de thema’s niet klinisch van elkaar onderscheiden. Witheid is namelijk een geïntegreerd systeem en het zijn geen losse problemen die je afzonderlijk kan oplossen.

In dit hoofdstuk schrijf ik over positie, rol en attitude. Hieronder zal ik eerst definiëren wat ik daarmee bedoel:

Positie: Plaats of toestand van waaruit iemand iets onderneemt of de plaats die iemand inneemt tegenover de ander.

Rol: Geheel van verantwoordelijkheden, activiteiten en bevoegdheden die aan een persoon worden toegekend.

Attitude: De manier waarop zaken benaderd worden in gedachten en handelingen.

Na het analyseren van de data kwamen er zes thema’s boven waarin witheid een rol speelt. Dit zijn: menselijke waardigheid; attitude van witte mensen; positionaliteit; rol witte mensen; kerk, theologie en Oecumenische Vrouwensynode en ten slotte eschatologie. Hierbij kijk ik steeds naar de twee vragen die worden gesteld in mijn onderzoeksvraag. De eerste vraag is welke belemmerende factoren van witheid spelen een rol in de samenwerkingsrelaties? In dit hoofdstuk wil ik de belemmerende factoren – die door mij in zes thema’s zijn samengebracht – theologisch doordenken. Met de theologische analyse activeer ik de theologische stem in het zoeken naar sociale rechtvaardigheid tussen witte en Zwarte vrouwen. Het tweede deel van de hoofdvraag is: Wat kan eraan gedaan worden om witheid te doorbreken (*‘act’*)? Dit hoofdstuk laat zien dat het doorbreken van witheid vraagt om de juiste houding. In het concluderende hoofdstuk (hoofdstuk 5) zal ik de hoofdvraag beantwoorden en aanbevelingen doen.

¹²¹ Philomena Essed in de documentaire *Alledaagse Waardigheid* 2023, <https://www.2doc.nl/documentaires/2023/10/alledaagse-waardigheid.html> (laatst geraadpleegd 22 oktober 2023) 24.55-25:51

¹²² Dube, Musa W. 'Feminist Theologies of a World Scripture(s) in the Globalization Era.' *The Oxford handbook of Feminist Theology*. Eds: S. Briggs, and M. McClintock Fulkerson. Oxford: University Press, 2012, 383

4.1. Menselijke waardigheid

Wat gebeurt er als je als wit persoon in contact bent met iemand van kleur? Nog voor je kan spreken over een relatie, begint er in het contact al iets te stokken, zo blijkt uit de data:

P5: Maar goed doordat het zo fysiek is enzo...eh...heeft het nog een andere invloed, denk ik.

P2: Voordat iemand nog maar iets zegt...

P5: ja. En of dat dan...en waar dat dan precies in zit? Of je dat zelf goed door hebt. Dat vraag ik me dan af.

P6: En waar dat dan in zit. Waar dat dan door komt. Dat vind ik zelf wel heel fascinerend. Ik zie een Zwart gezicht en van binnen gebeurt er iets. En wat is dat dan? Ehh.

P5: Is dat dan geschiedenis of is dat...

P6: Ja.

P5: Opgeslagen in mijn genen of... ehh...of hebben we dat aangeleerd gekregen?

P7: volgens Reshmaa Menakem is dat opgeslagen in je lijf...ja.

P5: Ja.

P1: Van generaties terug he?

P7: Ja.

P1: Overgedragen.

P6: 'T begon al op de kleuterschool ja, zeg ik altijd¹²³.

P7: en natuurlijk ook denk ik door alles wat je leest en tot je neemt en waar...waar je als je naar de universiteit gaat...tenminste voor mij...moet ik over mezelf spreken. Ja als je alleen maar leest over God als als ja...als Vader...ja. Dan zie ik toch een witte vader. En dan moet ik eerst het deconstructiewerk in mezelf doen dat God ook moeder kan zijn en dan oh ja, maar ook een Zwarte moeder. Maar dat zit niet in alle verhalen die ik gehoord heb dus dat betekent dat je op zoek moet naar nieuwe verhalen.

In een wit persoon gebeurt er iets als er contact is met iemand van kleur. Dat zorgt ervoor dat het moeilijk is om natuurlijke relaties, die gelijkwaardig en wederkerig zijn, op te bouwen met elkaar. Dat is ook wat de Oecumenische Vrouwensynode merkte in het contact met de vrouwen die verbonden zijn aan Samen Kerk in Nederland. Het contact stopt of gaat niet op een natuurlijke manier naar een dieper niveau. Wat er dan gebeurt is een onbewust proces. Maar voor het gedrag daarna, wanneer je het onbewuste proces op het spoor bent gekomen, ontstaat er ook een keuzemoment.

Mary McClintock Fulkerson onderzoekt het proces van gemeenteopbouw in een raciaal gemengde kerkgemeenschap in Amerika. Een van de opmerkingen die gemaakt werd door een lid van de gemeente was dat er geen kleur wordt gezien in de kerk. Dat lijkt heel tolerant, maar dat is het eigenlijk niet. Fulkerson schrijft dat je alleen vanuit een positie van macht (witheid) kan zeggen dat je geen kleur ziet, omdat je het nooit nodig hebt gehad om te overleven¹²⁴. Ze schrijft dat mensen "learn as bodies". Ze leren met hun lichaam van interacties met andere mensen, objecten en praktijken waardoor patronen worden opgebouwd. Deze patronen zorgen voor een *habitus*: een geïnternaliseerd weten wat je moet doen, dat opgebouwd is uit ervaringen met je lijf in een sociale context.¹²⁵ Het wordt een soort automatische piloot, zoals je ook kan ontwikkelen met auto rijden. Over veel handelingen denk je niet meer na, die zitten in je lijf en gaan vanzelf. In paragraaf 4.3 zal ik hier verder op ingaan. In deze paragraaf wil ik ermee duiden dat witheid een negatieve invloed heeft op de manier waarop witte mensen kijken naar personen van kleur. Dit heeft vervolgens invloed op

¹²³ P6 vertelde eerder dat ze zichzelf zag als racistisch omdat ze dat had geleerd of overgedragen gekregen in het onderwijs dat ze volgde vanaf de kleuterschool.

¹²⁴ Fulkerson, M. M. "'We don't see color here': A case study in ecclesial-cultural invention". *Converging on culture* (2001) 140

¹²⁵ Fulkerson, 147

de gedachten en het gedrag en uit zich (vaak onbewust) in een discriminerende benadering van mensen van kleur.

4.1.2 *Imago Dei*

Menselijke waardigheid gaat over het respect voor het menselijke leven en het menselijke zijn van een persoon. Dat respect krijgt vorm in hoe we naar andere mensen kijken en hen behandelen. In Genesis 1:26 zegt God: “‘Laten Wij mensen maken die ons evenbeeld zijn, die op Ons lijken”¹²⁶ Vervolgens komt vaak de oproep terug in de Bijbel, bijvoorbeeld door de profeten, om goed te zorgen voor en recht te doen aan de kwetsbare mensen in de samenleving. Een mens is het waard om goed te kunnen leven.¹²⁷ Volgens de *Catechismus van de Katholieke Kerk* deelt de mens in de waardigheid van God omdat de mens geschapen is naar het beeld van God en een tempel van de Heilige Geest is¹²⁸. Karen Baker-Fletcher haalt in *Dancing with God* Anna Julia Cooper aan die het *Imago Dei* omschrijft als ‘*singing something*’. Iets in de mens van iedere nationaliteit is het goddelijke, dynamische, alomtegenwoordige Woord/Wijsheid dat beweegt door de schepping in een eeuwige relatie tussen God en de Heilige Geest: God in de schepping. Dat is wat het is om mens te zijn: geroepen door God en antwoordend aan God. Het is een relatie van goddelijke liefde voor de schepping en liefde in de schepping die reageert naar God.¹²⁹

In 1948 heeft de Europese Unie de *Universele Verklaring van de Rechten van de Mens*¹³⁰ aangenomen waarin de universele standaard waar een mens recht op heeft, opgenomen is. De Wereldraad van Kerken heeft vanuit de oecumene bijgedragen aan deze verklaring. De urgentie om te komen tot een verklaring was een reactie op de Tweede Wereldoorlog waardoor de noodzaak gevoeld werd om samen te werken in het borgen van menselijke waardigheid,¹³¹ omdat de Tweede Wereldoorlog liet zien wat er gebeurt als menselijke waardigheid niet in acht wordt genomen. Dat geldt ook voor de geschiedenis van koloniale Trans-Atlantische slavernij. Volgens Reddie was de slavernij een exploiterende en dehumaniserend systeem dat gemaakt was om iemand te ontdoen van keuzevrijheid, een gevoel van autonomie en menselijke waardigheid.¹³² Nu zien we in een andere vorm aantasting van menselijke waardigheid terug in racisme en discriminatie, als uitvloeisels van het systeem van witheid. Het dehumaniserende aspect is ook aanwezig in het proces van globalisatie van de laatste tientallen jaren¹³³, waarin de mens wordt gezien als een product¹³⁴ of als consument, niet als *Imago Dei*. Volgens Musa W. Dube moet globalisatie gezien worden als verwant aan imperialisme, kolonialisme en neokolonialisme¹³⁵ omdat de negatieve gevolgen voor mensen, wiens levens volgens Dube gezien worden als “*rubbish*” groter zijn dan de voordelen van globalisatie. De vraag is hoeveel sociale onrecht we bereid zijn te accepteren in ruil voor een efficiënte economie¹³⁶ Menselijke waardigheid blijft kwetsbaar als we de *Imago Dei* uit het oog verliezen en de mens niet meer zien als mens in de wereld waarin we leven.

¹²⁶ NBV21

¹²⁷ Deuteronomium 10:17-19; Exodus 22:21; Jeremia 7:6; Jesaja 10:2

¹²⁸ http://www.catholic-catechism.com/ccc_364.htm

¹²⁹ Karen Baker-Fletcher, ed. *Dancing With God*, The Trinity from a Womanist Perspective, [ebook] Missouri: Chalice PRESS, 2006), h3 60/167

¹³⁰ <https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights> (laatst geraadpleegd 1 augustus 2023)

¹³¹ <https://www.oikoumene.org/resources/documents/statement-on-the-75th-anniversary-of-the-universal-declaration-of-human-rights-udhr> (laatst geraadpleegd 1 augustus 2023)

¹³² Reddie [ebook], H5 8/9

¹³³ Dube, 383

¹³⁴ Aquino, M.P. 'Theology and Identity in the Context of Globalization.' *The Oxford handbook of feminist theology*. Eds. S.Briggs, and M. McClintock Fulkerson. Oxford: University Press 2012: 431

¹³⁵ Dube, 383

¹³⁶ Dube, 385

4.1.3 Autonomie

De data laten zien dat het gevoel van autonomie een belangrijk thema is. Frits de Lange beschrijft een antropologische vorm van autonomie, die ik hier ook volg: Autonomie is “de kwetsbare vitaliteit van de menselijke conditie.” De mogelijkheid van een persoon om zijn of haar uniek-zijn te ontwikkelen in hun leven en daarmee de mogelijkheid om als mens te bloeien¹³⁷.

Een vraag die naar voren kwam vanuit de participanten was wat je positie zou moeten zijn als wit persoon, wanneer iemand (van kleur) aangeeft zich geen slachtoffer te voelen van discriminatie. Ik heb dit geïdentificeerd als autonomie omdat een mens vanuit zijn ontwikkeling tot uniek mens zelf kan bepalen of hij of zij slachtoffer is of wil zijn. Dit kwam naar voren in een gesprek over leed en slachtofferschap. P2 vertelde: (naar aanleiding van een preek over de vasthoudende weduwe in Lukas 1:1-8)

P2: “Ik heb in mijn werk te maken met gespreksgroepen...het is een eh...woonzorgcentrum...er is ehm een mevrouw van negentig uit Aruba die heeft echt heel veel psychische problemen gehad en soms nog wel ehm..maar als je die vraagt of ze gediscrimineerd is ooit...zegt ze nee. En ik denk dat dat niet waar is...ze heeft heel veel meegemaakt he...het zal een onderdeel zijn van. En dan denk ik...ja...ze is...punt is dat ze zich moeilijk uit, maar als je haar wat langer kent dan weet je dat ze heel diepe gedachten heeft. En ze wordt nu in dat woonzorgcentrum ook weer gediscrimineerd, omdat ze heel vaak zit te zingen. Dat wil niet iedereen aanhoren. En ik zeg wel heel vaak tegen mensen dat ze op de gespreksgroep komt en dat ze van die filosofische dingen zegt. Maar...ja op de een of andere manier....ze wil ook geen slachtoffer zijn, wat ik snap. Maar het is ingewikkeld.”¹³⁸

P5 reageert: “Ik luister een podcast op de NPO-podcastapp, dat gaat ook over de vraag...een jongen met...biraciaal...die verkent de vraag...die zegt ja.. ik voel me gewoon wie ik ben...en word ik dan gediscrimineerd. Dus die verkent een hele serie podcasts met een aantal mensen...en uiteindelijk komt hij...twijfelt hij nog steeds aan die vraag...ben ik nou....word ik nou gediscrimineerd? Ik ben mezelf ook. Ehm... dus mensen hebben misschien ook het recht om dat zelf te beantwoorden toch...of ze gediscrimineerd worden of niet...of zich voelen.”

Door te bepalen of iemand gediscrimineerd wordt, kan je iemand ook reduceren tot slachtoffer. Dat is een stigmatiserende positie waar je als mens ook weer moeilijk uit kan komen. Het is overzichtelijk om iedereen in te kunnen delen in slachtoffer of dader, maar het gaat voorbij aan de autonomie van de mens en de regie over zijn of haar leven. Maar het is lastig voor witte mensen, wanneer je hebt geleerd dat er sprake is van witheid in het denken en handelen en oog krijgt voor onrechtvaardige relaties. Hoe kom je tot een gelijkwaardige en wederkerige relatie als je de ander (onbewust) reduceert tot slachtoffer.

4.1.4 individuele verhalen en het collectieve verhaal

In hetzelfde gesprek werd verder onderzocht hoe individuele verhalen zich verhouden tot het collectieve verhaal van de doorwerking van de slavernij en wat de plek dan is voor witte mensen. Er komt blijkbaar ongemak naar boven als we iemand horen zeggen zich niet gediscrimineerd te voelen. Hoe reageer je als iemand zegt zich niet gediscrimineerd te voelen? Autonomie gaat immers ook over zelf kunnen kiezen om geholpen te worden en waar die hulp dan uit bestaat. Het betekent ook dat je hulp of bemoeienis van een ander mag weigeren om je eigen keuzes te maken, omdat je zelf het beste weet wat goed voor je is.

Participant 2 vertelde over een opmerking die ze als eyeopener had ervaren op een bijeenkomst van

¹³⁷ Lange, de, F. ‘Restoring autonomy. Symmetry and asymmetry in care relationships’ *Nederduitse Gereformeerde Theologische Tydskrif / Dutch reformed theological Journal*, Vol 52 (2011), Supplement 1: 61 – 68.

¹³⁸ Bijeenkomst 2: 28 februari.

de Oecumenische Vrouwensynode: “Want jullie idee van feminisme en feministische theologie is niet het onze, maar jullie doen net als wat jullie mannen verwijten alsof jullie weten hoe het moet voor alle vrouwen.”

De Oecumenische Vrouwensynode is ontstaan uit een verlangen van vrouwen naar autonomie.¹³⁹ De vrouwen wilden dezelfde ruimte als mannen, om hun eigen ervaringen en geloof te duiden en te beleven. In de academische wereld zochten vrouwen hun plek. Het was een tegenstem tegen het patriërchaat dat de autonomie van vrouwen wil minimaliseren. Zoals witheid de autonomie van mensen van kleur wil minimaliseren. Hierdoor wordt de menselijke waardigheid aangetast. In het dagelijks leven komt dat tot uiting door alledaags racisme mogelijk gemaakt door het systeem van witheid. Dit beperkt de vrijheid van mensen om ten volle te kunnen leven voor God. Als ieder mens moet passen binnen de normen die witheid voorschrijft, neem je mensen hun uniek-zijn af die verankerd is in het *Imago Dei*. Gemaakt zijn naar het beeld van God betekent dat je goed bent zoals je bent in welke kleur, geaardheid, sekse, gender dan ook.

Uit de opmerking van P2 blijkt dat het niet vanzelfsprekend is voor vrouwen om te erkennen dat iedere vrouw haar eigen strijd heeft voor autonomie. En dat vrouwen van kleur daar een andere strijd bij hebben. Bij het ontstaan van de Oecumenische Vrouwensynode, tijdens de eerste synode in 1987, waren er 250 witte vrouwen en (maar) zeven vrouwen van kleur. Zij waren afkomstig van de voormalige koloniën Suriname, Indonesië en Curaçao. Er was toen al een kloof tussen witte vrouwen en vrouwen van kleur vanwege ongelijkheid in kennis, doel en toekomst. De Zwarte vrouwen herkenden zich ook niet in de thema's die werden aangesneden op de synode.¹⁴⁰

Ook al zijn witte vrouwen, zoals die van de Oecumenische Vrouwensynode, gewend aan strijd om de eigen autonomie en vrijheid, het vraagt om een nieuwe vorm van bewustwording om te leren dat iedere vrouw vanuit de eigen context een eigen strijd te voeren heeft en zelf weet wat goed is voor haarzelf. Feministische theologie is van oorsprong een witte feministische theologie en dat beperkt haar visie op strijd voor autonomie. De theologische bronnen van de Oecumenische Vrouwensynode zijn ook veelal wit. Hier zal ik verder op ingaan in paragraaf 4.6. Na deze synode werd er een werkgroep opgericht, onder leiding van Doreen Hazel: SALMIAK. Zwarte vrouwen konden hierin hun religieuze zaken bespreken met elkaar op het gebied van politiek, spiritualiteit, economie en persoonlijke zaken om de samenwerking met witte vrouwen makkelijker te maken. Dit leek goed te gaan.¹⁴¹

In de bijeenkomsten met de focusgroep kwam een aantal keren de vraag naar boven wat “we kunnen doen?”. Een logische vraag als je het gevoel hebt dat er iets moet gebeuren aan het systeem van witheid. Dit wordt verder beschreven onder het thema ‘rol witte mensen’, maar ik noem het ook hier omdat het te maken heeft met autonomie van mensen (van kleur). Witheid kan er ook voor zorgen dat je de grenzen van de eigen autonomie van de ander overschrijdt, door te bepalen hoe iemand zich zou moeten voelen en welke keuzes die zou moeten maken. Dit wordt ook wel het witte verlosserssyndroom of reddersyndroom genoemd¹⁴².

4.2 Attitude witte mensen

Attitude is een houding die je hebt ten opzichte van een persoon of thema. Het wordt gevormd door kennis, ervaring en beelden. Ook wordt je attitude gevormd door de geschiedenis, wat men geleerd heeft in de jeugd of later en door wat de maatschappelijke norm bepaalt. In deze paragraaf wordt dit

¹³⁹ De Vries, 11-12

¹⁴⁰ Uit een emailwisseling met Hady Nelson, 27 oktober 2023.

¹⁴¹ Uit een emailwisseling met Hady Nelson, 27 oktober 2023.

¹⁴² Saad [ebook], 90/137

verder beschreven op welke manier dit met witheid te maken heeft en maak ik de verbinding tussen witheid en (erf)zonde.

Onder dit thema vallen de concepten die te maken hebben met de attitude van witte mensen in het systeem van witheid. Het is dat wat is gevormd door onze collectieve geschiedenis. Gloria Wekker noemt dit het cultureel archief waarin alle geschiedenis is opgeslagen;¹⁴³ het is opgeslagen tussen de oren, in de harten en in de geest.¹⁴⁴ Dit uit zich in aannames,¹⁴⁵ in ideeën over mensen van kleur¹⁴⁶, in beelden die leven in de hoofden van witte mensen, die soms ook rijker konden worden door meer kennis van mensen van kleur op te doen¹⁴⁷, in reproductie¹⁴⁸ en in wit privilege.¹⁴⁹

Hoe kunnen we theologisch kijken naar de attitude van witte mensen? Karen Baker-Fletcher schrijft dat God in de schepping is. Meer dan dat God de schepping zelf is. Er is een duidelijke scheiding tussen God en schepping. Maar zonde schendt de schepping en daarmee God, want God is in de schepping en God is een empathische relatie met de schepping¹⁵⁰. Van hieruit kunnen we zeggen dat het systeem van witheid mensen schendt (schepping) en daarmee ook God die in de schepping en in de schepselen is. Witheid is een vorm van geweld. Baker-Fletcher vervolgt dat het lynchen, slepen of kruisigen van een man, vrouw, kind of van Jezus het lynchen, slepen of kruisigen van God zelf is.¹⁵¹ God roept een gebroken wereld tot harmonie, balans, welzijn en tot een rechtvaardige relatie, maar van generatie op generatie wordt de zonde van Kain die Abel doodde, herhaald. De mens heeft hierin een eigen keuze.¹⁵² God roept de mens steeds weer tot heelheid, bekering en een rechtvaardige relatie met God en de mens. Maar zonde heeft een krachtige, corrumperend effect voor de lange termijn omdat er consequenties zitten aan zondigen. Mensen hebben de kwetsbaarheid om aan beide kanten van het zondigen te kunnen zitten: de zondigende kant of kant van degene waartegen gezondigd wordt. Baker-Fletcher stelt dat alle mensen gevangen zitten in de gezamenlijke erfenis van de erfzonde. Door de keuzes die een mens maakt kan de mens bijdragen aan het probleem van het kwaad (zondigen) of aan Gods handelen voor het welzijn van de schepping¹⁵³

Baker-Fletcher gebruikt het concept van Andrew Sung Park: *han*, een concept uit de Koreaanse cultuur. *Han* is de andere kant van het kruis. Degene tegen wie is gezondigd oftewel *het gewonde hart*. De Westerse christelijke traditie legt de nadruk op Jezus die hoop en genade geeft aan degene die zondigen, hen wordt vergeving beloofd. Maar Jezus zelf representeert degene tegen wie gezondigd wordt: De mensheid zondigde tegen God door Jezus te doden.¹⁵⁴ Volgens Park is *han* ook onbewust aanwezig. Het kan actief zijn (kan geuit worden als haat tegen de ander) of passief (weeklagen om lijden, bijvoorbeeld in muziek en kunst) en in een individu of een gemeenschap.¹⁵⁵ Bij erfzonde hoort in de klassieke theologie de notie dat ieder mens in gelijke mate schuldig is aan de erfzonde. Reddie schreef over erfzonde: Welke zonde heeft een tot slaafgemaakte begaan om gedood, gelynt, om het label 'zondaar te verdienen?'¹⁵⁶ In het perspectief van Andrew Sung Park is

¹⁴³ Cultureel archief (en daaraan verbonden codes) kwam 10x voor in de data.

¹⁴⁴ Wekker, 49

¹⁴⁵ Aannames kwam als code 8x voor in de data

¹⁴⁶ Ideeën over mensen van kleur kwam als code 24x voor in de data.

¹⁴⁷ Beeldvorming (en daaraan verbonden codes) kwam 6x als code terug in de data

¹⁴⁸ Met reproductie wordt bedoeld dat witte mensen steeds witte mensen (vaak mannen) vragen voor lezingen of hoge functies. Hierdoor blijf je dezelfde kennis, aannames en ideeën reproduceren. Reproductie en daaraan verbonden codes kwam als code 5x terug in de data.

¹⁴⁹ Witte privilege en daaraan verbonden codes kwam 29x voor.

¹⁵⁰ Baker-Fletcher [ebook], h4 77/167

¹⁵¹ Baker-Fletcher [ebook], h5 79/167

¹⁵² Baker-Fletcher [ebook], h5 80/167

¹⁵³ Baker-Fletcher [ebook], h5 80/167

¹⁵⁴ Baker-Fletcher [ebook], h5 81/167

¹⁵⁵ Baker-Fletcher [ebook], h581-82/167

¹⁵⁶ Reddie [ebook], h6 4/8

han dat wat leeft in de mens die slachtoffer is van racistische haat: De andere kant van het kruis. Witheid is een vorm van erfzonde, want het is de zondigende kant.

4.2.1 Witheid opgeslagen in lichaam

De meerwaarde van de focusgroep boven individuele interviews bewees zich al aan het begin van de eerste bijeenkomst. Ik had de participanten gevraagd om een voorwerp mee te nemen om aan de hand daarvan te vertellen over hun gevoelens rondom het thema witheid. P7 had boeken meegebracht en vertelde aan de hand daarvan over haar zoektocht om haar witheid te doorbreken. Ze vertelde over het boek *My Grandmother's Hands* van Resmaa Menakem, die schrijft dat witheid in het lichaam van witte mensen is gaan zitten¹⁵⁷ en daarom steeds voor reacties zorgt. Het witte lichaam is (ook) getraumatiseerd door de slavernij en de doorwerking daarvan. Vervolgens werkte dat als een attenderend begrip¹⁵⁸ voor de anderen die op die manier ook naar hun eigen ervaringen keken.

Gloria Wekker schrijft over het cultureel archief dat werkt als een collectief geheugen. Een mooie aanvulling daarop is wat Resmaa Menakem schrijft. Hij is lichaamswerker en richt zich meer op het lichaam dan op geest. Volgens hem is er lang getracht om het brein te leren om beter te denken over ras, maar “white-body supremacy doesn’t live in our thinking brains. It lives and breathes in our body.”¹⁵⁹ Het lichaam is de plek waar woordeloze verhalen zich opslaan over wat veilig is en wat gevaarlijk is. Waarmee we als eerste reageren op wat we zien of voelen en dat ons vertelt hoe we moeten reageren: rusten, vluchten, vechten of bevriezen. Het deel van onze hersenen dat dit aanstuurt, houdt van veiligheid en kan zelf niet denken. Als een reactie op een traumatische gebeurtenis zich vaak herhaalt, kan het gaan lijken op iemands persoonlijkheid en als het vervolgens wordt doorgegeven aan de volgende generatie, dan kan het lijken op een cultuur.¹⁶⁰ Het systeem van witheid is een trauma in de mens en daardoor in de maatschappij. Het is onontkoombaar en uit zich bij witte mensen in aannames, privileges die zij wel hebben en mensen van kleur niet, een superieur gevoel, beelden en ideeën over mensen van kleur die negatief zijn. Het uit zich ook in een heel beperkte kennis en begrip van de geleefde werkelijkheid van mensen van kleur. Dit bleek uit een bijdrage van P7 over een pijnlijke ontdekking.

P7 vertelde hoe ze opgeleid was tot theoloog en predikant. Maar toen ze aan het werk ging in een multiculturele context met studenten, merkte dat ze maar heel beperkt was opgeleid. Ze was opgeleid aan de universiteit als witte theoloog voor witte mensen. Ze miste de kennis en de tools om te begrijpen waar studenten van kleur mee worstelden. Ze is daarna veel gaan lezen om haar kennis en begrip van mensen van kleur te vergroten en zicht te krijgen op de pijn van alledaags racisme. Ze vertelde hoe ze op de universiteit het beeld had meegekregen dat mensen van kleur geen boeken schrijven.

P7: “...het wereldbeeld waarmee, ik, hoogopgeleid in Nederland, de wereld inga. En waarvan je denkt: je bent klaar...je bent helemaal niet klaar, want je weet eigenlijk maar... een beperkt stukje kennis heb je. Van witte mannelijke theologen en filosofen. En daar ben ik boos over. Daar blijf ik boos over. Want het is nog steeds zo.”

¹⁵⁷ Zie paragraaf 4.2.1.

¹⁵⁸ Een attenderend begrip richt de aandacht op

¹⁵⁹ Resmaa Menakem, ed. *My Grandmother's Hands; racialized trauma and the pathway to mending our hearts and bodies*, (UK: Penguin Books, 2017), 5

¹⁶⁰ Menakem, 8 en 9

P2 had eerder al verteld over een soortgelijke ervaring. Door de duiding en de emotie van participant 7 werd pas echt de urgentie duidelijk van de beperktheid in kennis en tools. Participant 2 vertelde over de synodedagen van de Vrouwensynode. Ze schreef daarna over de workshops in het magazine: *“Haydy Nelson is een grote naam in de vrouwensynode en die deed ook altijd een workshop en ik snapte nooit waar het over ging. Terwijl alle andere workshops kon ik gewoon zelf een verhaaltje bij schrijven als het nodig was, want het gaat daarover, en ik snapte gewoon niet waar het over ging. En ja dan denk ik dat is dan de wit.. de witheid die het gewoon niet ziet. Het is eigenlijk nog steeds wat je nu ervaart.*

Het beperkte zicht op wat er speelt bij mensen van kleur en op hun geleefde werkelijkheid is een gedeelde ervaring in de focusgroep, blijkt uit de begrijpende reacties van de overige focusgroepleden. Reddie schrijft dat het komt doordat witte mensen niet gezien worden als ras zoals andere groepen wel worden gezien. Ze zijn neutraal en worden gezien als de norm voor alles. Iemand van kleur wordt pas geaccepteerd als hij of zij deze normen overneemt. Andersom is dat voor witte mensen niet nodig.¹⁶¹

4.3 Positionaliteit

Het praten over witheid is voor witte mensen onderling ook spannend en kan ongemakkelijk zijn. Daaraan zitten verschillende aspecten die ik positionaliteit heb genoemd. Een eerste aspect van positionaliteit gaat over het intergenerationele aspect van de samenstelling van de focusgroep. Elke generatie heeft een ander startpunt om na te denken over witheid en heeft een ander vocabulaire opgebouwd om te praten over witheid. Daar kan het af en toe schuren. Er zijn woorden die de ene generatie niet meer gebruikt omdat het niet meer past en dan kan het vervreemdend zijn om iemand anders wel die woorden te horen gebruiken.

Een tweede aspect van positionaliteit was het verschil in leefwereld van de participanten. Zo zei P6 aan het einde bij de reflectie:

P6: “...jullie zijn allemaal theologen, feministische theologen, gestudeerd, gepubliceerd eh eh...het is goed dat er nagedacht wordt over deze dilemma’s en deze vraagstukken...Maar ik zou ook graag de vrouwen willen ontmoeten die met de poten in de klei staan en hun dagelijks leven meemaken in de grote stad met buurten die veranderen van kleur, met nare ervaringen met gekleurde mensen...Dit is wel een beetje highbrow...”

Deze vrouw spreekt iets aan wat ik herken. De academische wereld is in veel opzichten een andere wereld dan de geleefde werkelijkheid. Het is niet helemaal losgezongen van elkaar, want onderzoekers zijn betrokken bij hun werk, maar er zit een grote kloof. Dit klonk ook door in de opmerking van P6. Je wordt opgeleid om op afstand te kunnen denken over thema’s, om erop te kunnen reflecteren en het te kunnen onderzoeken. Dit is een onderzoekende houding, waarbij de resultaten daarna in een paper kunnen worden gepresenteerd of in een artikel kunnen worden gepubliceerd. Maar de onderzoekende houding hoeft geen lerende houding te zijn. Met een lerende houding bedoel ik dat er ook naar wordt gestreefd om als mens zelf getransformeerd te worden door de opgedane kennis en ervaring.

Dit heeft ook te maken met het witte, westerse (theologische) onderwijssysteem. Willie Jennings schrijft dat de kolonisten naar andere werelddelen gingen en “in an act of creation as powerful as

¹⁶¹ Reddie [ebook], h1 6/12

God's" de hele wereld in een potentieel product veranderden. Een hele wereld om te bezitten, want alles kan je stelen. De westerse koloniale blik is er een van kennis opdoen en verkopen: alles kan gekend worden en alles kan verkocht worden: "The history of modern colonialism made knowing a thing and owning a thing of the same coin and owning a thing and producing a thing two sides of the same coin."¹⁶²

Kennis en ervaring kunnen als product verkocht worden. Iets onderzoeken betekent nog niet dat je ervan leert. Volgens Jennings is dat de manier waarop het westerse onderwijsstelsel werkt en waardoor witte westerse mensen deze manier van kijken naar de wereld hebben. Jennings stelt dat het behandelen van kennis als een product ervoor zorgt dat de opgedane kennis ons niet meer raakt.¹⁶³

Een derde aspect, met het vorige verbonden, is de vraag of kennis en ervaring uit de geleefde werkelijkheid net zo wordt gewaardeerd als kennis opgedaan door onderzoek aan de universiteit. Wiens stemmen horen we wel en wie horen we niet? In de geschiedenis van de Oecumenische Vrouwensynode is een heel aantal vrouwen van kleur die een heel belangrijke bijdrage hebben geleverd. Maar ze hebben meestal niet gepubliceerd. Waar blijft die (theologische) kennis en ervaring?

Jennings schrijft dat witheid is gevormd in een "colonial theater". Het heeft ervoor gezorgd dat Europeanen geloven dat ze beter de waarheid over mensen kunnen vertellen dan wat mensen over zichzelf vertellen. Hierdoor werden religies, rassen en naties door witheid gecreëerd.¹⁶⁴ Witte mensen wanen zich als een soort god over de wereld. Ze voelen zich geen deel van de hele wereld als gemeenschap. Ze voelen zich gerechtigd om de wereld te bezitten, onder controle te houden en er meester (slave master) te zijn.¹⁶⁵ Dit zit ook in het westerse theologische onderwijs, waar het startpunt eigenlijk 'beloning' zou moeten zijn. Het zijn van een schepsel dat bij God wil horen en leven gedrenkt in God en afgestemd op een leven samen met andere concrete mensen.¹⁶⁶ Het systeem van witheid vertelt de witte mens dat het universeel, neutraal en de norm van alles is. Het niet willen erkennen van positionaardheid, zorgt ervoor dat we witheid ook niet kunnen zien. Volgens Starr is niet zien van witheid verbonden met ontkennen van witte privileges en racistische praktijken.¹⁶⁷ Om je te kunnen identificeren als wit, moet je je eigen contextualiteit begrijpen. Hierdoor kan je zien wat de grenzen zijn van de toepasbaarheid van je theologie, maar ook je betrokkenheid in het zondige witte systeem.¹⁶⁸ Het niet willen zien van je betrokkenheid in het systeem door de positie die je inneemt, is alsof je de zonde niet wil zien. Volgens Starr kan witte theologie antiracistisch zijn als het de witheid onderkent.¹⁶⁹ Jennings wil toe naar een theologische vorming die zorgt voor een weerstand tegen koloniale uitvloeiingen en daardoor in staat is om een gemeenschap op te bouwen¹⁷⁰. Wat daarvoor nodig is, is een visie op theologische vorming waarbij mensen worden gevormd tot een volk.¹⁷¹ Het is het denken vanuit gemeenschap.

¹⁶² Jennings [ebook], h1 11/14

¹⁶³ Jennings, 42

¹⁶⁴ Jennings, 19

¹⁶⁵ Jennings, 6

¹⁶⁶ Jennings, 13-14

¹⁶⁷ Starr, 226

¹⁶⁸ Starr, 228

¹⁶⁹ Starr, 227

¹⁷⁰ Jennings, 72

¹⁷¹ Jennings, 75

4.4 Rol witte mensen

Wanneer witte mensen zich bewust zijn van het systeem van witheid, dan komt de vraag op hoe we dit kunnen doorbreken of oplossen. Ook in de bijeenkomsten van de focusgroep was dat de rode draad. Zevendertig keer heb ik een code, die daarmee te maken heeft, gegeven aan de data. Een van de redenen om mee te doen aan de focusgroep was om 'iets te doen'.

P6: *"Dat gevoel bleef ook wel een beetje bij mij hangen...een gevoel van herkenning...maar ook machteloosheid...het is zoo groot...en wat jij ook zegt...waar moet ik beginnen. Waar begin ik om er niet helemaal...Ik heb altijd zoiets van...ik kan dat...al die grote problemen niet oplossen... Ik kan alleen in mijn eigen kleine wereld waar ik verantwoording draag...proberen om er eh voor te zorgen dat dit niet stopt, maar dat mensen zich bewust worden"*

P3: *"Dus je constateert we zijn een witte kerk. Wit bestuur. Witte voorgangers. En kennelijk is daar iets niet helemaal oké mee maar vervolgens blijft het zo. Maar daar.. ik heb daar een enorm ongemak mee en ik wil dat niet. Ehm Maar het is ook lastig. Wat ga je er dan mee doen?"*

P5: *"Maar ook de vraag van wat doe ik zelf.. hierin? En ik zit natuurlijk ook erg in een ontzettend witte bubbel. Dus ja, dat. Dat is ook een vraag: kan ik daar wat aan doen? Ik ben predikant in [...] nogal hoogopgeleide gemeente. [...] is sowieso een witte bubbel. Voornamelijk. Maar niet alleen natuurlijk, maar ja... zit je wel in.. dus dat speelt ook mee."*

In hoofdstuk 3 besprak ik het artikel van Mara Brecht over de 'see, judge, act' pedagogiek in antiracisme. In dat artikel bekritiseert ze het 'act' gedeelte in antiracisme. Het blijkt dat witte studenten na een paar weken moe worden van het praten over het probleem van racisme en dan verder willen naar de oplossing. Het is een vorm van (witte) fragiliteit waarin het uithouden in het ongemak en schuldgevoel moeilijk is en 'iets doen' makkelijker voelt omdat het leidt tot transformatie wat weer voelt als een succes.¹⁷²

Uit de data bleek er geen sprake te zijn van vermoeidheid om over het probleem van racisme en witheid te blijven praten, maar wel verlangen naar 'iets doen' en naar volgende stappen, die ze vaak in hun eigen werk of privéleven ook al zetten. Bijvoorbeeld door het lezen van boeken en het deconstrueren van denkbeelden en theologie.

P7: *Ja. Laat ik het kleiner maken. Een witte mannelijke advocaat, een witte rechter, een witte bestuurder. Al die beelden die je dan constant in de media hoort zijn dan vaak witte mannen hier, nog steeds.*

P2: *Ja nog steeds.*

P5: *De deconstructie is dan dat je je bewust wordt dat het niet de enige optie is.*

P7 en P2: *Ja.*

P4: *Je ziet bijvoorbeeld in kerststallen van all over the world daar zie je die gekleurde in...*

P7: *Ja of een vriendin van mij die een Zwarte baby born... Wat is het...Is het een baby born...*

P4: *Een baby born*

P7: *Een baby heeft voor haar kind. Dat zijn ook van die dingen die denk ik ertoe doen.*

P3: *Ja..je zegt...jij zei...dus eigenlijk niet alleen bewustwording maar ook vullen met nieuwe verhalen en nieuwe boeken toch?*

P7: *Ja er is ook een prachtig prentenboek Mother God heet het. Dat gaat ook over die verschillende beelden van van God. Dat maakt echt uit.*

P5: *Ja.*

¹⁷² Brecht, 209-210

Om 'iets te kunnen doen' moeten we steeds eerst weer terug naar de kern van het systeem van witheid en de rol van witte mensen daarin. Starr beschrijft hoe witte theologie de eigenschap heeft om gefocust te zijn op resultaten, problemen oplossen, conclusies en complete systemen, maar dat het deconstrueren van witheid een proces is dat nooit klaar is. Ook als theoloog die bezig is met witheid, kan je racistisch zijn en is het belangrijk om open te blijven staan voor kritiek van theologen van kleur. Dit vraagt om waakzaamheid en kwetsbaarheid¹⁷³ Het is daarbij van belang om steeds terug te keren naar je eigen medeplichtigheid aan het witte systeem en jezelf vragen te stellen over wie je je zelf bent in je witte identiteit¹⁷⁴. Dat zijn de moeilijke vragen die witte mensen niet hebben geleerd. Het is nodig om te zorgen dat je niet vervalt in een wit reddersgedrag, het toe-eigenen van een andere cultuur als een reactie op de eigen witheid¹⁷⁵, of een gevoel van gearriveerd zijn in je doorbreken van witheid waardoor je ermee stopt.

4.4.1: Redding en berouw

In paragraaf 4.1.1 verbond ik het systeem van witheid met het theologische concept van zonde en zelfs erfzonde, als een manier om te erkennen wat witheid eigenlijk is. Als witheid zonde is, dat de schepping en God schaadt, dan hebben we redding nodig. Redding betekent heelheid en heling, volgens Baker-Fletcher: God blijft de schepping roepen tot heelheid en redding en om te participeren in Gods reddende werk.¹⁷⁶ Maar daarvoor is eerst het interne proces van verandering nodig, namelijk berouw. Volgens Baker-Fletcher moet berouw altijd sociaal zijn, want het gaat om de zonde die gedaan is tegen de ander. De kracht van de goddelijke liefde laat de zonde en de pijn zien met berouw als gevolg. Daarna vraagt berouw om boetedoening en binnengaan in een nieuw leven van het repareren van de gevolgen van de zonde. Baker-Fletcher stelt dat onder repareren van de zonde ook valt dat je de wijsheid deelt die geleerd is door het begaan en zien van de zonde. Zodat anderen niet dezelfde zonde doen.¹⁷⁷

4.4.2. Daderzijn en redder

In het systeem van witheid zijn witte mensen 'daders'. Je zou kunnen zeggen dat het concept witheid het daderperspectief is. Het is collectief en vaak onbewust, maar het zorgt ervoor dat mensen van kleur niet gelijkwaardig worden behandeld in de maatschappij of zelfs worden tegengehouden door racisme. Het is elke dag aanwezig als kleine micro-agressie tot het geïnstitutionaliseerde racisme. Witte mensen vinden het vaak moeilijk om zichzelf te zien als daders. Wanneer het gesprek gaat over racisme dan levert het allerlei defensieve reacties op.

Doreen Hazel schrijft dat het onverwerkte slavernijverleden Zwarte mensen schaadt, maar ook witte mensen. Het uit zich in angst voor Zwarte mensen en dan met name voor de woede van Zwarte mensen: "*Witte mensen worden niet graag geconfronteerd met hun ergste nachtmerrie en kunnen daardoor geen rust vinden.*"¹⁷⁸ Het zijn van een dader is geen prettig gevoel, daarom houden witte mensen dat gevoel vaak graag op afstand door niet te willen inzien dat ze collectief deel uitmaken van een dadersysteem¹⁷⁹.

¹⁷³ Starr, 233

¹⁷⁴ Starr, 232

¹⁷⁵ Starr, 231

¹⁷⁶ Baker-Fletcher [ebook], h5 95/167

¹⁷⁷ Baker-Fletcher [ebook], h5 98/167

¹⁷⁸ Hazel, 87

¹⁷⁹ Zie hoofdstuk 2.3: Gloria Wekker en Starr, 230

In de data viel het mij op dat het vaak gaat over redden. Het is ook prettiger om in een redderrol te zitten dan in de daderrol. Redden geeft een goed (heroïsch) gevoel, maar daderzijn geeft schuldgevoel en schaamte. Niemand wordt boos op een redder. Uit de ervaringen van de participanten bleek ook dat ze (als kind al) hadden geleerd dat mensen van kleur gered moesten worden:

P2: "En ik denk dat in de gereformeerde kerk al vrij vroeg ehm de bevrijdingstheologie gepreekt werd. Ehm. Maar later realiseerde ik me dat het in veel gevallen toch ook nog vanuit een soort we moeten de slachtoffers redden eh manier van denken kwam. En dat heb ik me eigenlijk pas goed gerealiseerd toen ik zelf theologie ging studeren. Dus. En ik denk dat dat er nog steeds is. We moeten.. we moeten het oplossen ofzo."

Een andere participant vertelde dat ze vroeger melkdopjes moesten sparen voor mensen in Afrika.

Vanuit de theologie (kerk) kijken we vaak naar mensen (van kleur) vanuit een diaconale of een missionaire blik. Het is een (witte) reddersblik. We moeten of mensen helpen of we moeten hen bekeren. We moeten iets doen. Cathy Ross schrijft over missie dat het vaak zo is dat de ander gezien wordt als behoeftig, kwetsbaar en als iemand die hulp nodig heeft. Ze stelt dat we dit moeten omkeren en dat het gaat om de wederkerige relatie die je hebt met de ander. Dat we daardoor oog (leren) krijgen voor de bronnen en spiritualiteit in de ander of in de gemeenschap waartoe de ander behoort.¹⁸⁰ Het doen moet misschien eerder een lerende, luisterende, ontvangende houding zijn dan dat je de oplossingen aandraagt en de ander 'redt'. Volgens Cathy Ross, is de Kerk ook degene die transformatie en heling nodig heeft. Het is doen *met* de ander in plaats van doen *voor* de ander. Op die manier leren we de eigen zwakheid, kwetsbaarheid en gaven kennen.¹⁸¹ Samuel Wells heeft het concept van *met* de ander nog radicaler uitgewerkt in zijn concept van incarnatorische missie als Being With: Je kan niet de problemen voor een ander oplossen want dit *disempowers* hen.¹⁸² In plaats daarvan ben je bij hen terwijl ze hun eigen methodes, antwoorden en benaderingen vinden en ondertussen geniet je van wie ze zijn. De aandacht ligt niet op het oplossen van het probleem van de ander, want dat kan de ander zelf, maar op zijn of haar identiteit en alles wat de ander te geven heeft en daarmee is het beter voor de relatie.¹⁸³ Wells verbindt dit theologisch aan het onderricht van Jezus in de tijd dat hij op aarde was: hij *was met hen*; hij riep, vormde en *empowerde* zijn volgelingen.¹⁸⁴

Een reddershouding is geen heilzame weg want het staat een gelijkwaardige, rechtvaardige relatie in de weg. Een bondgenoot zijn, of je rol vinden als wit persoon vraagt om iets anders, maar wat dat is, lijkt nog ingewikkeld. In de focusgroep zag ik dit terug toen er werd gesproken over de ontbrekende zielzorg voor de verwerking van het slavernijverleden.

P4: Ja dat soort dingen riep het bij mij een beetje op. Hoe kan je dat dan...ja...hoe kan je die rol wat verkennen. Hoe kan je mensen de ruimte laten om hun eigen zielzorg te organiseren dan?

P5: Zijn wij daarbij nodig. Zijn wij daarbij nodig?

P7: Wel als je positie hebt dat je een gebouw hebt. Een plek hebt. Nu denk ik aan het studentenpastoraat in Maastricht waar we ook BIPOC-avonden hadden. Dus People of Color, Indigenous, Black People en daar was ook echt de vraag of wij als witte studentenpastores en ook als [onverstaanbaar] want ik had een [...] collega niet erbij wilden zijn.

¹⁸⁰ Ross, Cathy, 'Hospitality: The Church as a mother with an Open Heart. *Mission on the road to Emmaus*. Eds. C. Ross and S. B. Bevans. Londen: SCM Press, 2015: 69

¹⁸¹ Ross, 70

¹⁸² Samuel Wells, ed. *Incarnational Mission*, (Norwich: Canterbury Press, 2017), 11

¹⁸³ Wells, 12

¹⁸⁴ Wells, 13

P4: Niet bij?

P7: Maar niet in die bijeenkomst

P4: Ja oke.

P7: Om ook de veiligheid te waarborgen. En dat hebben we ook gedaan. Dus we waren wel in het gebouw aanwezig om te openen en te sluiten maar niet daar zelf aanwezig en ik denk dat je dan ook het vertrouwen kan geven aan die groep dat ze dat op die manier nodig hebben. Maar dat is natuurlijk wel weer compleet anders dan in de situatie waarin ik nu werk, in Amsterdam-Zuid. In Maastricht kwam ik automatisch in aanraking met mensen van kleur in mijn studententeam waar door je een vertrouwensband opbouwt. Het eerst wat ik altijd zeg: als je iets wil organiseren, deze ruimte is er...eh...maar goed dat kost tijd...je moet met elkaar eten je moet elkaar ontmoeten. En dan ontstaat die ruimte. Waardoor je ook wel een groep het vertrouwen geeft om ruimte te gebruiken. Dus ehm. Ja. Dus ik denk echt dat het begint bij relatie...relatie...relatie...

4.4.3: Relatie en zelfreflectie

Dat het gaat om relatie heb ik ervaren tijdens de stage die ik deed in Engeland. Vanuit de interreligieuze stage in Luton, bij Grassroots, in april en mei 2023 heb ik gezien dat je je pas echt kan verbinden aan de ander als je de eigenheid (anders zijn) van de ander net zo kan waarderen als de eigenheid van jezelf. In Luton kwam dat heel concreet tot uiting doordat de oplossingen uit de gemeenschap kwamen en samen werden gedragen. De gemeenschappen in Luton vormden samen een leergemeenschap. Ze deden hun best om te leren over de ander en hun gewoontes, feesten, gebruiken en gevoeligheden. Ze vierden mee als de ander een (religieus) feest vierde, ze nodigden ook elkaar uit voor de festiviteiten. Ze rouwden samen als er verdriet in een gemeenschap was, door aanslagen (op de wereld) of rampen. Ook stonden ze op voor de ander als er onrecht gebeurde of als ze tegen elkaar uitgespeeld werden door de media. Met andere woorden; de gemeenschappen in Luton hadden de bewuste keuze gemaakt om solidair te leven met elkaar. Hoe moeilijk dat soms ook was, daarom noem ik het ook een leergemeenschap.

Een ander concept dat behulpzaam is voor de vraag naar wat witte mensen kunnen doen is de World of the Spiritual Peacebuilders van Marc Gopin, jarenlang werkzaam in Israël en Palestina met Joden, Moslims en Christenen die bezig waren om bruggen te bouwen tussen alle mensen, gelovend dat mensen gemaakt zijn naar het beeld van God. Gopin noemt hen de 'valiant healers of the ancient wounds'. Gopin schrijft dat hun innerlijke, spirituele wereld het belangrijkste is in hun poging om een echt partnerschap op te bouwen en dan gaat het met name om zelfreflectie. Gopin definieert zelfreflectie als het vermogen om diepgaande en uitgebreide interne gesprekken aan te gaan waarin we het goede en slechte evalueren, waar we ethisch en spiritueel naartoe gaan en waar we naar verlangen. Het is een fundamenteel onderdeel van een levensreis. Daardoor is het een manier om jezelf te leren kennen, ook in relatie tot anderen. Het is zelfs een manier om een burn-out te voorkomen omdat je je eigen grenzen ook leert kennen. Het doel is gerechtigheid en vrede te bewerkstelligen, maar de reis gaat door nederigheid, zelfonderzoek, empathie, liefde en compassie.¹⁸⁵

Gopin laat zien dat het belangrijkste in het 'doen' is om steeds weer terug te keren in jezelf. Om te reflecteren en jezelf te onderzoeken vanuit liefde en empathie voor de ander, voor de gemeenschappen en voor jezelf.

4.4.4. "Doe het toch maar"

Toen er in maart 2020 een synodebijeenkomst met de achterban van Missie Nederland en Samen

¹⁸⁵ Gopin, M, *The Mysterious inner world of spiritual peacebuilders* <https://kidspiritonline.com/magazine/conflict-and-peacemakers/the-mysterious-inner-world-of-spiritual-peacebuilders/> (laatst geraadpleegd 3 september 2023)

Kerken in Nederland (SKIN) werd georganiseerd, kwam de Oecumenische Vrouwensynode heel concreet met het verlangen en voornemen om voor vrouwen uit (meer) diverse contexten een veilige plek te zijn voor gesprekken over vrouw-en christen zijn. Maar eigenlijk is het al een verlangen zo lang de Oecumenische Vrouwensynode bestaat. Er was een openheid om te leren, maar tegelijk waren er ook veel belemmerende factoren zoals vrouw-zijn in een patriarchale wereld en wit zijn in een witte bubbel. Daarnaast ook gevormd worden in het systeem van het witte, westerse (theologische) onderwijs, zoals Jennings beschrijft. Anno 2023 is een nieuw moment in het bestaan van de Oecumenische Vrouwensynode om terug te kijken en vooruit te kijken. Toen ik de focusgroep vroeg wat de stappen zouden kunnen zijn die de Oecumenische Vrouwensynode kon zetten, waren er praktische ideeën maar ontstond ook aarzeling. Hieruit maakte ik op dat er nog meer belemmerende factoren zijn:

P4: *"...En ik denk dat de Vrouwensynode in haar geschiedenis meer succes heeft gehad in dat inhoudelijke eh vlak en op het ontmoetingsvlak, dan echt strategisch denken van hoe zou je dingen kunnen veranderen. Dus als jij zegt...wat moet er veranderen in de Vrouwensynode of zoiets...dan denk ik au...dat is nou net voor de Vrouwensynode een lastig ding geweest.*

P2: *Niet omdat er niet over na gedacht werd maar omdat het ergens op stuk...*

P4: *Omdat het vaak ergens.... Wat er nodig is voor strategie...*

P2: *Te weinig menskracht...te weinig geld...te weinig tijd...*

P4: *Dus dat...Nou ja...*

Maar het gevoel dat er verdere stappen gezet moeten worden was ook in de aarzeling sterk aanwezig, waarbij de eerste stap steeds weer is om stil te staan en te reflecteren, zoals Gopin aanreikt:

P5: *De eerste aanzet is dit... denk ik... en het stilstaan bij witheid. En eh. Ja...en nadenken wat voor kanten eraan zitten. Een soort van daderperspectief zeg maar dus dat je dat op je neemt...denk ik...maar het gaat ook over gelijkwaardigheid, dus niet alleen dader – slachtoffer maar ook gewoon simpelweg..na ja het verhaal dat ik net vertelde he, over de dag en wie je dan aan het woord laat. En dat je daar dan gewoon stappen in neemt, ook al is het heel onhandig.*

P7: *Doe het toch maar¹⁸⁶...doe het maar gewoon*

4.5 Kerk, theologie en de Oecumenische Vrouwensynode

De slavernij is verweven met de geschiedenis van de kerk en de theologie. Het is verweven met de geschiedenis van witte christenen. Reddie en Jennings schrijven beiden over het beeld dat witte christenen hebben van 'de christen'. Het is een (witte) vrome "self-sufficient"¹⁸⁷ man die misschien wel zondigt, maar zich afhankelijk van God toonde. Volgens Jennings wordt *self-sufficiency* gedefinieerd door bezit, controle en "mastery".¹⁸⁸ Jennings verbreedt het later naar "self-sufficient masculinity". Witte christenen zien graag een succesvolle witte man als christen. Dat is het beeld. Daarom is het ook moeilijk om in de geschiedenis onze christelijke witte voorouders te zien als degene die hebben bijgedragen aan de slavernij.¹⁸⁹ Reddie daagt studenten in zijn antiracisme trainingen uit om de zondige acties van hun voorouders, die worden gezien als goede christenen, te

¹⁸⁶ "Doe het toch maar" is de titel van het gedicht, van Babs Gons, waarmee ik de bijeenkomst opende. Het ging daarna mee door in het gesprek als een slogan. Babs Gons, ed. 'Doe het toch maar II.' uit: Doe het toch maar. Amsterdam: Atlas Contact, 2021: 40-41

¹⁸⁷ Jennings [ebook], Secrets 4/13

¹⁸⁸ Idem

¹⁸⁹ Natuurlijk heeft niet iedereen bijgedragen. Maar als we als witte christenen de voordelen hebben van ons verleden, dan zijn we ook collectief verantwoordelijk voor slechte kanten.

zien voor wat ze zijn. En om daarmee te zien dat de acties uit het verleden nu nog doorwerken in een vorm van racisme.¹⁹⁰

4.5.1 Bijdrage kerk aan de slavernij en constante deconstructie

Een van de interviewvragen in de focusgroep ging over de kerk en theologie en de bijdrage die geleverd is aan de slavernij. Uit de antwoorden bleek dat de participanten zich bewust zijn van de verantwoordelijkheid van de witte westerse kerk en theologie.

P7: Het vraagt denk ik om constante deconstructie en ik merk dat ehm binnen de vrijzinnigheid wordt er voor mij soms wat te gemakkelijk weer gegrepen naar de waarde van Bijbelse verhalen en daar wordt wel een kritische vrijzinnige laag op toegepast maar vervolgens moet je die ook weer deconstrueren om te kijken eh over thema's als racisme en discriminatie überhaupt te kunnen spreken welke stemmen komen niet aan het woord, welke stemmen zijn eruit geschreven en dat stukje vind ik dat het vaak op heel veel plekken ontbreekt. En het is ook ingewikkeld want je bent predikant. Je moet je al een soort van verantwoorden in de samenleving dat je nog iets met die bijbel doet en dan moet je vervolgens ook er weer doorheen breken en dat weer afbreken en weer opbouwen en dat vraagt wat van je, en ik denk meer en ook denk ik...ik was een boek van Fatah Black aan het lezen ook over de geschiedenis van slavernij...

P7: Ehm Karwan Fatah Black. En die schrijft ook wel en dat vind ik wel heel belangrijk, over het christelijke verhaal van dat de christenen wat die voor moraal meenamen, voor ethiek meenamen en eigenlijk heel lang dat verhaal doorklonk in ons werk ook. In onze manier van theologiseren en dat we daar nog steeds een beetje vanaf moeten komen. Ja. Dus ehm. Dus ook de geschiedenis van het christendom en de manier waarop het verspreid is dat moeten we ook constant blijven bestuderen en dat boek is een mooi begin eigenlijk. Dat roept ook allerlei vragen op bij hoe we kerk zijn vandaag de dag en welke gebouwen we hebben en waar onze rijkdom vandaan kom.

P3: Ja.

P4: Ja. Ja precies ja. Zo concreet is het gewoon he.

Interessant was dat drie keer werd genoemd dat het predikantschap een complicerende factor is in het werken aan doorbreking van witheid:

P5: ehm...en ik wil ook niet te makkelijk zeggen...nou het klopt niet wat je zegt...Dat is voor mij weer... in mijn rol ook lastig he...als je als predikant wil je ook niet mensen te verantwoording roepen per se op een hele belerende manier. Dat is in onze rol ook altijd een beetje ingewikkeld...vind ik...ehm...misschien is dat ook pleasegedrag ook...dat speelt ook wel mee...

P7: Dat zeg je heel zachtjes.

P5: Ja...dat speelt ook mee natuurlijk. Je wil aardig gevonden worden en niet al te veel confronteren. Heb ik dan last van. Maar goed ehm. Ja. Dus ik vind dat echt wel een dilemma hoe je op een goede manier ontwart wat er allemaal aan vooronderstellingen en mechanismen in zitten en geen aandacht voor systemen die meespelen. Ja. Omdat ik het zelf ook maar voor de...voor de... helpt zie waarschijnlijk. Toch? Ja.

P6: Ja het is ingewikkeld.

P5: Ja.

P7: ...En het is ook ingewikkeld want je bent predikant. Je moet je al een soort van verantwoorden in de samenleving dat je nog iets met die bijbel doet en dan moet je vervolgens ook er weer doorheen breken en dat weer afbreken en weer opbouwen en dat vraagt wat van je..."

¹⁹⁰ Reddie [ebook], forword 3/4

Als predikant wil je in je rol niet te veel confronteren want dan haken mensen af. In *After Whiteness* van Willie Jennings beschrijft hij hoe het witte westerse (theologische) onderwijssysteem ervoor zorgt dat de nadruk ligt op het individu en op de witte 'self-sufficient' masculiniteit. Daardoor geeft het een verminkte visie op hoe een "educated persoon" eruitziet.

Het geeft een beeld van hoe een predikant moet zijn. En wat de vrouwelijke participanten hebben opgepikt: neutraal zijn en niet te veel confronteren. Je moet worden geaccepteerd door alle mensen. Je kan niet te hard een profetische stem tegen onrecht zijn, want dan luisteren mensen niet meer.

Musa W. Dube is Professor Nieuwe Testament aan de universiteit van Botswana. Volgens haar is het, als feministische theoloog, belangrijk om te onderzoeken hoe christelijke geschriften hebben gezorgd voor het legitimeren van onderdrukking in het proces van kolonisatie en globalisatie. De tekst van de Bijbel heeft kunnen functioneren als koloniaal gereedschap en het is kolonisatie geweest die ervoor heeft gezorgd dat de Bijbel wereldliteratuur is geworden¹⁹¹ Dit zie je ook terug in de academische theologische wereld waar theologen uit voormalig gekoloniseerde landen veel meer en hogere grenzen ervaren om mee te kunnen doen in het internationale veld dan theologen uit de 'first world'. Dit is een machtsbalans waarbij ervoor wordt gezorgd dat de status quo van macht gehandhaafd blijft. Een voorbeeld hiervan is dat witte mannelijke theologen als Paul Tillich, Karl Barth en Rudolph Bultman tot de verplichte kennis horen in het globale Zuiden, waar theologen uit het globale Zuiden zoals Mercy A. Oduyoye, Elsa Tamez, Gustavo Gutierrez, etc. niet bij het curriculum horen in het westerse theologische onderwijs¹⁹². Monica Coleman constateert dit ook: De witte westerse mannelijke canon is bekend bij academici, maar dit leidt tot een gebrek aan kennis over de wetenschap uit de marges.¹⁹³ Maar de onderzoeken door en over Zwarte vrouwen zijn relevant voor de gehele academie en het is van belang om deze stemmen met andere in gesprek te brengen.¹⁹⁴

Voor Zwarte vrouwelijke theologen zijn de grenzen nog hoger. Er zijn weinig Zwarte vrouwelijke studenten in de academie in Nederland.¹⁹⁵ Womanistische theologie is ontstaan rond de keukentafel, in de voortuin, in schoonheidssalons, alle plekken waar Zwarte vrouwen informeel bij elkaar waren. Womanistische theologie is ontstaan vanuit liefde voor God en het leven en weerstand tegen onderdrukking. Het is vol van hoop, liefde voor de Geest, diepe liefde voor de schepping, cultuur, vreugde en gelach.¹⁹⁶ Deze (theologische) verhalen zijn vaak oraal, het zijn levensverhalen: "sacred texts" volgens Dube, zij noemt ze "femiscriptures" verteld door vrouwen en zich als vrouw identificerend en in die verhalen wordt er gezocht naar empowerment voor de 'Earth community' als geheel.¹⁹⁷

4.5.2: Twee handreikingen: Dube en Aquino

Dube reikt een aantal manieren aan om als feministische theologen echt op zoek te gaan naar rechtvaardigheid in de theologie. Het gaat om het onderzoeken van de structuren, inhoud en paradigma's binnen de theologische academie in de colleges en in de pedagogiek. Gaat het om het reproduceren van wat er al was aan (witte) theologie en ideeën? Dan handhaaft het de status quo. Het is van belang om de grenzen die globalisatie opgeworpen heeft voor Zwarte vrouwelijke theologen te openen. Dit kan een handreiking zijn voor de Oecumenische Vrouwensynode in haar theologie en als platform. Ook voor de Protestantse Theologische Universiteit kan dit een handreiking zijn als uitdaging om in het curriculum een grotere diversiteit aan stemmen te laten

¹⁹¹ Dube, 391-392

¹⁹² Dube, 392

¹⁹³ Coleman, 22 Dit is op de PThU ook merkbaar: Karl Barth heeft zijn eigen plank. De Womanistische Theologie moest ik zoeken. Van een hele stroming stonden er minder dan tien boeken.

¹⁹⁴ Coleman, 22

¹⁹⁵ Volgens Haydy Nelson, uit een gesprek op 24 oktober 2023, De Nieuwe Stad, Amsterdam.

¹⁹⁶ Turman, 2-3

¹⁹⁷ Dube, 293

horen van de breedte van de theologische wereld in plaats van een eerste focus op westerse theologen. Het grijpt terug op wat participant 7 vertelde over het opgeleid worden tot witte theoloog en er later achter komen dat je de tools en kennis mist om te werken met mensen van kleur. Starr noemt dit aspect - welke stemmen laat je klinken - ook in levenslange toewijding om witheid te doorbreken.¹⁹⁸

Andere manieren die Dube aanreikt zijn; op zoek gaan naar de stemmen die niet gehoord worden door samen te werken met *grassroots* vrouwenbewegingen of andere activistische vrouwenbewegingen die strijden voor gelijke rechten; De Bijbel een *femiscrypt* maken door feministische interpretaties vanuit de context van diaspora en hybride contexten (grenzen overstekend) en door het omarmen van de verhalen van strijd door vrouwen voor rechtvaardigheid en het oversteken van grenzen. De grenzen blijven bevragen op uitsluitingsmechanismes van ras, etniciteit, religie, klasse, leeftijd en cultuur om zo de grenzen opnieuw te trekken voor alle mensen van de Aarde zodat 'thuis' niet meer alleen is voor degene die toevallig al woonden in het westen, maar voor iedereen. Dit is volgens Dube een eschatologisch urgentie en een profetische visie van de feministische theoloog die weigert onrecht te accepteren.¹⁹⁹

Maria Pilar Aquino schrijft vanuit de feministische bevrijdingstheologie en ethiek als professor Theologie en Religiestudies in San Diego. Volgens haar is de transformatieve praktijk in de bevrijdingstheologie van belang omdat het niet alleen gaat om het begrijpen van de vele concepten waarmee we de wereld beschrijven in het academische veld (van postmodernisme, globalisme tot postkolonialisme, maar ook hoe deze in te zetten om onrechtvaardige sociale en religieuze systemen uit te roeien.²⁰⁰ Je kan soms verdwalen in een "labyrint van onrecht" bij het zoeken naar behulpzame concepten en transformatieve praxis in de strijd tegen onrecht. Theologie is daarbij relevant omdat theologische kennis kan helpen om de "geluiden van de wereld" te ontcijferen en het labyrint van onrechtvaardigheid te ontwarren.²⁰¹ Aquino reikt het idee aan van gidslichten: lichtpunten die de weg kunnen verlichten, of de weg kunnen wijzen en om wijs te kunnen worden uit alle geluiden van de wereld. Ze ziet deze bijvoorbeeld in sociale bewegingen die strijden voor vrouwenrechten of voor een rechtvaardige wereld.²⁰² Hierbij is het belangrijk om samen te werken, als voorbeeld noemt Aquino het Feminist Liberation Theologian's Networks.²⁰³ Voor de Oecumenische Vrouwensynode zou dit ook een behulpzame handreiking kunnen zijn om op zoek te gaan naar gidslichten in de vorm van vrouwenstemmen van kleur, vrouwenbewegingen die zich bezig houden met sociale rechtvaardigheid of internationale netwerken op het gebied van theologie en sociale rechtvaardigheid. Dit zorgt er ook voor dat de Oecumenische Vrouwensynode zich sterker voelt staan bij het zoeken naar hun weg in het doolhof van sociale onrechtvaardigheid.

4.5.3 De Oecumenische Vrouwensynode als gemeenschap

Je zou de Oecumenische Vrouwensynode kunnen beschouwen als een gemeenschap. Het is in de structuur een losse gemeenschap, maar de Oecumenische Vrouwensynode heeft wel het verlangen om relaties aan te gaan met vrouwen van allerlei achtergronden en uit allerlei bubbels. Zo is de Oecumenische Vrouwensynode ook ontstaan 36 jaar geleden: Er waren allerlei losse groepen en initiatieven en het verlangen was om die bij elkaar te brengen om elkaar te kunnen steunen. Een "Wij". Uit de verhalen van twee participanten die er al vanaf het begin bij waren, lukte dat ook aardig

¹⁹⁸ Starr, 239

¹⁹⁹ Dube, 393-397

²⁰⁰ Aquino, 419

²⁰¹ Aquino, 419

²⁰² Aquino, 420)

²⁰³ <https://www.waterwomensalliance.org/feminist-liberation-theologians-network/> (laatst geraadpleegd 22 oktober 2023)

bij de eerste synode. Maar daarna begon het al te schuren in de voorbereidingen voor de tweede synode:

O: ja. Ja. En je zei iets over dat er boosheid ofzo door de...door de groep... heen...

P4: ja klopt. Dat was wat ik ervan over heb...

P2: Maar dat was toch...iedereen....iedereen was boos...

[Gelach]

P3: We waren allemaal heel boos [lacht]

P4 Er hing iets in de lucht dat de harmonie verstoorde...meer dat...dat is wat ik me ervan herinn...

P5: Ook vrouwen met armoede...of rondom armoede...dat soort thema's.

P4: Het was dus een soort wake-up call van eh..niet alleen wij gezellig.

P5: Niet alleen verbinding maar ook...

P4: En dat is gewoon een nieuwe fase dan he... eerst ontdek je elkaar en begint er een 'wij' te komen.

En dan ineens is dat 'wij' minder solide dan of eenduidig dan je denkt. Nou ja... dat gebeurt iedere keer denk ik in een beweging...op zich is dat niet zo erg denk ik dan..maarre...Maar ik kan dus...dus ehm...lk heb er een soort gevoelsherinnering aan.

Samen een gemeenschap vormen waarin alle stemmen gehoord worden is niet gemakkelijk. De theologische inspiratiebronnen van de Oecumenische Vrouwensynode waren (in die tijd) wit: Elisabeth Schüssler Fiorenza, Mary Daly, Carter Heyward, Rosemary Radford Ruether. Ze hebben witte vrouwen geholpen om hun stem te vinden in de kerk, om hun boosheid over het onrecht dat vrouwen wordt aangedaan om te zetten in kritisch denken en constructieve acties. Er was een openheid om van elkaar te leren als vrouwen vanuit allerlei achtergronden. Maar het systeem van witheid in de Oecumenische Vrouwensynode maakte het lastig voor witte vrouwen om vrouwen van kleur te begrijpen en om gelijkwaardige en wederkerige relaties aan te gaan. Dit is generaliserend, want er zijn genoeg vrouwen die individueel mooie relaties hadden en hebben met elkaar. Fulkerson schrijft over *habitus* en hoe dat ervoor zorgt dat je leert om natuurlijke, gelijkwaardige relaties aan te gaan in een gemeenschap. Ze concludeert dat het niet de doctrines zijn die ervoor zorgen dat de relaties op een goede manier ontplooid kunnen worden. Alleen geloven dat mensen gemaakt zijn naar het *Imago Dei* is niet genoeg. Alleen besluiten dat je een gemeenschap bent die de vreemdeling verwelkomt is niet genoeg: Het moet geworteld zijn in een gevoel voor de ander waardoor een face-to-face relatie tot de ander kan ontwikkelen in wederkerigheid.²⁰⁴ Fulkerson haalt daarbij de postmoderne Indiase antropoloog Veena Das aan die zegt dat een 'critical event' in het ontstaan van de gemeenschap laat zien wat het waardevolle is, maar ook hetgeen dat onuitgesproken aanwezig is. Voor de Oecumenische Vrouwensynode was er een critical event op de tweede synode. Een groep vrouwen van kleur hadden hun eigen bezinningsmoment waarin ze de slavernij herdachten. Dit deden ze door buiten rond te lopen met ketenen. Voor de witte vrouwen binnen had dit enorme impact: uit de verhalen die nu nog worden verteld lijkt het dat de vrouwen geketend binnenkwamen tijdens het eten, als een performance act om iets duidelijk te maken aan de witte vrouwen. Het lijkt erop dat er toen iets is gebeurd in de formatie van de Oecumenische Vrouwensynode dat nog steeds klinkt. Volgens Haydy Nelson is het één generatie gelukt om vrouwen van kleur en witte vrouwen bij elkaar te brengen en te houden in de Oecumenische Vrouwensynode. Daarna ontbrak de financiële steun (fondsen) om de Oecumenische Vrouwensynode verder te ontwikkelen. Er kwam discussie over of de organisatie dan een vereniging of een stichting moest worden. Vrouwen van kleur hadden hun eigen werkgroep Womanistische theologie, deze was opgezet door Doreen Hazel (rond de tweede vrouwensynode) en heeft bestaan tot haar overlijden in

²⁰⁴ Fulkerson, 149

2014.²⁰⁵ De tweede generatie Zwarte vrouwen bleef weg²⁰⁶ en zo werd de Oecumenische Vrouwensynode steeds witter. De jongste generatie vrouwen (van kleur en wit) weten vaak niet van het bestaan of de geschiedenis van de Oecumenische Vrouwensynode af.

4.6 Eschatologie

Het laatste thema heeft te maken met beweging²⁰⁷, in beweging komen, op weg naar (een betere) toekomst: Eschatologie. Volgens Jürgen Moltmann is Eschatologie een theologisch perspectief vol van hoop (ook als de realiteit anders is) en die hoop houdt het geloof levend. Voor de hoop is de wereld vol mogelijkheden, namelijk de mogelijkheden van de God van hoop die beloofde alle dingen nieuw te maken. Daaraan mogen mensen de vrijheid ontlenen om in die hoop het leven en de wereld hier te vernieuwen.²⁰⁸ Dit vernieuwen draait om het komende Koninkrijk Gods wat een eschatologisch verwachtingsperspectief geeft: de komende gerechtigheid, de komende vrede, de komende vrijheid en waardigheid van de mens.²⁰⁹ De participanten zagen tekenen van hoop in de toegenomen aandacht voor Ketji Koti in de media en in kerken, een programma op de televisie over weggeschreven kunstenaars van kleur uit het verleden. Ook een teken van hoop werd er gezien in het samenzijn (als focusgroep) om een stap te zetten in het doorgronden (en doorbreken) van het systeem van witheid. Dat herkende ik ook: zeven vrouwen die witheid een belangrijk thema vonden en het ongemakkelijke zelfkritische werk wilden doen. Ook tijdens mijn stage in Luton waar het de gemeenschap lukte om wederkerige relaties op te bouwen met elkaar, hoe verschillend ze ook zijn, heb ik als een teken van hoop ervaren. Hieruit zou je kunnen zeggen dat tekenen van hoop ervaren kunnen worden in het handelen van (andere) mensen voor sociale gerechtigheid.

4.6.1 Voorstelling concrete eschatologische invulling: heilzame verwerking slavernijverleden.

Uit de data bleek dat er in de focusgroep een concrete voorstelling was van een concrete eschatologische invulling van de toekomst was, namelijk een heilzame verwerking van het slavernijverleden. Een heilzame verwerking betekent dat je bevrijd wordt van wat je draagt; het trauma of de gebeurtenissen. Dit is naar aanleiding van een hoofdstuk dat we gelezen hadden van Doreen Hazel uit *Dochters van Cham*. Hazel schrijft dat aan bevrijding verzoening voorafgaat: In het reine komen met je verleden. Wanneer het gaat over de slavernij dan is er een collectief verleden dat onder ogen gezien moet worden door witte mensen.²¹⁰ Ze stelt dat het in het belang van de gemeenschappelijke toekomst van alle mensen is dat scheefgegroeide verhoudingen weer recht gemaakt worden. Hazel roept witte mensen op om bereid te zijn slavernij, kolonisatie, imperialisme en wit superioriteitsdenken te aanvaarden als onderdeel van de culturele erfenis en bereid te zijn daarvoor verantwoordelijkheid te nemen.²¹¹

²⁰⁵ In gesprek op 24 oktober 2023 in De Nieuwe Stad, Amsterdam.

²⁰⁶ Uit een emailwisseling met Hady Nelson op 27 oktober 2023

²⁰⁷ Beweging heb ik 9x als code heb gegeven aan de data.

²⁰⁸ Jürgen Moltmann, ed. *Theologie van de hoop*, (Utrecht: Amboboeken, 1964), 15

²⁰⁹ Moltmann, 297

²¹⁰ Hazel, 59 en 86-87

²¹¹ Hazel, 87

4.6.2 Heilzame verwerking slavernijverleden: Wat is de rol van witte mensen?

In de focusgroep resoneerde het belang van een heilzame verwerking van het slavernijverleden. Maar het was moeilijk om daarna in te vullen hoe dat precies moet:

P3: ...het resoneert daar waar ik nu mee bezig ben rondom dat Keti Koti herdenken en daarna vieren zeg maar...vond ik wel boeiend wat ze (Doreen Hazel) zegt...dat is pagina 87...eh voor al die generatietweede alinea – “Voor al die generaties Zwarte mensen is er nooit zoiets geweest als zielzorg, zorg om de gevolgen van deze geschiedenis van vernedering en ontmenselijking, zorg om het gevolg van keer op keer herhalende traumatische ervaringen. Racisme wordt weliswaar beschouwd als een systeem dat bestreden moet worden, maar de slachtoffers worden niet gehoord, hoewel de signalen van hun pijn aanwijsbaar genoeg zijn.” Nah...ik ben dan in gesprek over wat is nou heilzaam verwerken. Eh en dat blijkt eigenlijk nog best wel lastig wat...wat dat dan precies is ofzo he...dus je wilt toe naar een soort ideale wereld die de profeten ook voorspiegelen van vrede en gerechtigheid voor iedereen...eh...daar willen we naar toe...Dat kan niet als je niet ook weet wat het tegendeel daarvan is, dus daarvan moet je weten wat er is gebeurd op zijn minst, maar de geschiedenis is dan nog vrij ver weg. Daar zit dat hele stuk tussen...en daar gaat de verwerking natuurlijk met name over...en volgens mij is dit daar ook onderdeel van. Ehm...Dus de...de...de erkenning en...aan de ene kant van...maar dat is dan ook het uitblijven van eh ja..de zorg voor de hele heftige gevolgen die het van generatie op generatie heeft gehad, maar dan ook nog tegelijkertijd ja...in vredesnaam hoe dan...maar dat je wel snapt, ziet, dat dit aan de orde is. Ja. Dus dat...dat raakte me als het gaat over heilzame verwerking.

P5: Ik moest eigenlijk wel denken bij het woord verwerking...Ik ben natuurlijk ook pastor, dus je schiet gelijk in de rol van daar moet ik ook wat mee.

P3: Je moet iets doen..ja...

P5: Maar de vraag is wie welke rol heeft bij dat verwerken.

P3: Ja. Ja.

P5: Je bent deel daarvan, en niet degene die ervoor gaat zorgen dat dat goed verloopt. En welke rol heeft wie dan? Hoe zijn wij daarbij nodig of ben ik daarbij nodig. Of wat voor manier?

P3: ja ja.

P5: Zit ik er al in zeg maar.

P3: Ja en ik probeerde dus eigenlijk iets te doorbreken op een bepaalde manier he hiervan...Maar dat..

P6: Dat gevoel bleef ook wel een beetje bij mij hangen...een gevoel van herkenning...maar ook machteloosheid...het is zoo groot...en wat jij ook zegt...waar moet ik beginnen. Waar begin ik om er niet helemaal...Ik heb altijd zoiets van...ik kan dat...al die grote problemen niet oplossen... Ik kan alleen in mijn eigen kleine wereld waar ik verantwoording draag...proberen om er eh voor te zorgen dat dit niet stopt, maar dat mensen zich bewust worden.

Verantwoordelijkheid nemen voor het deel van de culturele erfenis is een stap in het erkennen van de eigen witheid. Het is het systeem van witheid dat ervoor zorgde dat mensen van kleur als minder waard werden gezien, als gebruiksobjecten, als een lichaam dat kan werken of geseksualiseerd kan worden. Reddie schrijft dat de erfenis van de slavernij het beest heeft losgelaten dat racisme is.²¹² We kunnen alleen vooruit als we het verleden heilzaam verwerken. En zorgen voor zielzorg.

4.6.3 Faithful inclusiveness als bruikbaar concept.

“P4: Mag ik daar nog even bij aansluiten? Mij raakte ook dat stukje van die zielzorg. Of het gebrek

²¹² Reddie, [ebook] afterword

aan zielzorg. En dat riep bij mij onmiddellijk iets op van de VPSG waar ik bij betrokken ben, voor hulp aan slachtoffers van seksueel misbruik. En..[klusgeluiden van buiten de zaal] dus daar zit ook...nou ja traumahulpverlening. Daar is de afgelopen...weet ik het...dertig jaar... iets over ontwikkelt he...en ik denk aan de waarheidscommissie in Zuid-Afrika, dat is ook het serieus nemen van gemeenschappelijk trauma he. Eh nou daar is ook een methode op ontwikkelt. Ik denk direct bij die zielzorg van wie zou dat dan moeten geven...moet ik dat dan doen? En dan denk ik nee. Want eh...want wij zitten in die daderrol. In ieder geval collectief. Eh dus..ja...wat zou er nou moeten gebeuren om die collega van jou, als die zich bewust wordt van he dat is iets van mijn verleden en mijn groep en daar is iets van zielzorg nodig. Mijn associatie is dan van...kunnen wij ondersteunen en faciliteren dat ze dat onder elkaar gaan doen. Zielzorg geven. En ik hoor wel van migranten van nou ja...als jullie je met ons willen bemoeien helemaal prima vind ik dat, maar eh...geef maar een kerkgebouw. Zorg maar dat we bij elkaar kunnen komen, de Heer loven en dan hoeven we eigenlijk verder inhoudelijk voorlopig even nog niks. En wat is dat dan? Want dan zeggen de Hollanders: 'gaat het weer om geld'. En je ziet de commissies van beheer en andere lieden alweer steigeren van..

P6: 'gaat ons weer geld kosten'

Wat is dan de rol en positie? Hoe verwerken witte mensen de erfenis van de slavernij op een heilzame manier? Zonder te vervallen in willen redden, oplossen en precies weten hoe het moet voor een ander? In paragraaf 4.5 schreef ik over het concept dat Gopin ons aanreikt over teruggaan in jezelf en blijvend reflecteren. Fulkerson biedt een gelijksoortig concept aan: Ze schrijft over *faithfull inclusiveness*: Het is ten eerste werken aan je eigen spiritualiteit, accepteren dat ongemak normatief is voor iedereen, het vraagt om zelf-transformatie en bekering van iedereen in de gemeenschap en ten slotte wordt iedereen verantwoordelijk gehouden voor het proces. *Faithful inclusiveness* eert de *Imago Dei* en opent een ruimte voor een "wij", als gemeenschap, dat de zonde van racisme weigert.²¹³ Het begint met het weigeren van de zonde van racisme. Witheid niet langer meer accepteren, jezelf verantwoordelijk houden en daarbij ook accepteren dat het ongemak erbij hoort.

4.6.4 Transformatie is nodig.

Zo lang vrouwen van kleur nog worden onderdrukt, is het bevrijdende doel van God met de wereld onvervuld, schrijft Aquino. Dit zou moeten oproepen tot transformatie. In de eerste plaats in de theologie omdat het doel van het Evangelie is om verandering, bekering en transformatie te brengen en de taak van de theologie is om te zoeken naar de manieren waarop dit bewerkstelligt kan worden; om de systemische zonde aan te wijzen die de aanwezigheid en handelen van God in de wereld ontkent. Volgens Aquino is het hiervoor belangrijk om een brede en open blik te hebben naar verschillende stemmen en culturen.²¹⁴

Een vraag die bij mij opkwam, is of we het doorbreken van witheid, het werken aan herstel en verzoening en het zoeken naar onze rol niet complex 'maken' zodat we er niets mee hoeven. Ik betrapte mezelf erop dat ik vaak verzuchtte dat witheid zo complex is. Hier zit ook angst onder: vaak als ik aan witte mensen vertel dat ik mijn thesis schrijf over witheid, krijg ik ongemakkelijke of soms defensieve reacties.

Als ik *Witte Suprematie* lees van Layla F Saad of *White Fragility* van Robin DiAngelo, dan is het heel duidelijk wat de rol en taak is van witte mensen. Het zijn beide boeken die je bij de hand nemen in het werken aan doorbreking van witheid. Maar het is wel hard, confronterend werk, zoals ook het werk dat Fulkerson en Gopin voorstellen.

²¹³ Fulkerson, 155-156

²¹⁴ Aquino, 421-422

Saad schrijft dat ze *Witte Suprematie&ik* geschreven heeft, gedreven door de wens om een goede voorouder te willen zijn voor de generaties die nog komen gaan. Om op die manier de wereld een stukje beter achter te laten. Ze roept in haar boek witte mensen op om ook goede voorouders te zijn.²¹⁵ Jennings schrijft dat de geschiedenis door witheid gevormd, ervoor zorgt dat het ons niet lukt om te verbeelden hoe het beter kan,²¹⁶ maar hij gelooft dat we opnieuw kunnen beginnen en dat dat een geschenk is van God, die Jezus deed opstaan uit de dood.

Als witte mensen goede voorouders willen zijn, omdat ze geloven in een goede toekomst voor iedereen, dan is transformatie nodig en is er werk te doen.

²¹⁵ Saad [ebook], voorwoord 1/2

²¹⁶ Jennings[ebook], h5 10/12

HOOFDSTUK 5 CONCLUSIES EN AANBEVELINGEN

In dit hoofdstuk beschrijf ik mijn conclusies op basis van de resultaten uit hoofdstuk 4. Vervolgens doe ik een aantal concrete aanbevelingen aan de Oecumenische Vrouwensynode. Dit is de beantwoording van mijn hoofdvraag.

5.1 *Conclusies*

In hoofdstuk 4 hebben we kunnen lezen dat er, onderscheiden in zes thema's, belemmerende factoren zijn, door witheid, in het ontwikkelen van (samenwerkings)relaties met vrouwen van kleur, bijvoorbeeld degene die betrokken zijn bij SKIN. Maar hierbij valt ook te denken aan vrouwen van kleur in het academische veld.

5.1.1 *Habitus*

Een eerste belemmerende factor is de habitus naar omschrijving van McClintock Fulkerson (4.1). Witheid is aangeleerd in gedachten, gedrag en hoe witte mensen de wereld bekijken. Het is opgeslagen in het lichaam als een trauma (4.2.1). Het zorgt ervoor dat witte mensen, mensen van kleur anders benaderen dan witte mensen. Het begint gelijk in het eerste contact al, zoals de participanten aangeven. De habitus zou ook positief kunnen werken voor het doorbreken van witheid, als je leert hoe je op een gelijkwaardige manier relaties opbouwt met mensen van kleur. Of als je opgroeit in een raciaal gemengde omgeving waarbij je verschillen leert waarderen omdat je als wit persoon niet meer de norm bent. Op latere leeftijd kost dit meer moeite, maar zou je ook in staat moeten zijn om een habitus te creëren door steeds weer ervaringen op te doen met het opbouwen van relaties met mensen van kleur en daarin echt open te staan voor de ervaringen van de ander, die anders zijn dan die van jezelf. Dit kan niet geforceerd worden omdat mensen van kleur dan gebruikt worden als een instrument om ervaringen op te doen. Het moet ontstaan uit een verlangen om ieder mens te zien als de Beelddrager van God en van een ander te leren wie God is (4.2.1).

5.1.2 *Positionaliteit*

Een nieuwe habitus creëren kan niet zonder het onder ogen komen van je eigen positionaliteit. Dat is die van wit persoon, medeplichtig aan het zondige systeem van witheid. Dit is de tweede belemmerende factor. De stap naar het willen doorbreken van witheid kan te snel genomen worden waardoor het werkt als een manier om het geweten te sussen of toch weer jezelf te kunnen zien als een goed mens (redder: 4.4) Dat maakt dat het gesprek over witheid snel gaat over oplossingen en mogelijkheden om te redden. Maar deze houding zorgt niet voor een wederkerige, gelijkwaardige relatie omdat je de ander blijft zien in een gestigmatiseerde positie van slachtoffer of iemand die minder is (4.4.2). In de focusgroep was te zien dat de vraag naar 'doen' steeds weer terugkwam, bijvoorbeeld bij het zoeken naar de rol in de ontbrekende zielzorg rondom het verwerken van (de doorwerking) van het slavernijverleden (4.6.2) Van belang is om te erkennen dat witheid zonde is en om berouw (in gedachten en handelen) te tonen. Dit kan gedaan worden door steeds kritisch na te denken over witheid in jezelf en door steeds weer op jezelf te reflecteren.

5.1.3 *Witte, Westerse theologische vorming.*

De derde belemmering die uit de data blijkt, is de witte, westerse theologie (op de universiteit) en het theologische onderwijssysteem. Participant 7 gaf aan dat ze, toen ze eenmaal werkte, erachter kwam niet uitgerust te zijn om te kunnen werken met mensen van kleur. Ze begreep hun worsteling niet omdat ze op de universiteit voornamelijk witte ervaringen had gehoord. Ook participant 2 gaf

aan dat ze niet in staat was om te omschrijven waar de workshop, gegeven door Haydy Nelson, over ging (4.2.1). Dit komt omdat het opgroeien en studeren in een witte (academische) bubbel zorgt voor beperkt zicht op andere mensen dan witte mensen. Er worden stemmen gemist van theologen van kleur en met name vrouwelijke theologen van kleur (4.5). Dit zijn niet alleen theologen die onderzoek hebben gedaan, maar ook vrouwen van kleur die niet hebben gestudeerd maar wel veel bij te dragen hebben aan het theologische werk.

De vierde en laatste belemmerende factor die hieraan verbonden is, is het verschil tussen de onderzoekende houding, waarbij kennis en ervaring wordt gezien als een product, of een lerende houding waarbij de onderzoeker (of theoloog) zoekt naar kennis en ervaring om zelf ook te transformeren (4.3). Het is van belang dat een witte theoloog elke keer weer graaft in zichzelf waarom hij of zij iets onderzoekt. Komt het ten goede aan de gemeenschap? Is het een mogelijkheid om transformatie van sociaal onrecht op gang te brengen?

5.2 *Wat kan helpen om witheid te doorbreken: drie aanbevelingen aan de Oecumenische Vrouwensynode.*

In het onderzoek ben ik, met behulp van de literatuur, gekomen op drie aanbevelingen die de Oecumenische Vrouwensynode kunnen helpen op hun pad om witheid te doorbreken.

5.2.1 *Gidslichten*

Maria Pilar Aquino reikt het concept van gidslichten aan: Lichtpunten die de weg kunnen verlichten, of de weg kunnen wijzen en om wijs te kunnen worden uit alle geluiden van de wereld. Aquino ziet deze bijvoorbeeld in sociale bewegingen die strijden voor vrouwenrechten of voor een rechtvaardige wereld.²¹⁷ De Oecumenische Vrouwensynode zou op zoek kunnen gaan naar organisaties of (vrouwen)bewegingen die strijden voor sociale rechtvaardigheid en daarmee samenwerken. Of aansluiten bij een netwerk zoals het Feminist Liberation Theologian's Network.²¹⁸ Door samen te werken en een gidslicht te hebben, heb je het gevoel dat je niet alleen bent in je strijd tegen sociale onrechtvaardigheid.

5.2.2 *Teksten van vrouwen en Womanistische Theologie*

In de Oecumenische Vrouwensynode is de witte feministische theologie bekend. Een volgende stap zou kunnen zijn om als Oecumenische Vrouwensynode te verdiepen in de womanistische theologie en te ontdekken hoe de womanistische theologie kan helpen om een bredere blik te krijgen op wie de mens is, wat gemeenschap is. Ook kan het behulpzaam zijn bij het doorbreken van beperkt zicht door te leren van de theologie van Zwarte vrouwen.

Hierbij aansluitend is de handreiking van Musa W. Dube een goede manier om de theologische stem te activeren tegen sociaal onrecht: Het opzoeken van de verhalen van Zwarte vrouwen. Door het centraliseren van Zwarte vrouwenstemmen ben je actief bezig om de grenzen voor Zwarte vrouwen te openen. *Femiscriptures* zijn de verhalen van vrouwen die zoeken naar rechtvaardigheid voor de 'Earth community' als geheel²¹⁹. Dit zijn vaak ongepubliceerde verhalen, omdat het orale verhalen zijn. Het zoeken naar de vrouwenstemmen in de geschiedenis van de Oecumenische Vrouwensynode en deze bij elkaar brengen, in bijvoorbeeld een bundel, is een manier om Zwarte vrouwenstemmen te centraliseren. Ook is het een manier om de uitsluitingsmechanismes te zien waar vrouwen van

²¹⁷ Aquino, 420. Dube geeft dit ook als handreiking: Dube, 394

²¹⁸ <https://www.waterwomensalliance.org/feminist-liberation-theologians-network/> (laatst geraadpleegd 22 oktober 2023)

²¹⁹ Dube, 395

kleur mee te maken hebben omdat er een ruimte gecreëerd wordt voor vrouwen om te praten over de strijd voor rechtvaardigheid.²²⁰ En ook de eigen ogen te openen voor de strijd voor rechtvaardigheid die vrouwen van kleur voeren. Op deze manier blijft de academische wereld en de geleefde werkelijkheid ook dicht bij elkaar.

5.2.3 Zelfreflectie

Hoewel het concrete 'iets doen' vaak een eerste verlangen is, is er iets anders belangrijker om te doen, namelijk: zelfreflectie. Marc Gopin schrijft hoe de innerlijke, spirituele wereld het belangrijkste gereedschap is van de vreedstichter. Het gaat om steeds weer teruggaan in jezelf en diepgaande en uitgebreide interne gesprekken aangaan waarin je het goede en slechte evalueert, waar je ethisch en spiritueel naartoe gaat en waar je naar verlangt.²²¹ Dit is ook een manier om te zorgen dat je niet opbrandt aan je werken voor rechtvaardigheid, want het is een (lange) reis dat vraagt om nederigheid, zelfonderzoek, empathie, liefde en compassie. Mary McClintock Fulkerson sluit hierbij aan met haar concept van '*faithfull inclusiveness*'. Dit gaat in de eerste plaats om het werken aan je eigen spiritualiteit. Daarnaast is het belangrijk om te accepteren dat ongemak erbij hoort voor iedereen. En '*faithfull inclusiveness*' vraagt om transformatie en bekering (zelfreflectie) van iedereen in de gemeenschap. Fulkerson schrijft dat het de enige manier is waarop je een inclusieve "wij" kan creëren, dat de Imago Dei eert en de zonde van racisme weigert.²²²

Tot slot nog een laatste toevoeging van mijzelf. Als de Oecumenische Vrouwensynode terugdenkt aan hoe zij is begonnen: strijdvaardig, opstandig en niet van plan om onrecht te laten bestaan. Dat is een energie die de Oecumenische Vrouwensynode kan aanvuren om deze strijd aan te gaan. Wees dapper en koester je onrust.

²²⁰ Dube, 393-397

²²¹ Gopin, M, *The Mysterious inner world of spiritual peacebuilders* <https://kidspiritonline.com/magazine/conflict-and-peacemakers/the-mysterious-inner-world-of-spiritual-peacebuilders/> (laatst geraadpleegd 3 september 2023)

²²² Fulkerson, 155-156

HOOFDSTUK 6 EVALUATIE

Met veel enthousiasme heb ik gewerkt aan dit onderzoek en als ik erop terugkijk dan zie ik wat ik anders had kunnen doen, maar blijf ik ook zien hoeveel het mij gebracht heeft. Ik ben vrij lang bezig geweest met het vinden van de juiste insteek van dit onderzoek. Ook mijn onervarenheid met onderzoek doen, maakte dat ik lang onzeker bleef over wat ik precies moest doen of dat ik dingen niet heb gedaan. Zo heb ik niet meer de transcripties van het gesprek in de focusgroep aan de participanten laten lezen. Ook heb ik mijn resultaten niet voorgelegd aan een expert in het veld, wat wel eerst mijn bedoeling was. Tijdens de focusgroep-bijeenkomsten had ik geen moderator, waardoor ik drie taken had: onderzoeken, observeren en leiden van de bijeenkomst.²²³ Als ik niet had hoeven leiden had ik ook aantekeningen kunnen maken en bijvoorbeeld kunnen letten op gezichtsuitdrukkingen, etc.

Dit onderzoek is beperkt gebleven tot zeven vrouwen uit de achterban van de Oecumenische Vrouwensynode, waarvan sommige vrouwen heel los betrokken zijn bij de Oecumenische Vrouwensynode. Hierdoor kan je niet de resultaten generaliseren om iets te zeggen over dé Oecumenische Vrouwensynode. Als ik had gekozen voor een andere manier van onderzoek doen, bijvoorbeeld door vragenlijsten te sturen naar alle vrouwen die (los) betrokken zijn bij de Oecumenische Vrouwensynode, dan had ik dat misschien wel kunnen doen. Wel denk ik dat de data iets vertelt over hoe witheid werkt bij witte vrouwen met een theologische achtergrond of betrokken in de kerk of bij vrouwengroepen. Maar zoals participant 7 aangaf: jongere generaties staan weer anders in woke en witheid. Wanneer dit onderzoek herhaald zou worden onder jongere generaties dan zouden er weer andere belemmeringen en thema's naar boven komen. Het zou de moeite waard zijn om bijvoorbeeld onder witte, vrouwelijke studenten van de Protestants Theologische Universiteit een soortgelijk onderzoek te doen. Of onder mannelijke studenten natuurlijk.

Het proces van het verzamelen van de data en daarna het analyseren en gaan schrijven, heeft acht maanden geduurd (door privéomstandigheden). Hierbij merkte ik, dat ik op een later moment bepaalde inzichten minder belangrijk vond en koos voor andere data en inzichten. Je zou dus kunnen zeggen dat dit onderzoek ook een momentopname is. Het bespreken van resultaten met collega's of experts kan ook weer nieuwe inzichten geven, dat heb ik niet gedaan. Daardoor is dit onderzoek ook (vooral) mijn interpretatie en een eerstepersoonsperspectief. Er is ook geen sprake geweest van meerdere metingen of meerdere focusgroepen. Het doen van dit onderzoek in een tweede focusgroep zou ook weer andere resultaten kunnen opleveren.

Een aantal vragen, geschikt voor vervolgonderzoek, zijn blijven liggen of opgekomen door dit onderzoek. Ik ben benieuwd op welke manier de Protestants Theologische Universiteit vrouwen van kleur een plek geven in het curriculum. Wat zijn daarin de overwegingen? Ook ben ik benieuwd naar hoe het kan dat er zo weinig studenten van kleur zijn (uit Nederland) in de master? En: in hoeverre speelt op de PThU wat Jennings schrijft in zijn boek over het witte, westerse onderwijssysteem? Een van de participanten gaf aan dat ze zich na haar studie maar beperkt opgeleid voelde. Ik herken dat, daarom heb ik gekozen voor een interreligieuze stage in Luton, maar ik vind het ook verontrustend. Een van de kritiepunten op de masterherziening, ving ik op, is dat studenten het gevoel krijgen dat ze niet meer de diepte in gaan (betreft literatuur), maar voornamelijk in de breedte. Ikzelf vind dat juist iets goeds. Als student word ik uitgerust om zelfstandig de diepte in te gaan, maar ik heb het nodig om de breedte van de theologische wereld te zien, zodat ik een brede blik krijg op de levens-

²²³ Boeije en Bleijenbergh, 80

en geloofservaringen van mensen. Ik heb dit zelf gedaan in mijn studie, maar ik heb nog steeds het gevoel dat ik gefragmenteerde kennis heb van theologie buiten de witte, westerse, klassieke theologie. Dit onderzoek en met name de zoektocht binnen womanistische theologie, heeft me geholpen om een deur te openen voor mezelf naar de breedte van de theologische wereld en me aangemoedigd om nieuwsgierig te blijven naar andere stemmen dan degene die al hard klinken.

Verder heeft dit onderzoek mij ook een zekere ontspanning gebracht. Ik ben er meer dan ooit van overtuigd dat we als witte christenen de taak hebben om elke dag weer onze witheid te zien en te doorbreken, maar tegelijk is dit een levenslang proces. Dat wil zeggen dat het ook rafelig en onaf is. Dat je fouten maakt en weer verder gaat. Dat het de uitdaging is om het ongemak uit te houden en dat het vervelend kan zijn. Maar dat het iets is dat God van ons vraagt, zodat we in staat zijn om gelijkwaardige relaties op te bouwen met iedereen.

BIBLIOGRAFIE

Boeken

- Baker-Fletcher, K. *Dancing With God, The Trinity from a Womanist Perspective*. [ebook] Missouri: Chalice PRESS, 2006
- Boeije, H. en Bleijenbergh, I. *Analyseren in kwalitatief onderzoek. Denken en doen*. 4^e druk. Amsterdam: Boom, 2023
- Coleman, M. *Ain't I a Womanist too?* Minneapolis: Fortress Press, 2013
- DiAngelo, R. *White Fragility: Why It's So Hard for White People to Talk About Racism*. Verenigd Koninkrijk: Penguin Books Limited, 2019
- Engler, S. and Stausberg, M. *The Routledge Handbook of Research Methods in the Study of Religion*. London; New York: Routledge, 2011
- Hazel, D. *Dochters van Cham*. Gorinchem: Narratio, 1998
- Brink, van der, en Kooij, van der. *Christelijke Dogmatiek*. Zoetermeer: Boekencentrum, 2012
- Jennings, W.J. *After Whiteness. An Education in Belonging*. [E-book]. Cambridge: Wm B. Eerdmans Publishing Company, 2020
- Jennings, W.J. (2020) *After Whiteness. An Education in Belonging*. Cambridge: Wm B. Eerdmans Publishing Company, 2020
- Menakem, R. *My Grandmother's Hands; racialized trauma and the pathway to mending our hearts and bodies*. UK: Penguin Books, 2017
- Moltmann, J. *Theologie van de hoop*, Utrecht: Amboboeken, 1964
- Osmer, R.R. *Practical Theology; An introduction*. Cambridge: Wm B. Eerdmans Publishing Company, 2008
- Reddie, A. G. *Is God color-blind? Insights from Black theology for Christian faith and ministry*. [ebook] London: SPCK Publishing, 2020
- Roest, H de. *Collaborative Practical Theology: Engaging Practitioners in Research on Christian Practices*. Leiden: Brill, 2020
- Layla F. Saad, L.F. *Witte Suprematie & ik, Hoe je privilege (h)erkent, racisme bestrijdt en de wereld verandert*. Amsterdam: Atlas Contact, 2021
- Vries, G de. *Zij gelooft, zij anders; 20 jaar Oecumenische Vrouwensynode*. Gorinchem: Narratio, 2007
- Wekker, G. *Witte Onschuld*. Amsterdam: Amsterdam University Press, 2018
- Wells, S. *Incarnational Mission*. Norwich: Canterbury Press, 2017

Artikelen in tijdschrift

- Ahmed, S. 'A phenomenology of whiteness.' *Feminist Theory*, 8(2) (2007) 149–168. <https://doi.org/10.1177/1464700107078139>
- Brecht, M. 'See–Judge ... Act? The Role of Action in the Anti-Racist Catholic Theological Classroom'. *Religious Education* 114:3 (2019): 202-213, DOI:10.1080/00344087.2019.1613741
- Cruchley, P. 'Ecce homo...? Beholding mission's White gaze' *Practical Theology*, 15:1-2 (2022): 64-77, DOI: 10.1080/1756073X.2021.2023945
- Kishimoto, K. 'Anti-racist pedagogy: from faculty's self-reflection to organizing within and beyond the classroom.' *Race Ethnicity and Education*, 21:4 (2018): 540-554
- Lange, de, F. 'Restoring autonomy. Symmetry and asymmetry in care relationships.' *Nederduitse Gereformeerde Theologische Tydskrif / Dutch reformed theological Journal*, Vol 52, Supplement 1 (2011): 61 – 68.
- Turman, E.M. 'Black women's faith, Black women's flourishing.' *The Christian Century* vol 135e6 (2019): 4 beschikbaar: <https://www.christiancentury.org/article/critical-essay/black-women-s-faith-black-women-s-flourishing> Vancouver: British Columbia Press.
- Wyngaard, C, van. 'Whiteness and Public Theology: An Exploration of Listening'. *MISSIONALIA: SOUTHERN AFRICAN JOURNAL OF MISSIOLOGY*, 43(3) (2015): 478-492. <https://doi.org/10.7832/43->

Artikel in bundel

Aquino, M.P. 'Theology and Identity in the Context of Globalization', *THE OXFORD HANDBOOK OF FEMINIST THEOLOGY*. Eds. S. Briggs, and M. McClintock Fulkerson. Oxford: University Press, 2012 <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199273881.003.0021>,

Dube, M. W. 'Feminist Theologies of a World Scripture(s) in the Globalization Era', *THE OXFORD HANDBOOK OF FEMINIST THEOLOGY*. Eds. S. Briggs, and M. McClintock Fulkerson. Oxford: University Press, 2012 <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199273881.003.0019>

Fulkerson, M. M. "We don't see color here": A case study in ecclesial-cultural invention'. *Converging on Culture: Theologians in Dialogue with Cultural Analysis and Criticism*. Eds. D. Brown, S. G. Davaney, K. Tanner. New York: Oxford University Press, 2001

Regan, P. 'An unsettling Pedagogy of History and Hope.' *Unsettling the Settler Whiten: Indian Residential Schools, Truth Telling, and Reconciliation in Canada*. Ed. P. Regan. Vancouver: UBC Press, 2011

Ross, C, 'Hospitality: The Church as a mother with an Open Heart'. *Mission on the road to Emmaus*. Eds. C. Ross en S. B. Bevans. Londen: SCM Press, 2012

Starr, R. 'Unbecoming: Reflections on the Work of a White Theologian.' *Deconstructing Whiteness, Empire and Mission*. Eds. A. G. Reddie and C. Troupe. London: SCM Press, 2023

Gedichten

Gons, B (2021) *Doe het toch maar*, uit: Doe het toch maar. Amsterdam: Atlas Contact.

Butler, O. *Parable of the Talents*. [ebook]. Britain: Seven Stories Press, 1998

Overig

Documentaire: Droes, I, (2023) *Alledaagse Waardigheid*,

Website: Gopin, M, *The Mysterious inner world of spiritual peacebuilders*

<https://kidspiritonline.com/magazine/conflict-and-peacemakers/the-mysterious-inner-world-of-spiritual-peacebuilders/>

BIJLAGEN

Bijeenkomsten witheid.

De bijeenkomsten worden vormgegeven met elementen uit de methode van Circulair Leiderschap²²⁴. Het is een manier om tot een respectvolle dialoog te komen waarin doordacht gesproken wordt en ontvangend geluisterd. Het helpt om te zorgen dat in deze bijeenkomsten alle stemmen worden gehoord en de focus en het doel duidelijk zijn en blijven gedurende bijeenkomst.²²⁵

Deelnemers zitten in een cirkel. In het midden liggen objecten die de intentie representeren.

Het centrale deel van de bijeenkomst, het vrije gesprek, is opgebouwd volgens het idee van See, Judge, Act.

Doelen:

Bijeenkomst 1: Onderzoeken wat witheid is, hoe de deelnemers het herkennen in zichzelf en welke gevolgen het heeft.

Bijeenkomst 2: Welke invloed heeft witheid op de relaties die de deelnemers hebben met mensen van kleur.

Bijeenkomst 1: Wit zelfbewustzijn.

Deelnemers lezen van tevoren: Gloria Wekker, *Witte Onschuld* p77-117.

See and Judge.

Thema's: Wat is witheid? Waar komt witheid vandaan? Wat zijn de gevolgen van witheid?

Keywords: Witheid, witte fragiliteit, wit privilege, wit zwijgen, wit exceptionalisme.²²⁶

Intentie

Verduidelijking uitnodiging, doel en duur van de bijeenkomst.

Cirkel -overeenkomst

We maken afspraken voor de bijeenkomst:

- wat er gezegd wordt is vertrouwelijk.
- data worden vertrouwelijk behandeld
- We luisteren naar elkaar met openheid en nieuwsgierigheid.

Welkom en startpunt

Lezen van een gedicht:²²⁷

Check-in en begroeting.

²²⁴

<https://static1.squarespace.com/static/55597e72e4b0f7284bff49e0/t/55e7e1b5e4b067b60920a3b7/1441259957488/Basisrichtlijnen-voor-het-houden-van-een-Cirkelbijeenkomst-NL-1.pdf> (laatst geraadpleegd 13 februari 2023)

²²⁵ Saad, Layla F. (2020) *Witte Suprematie & ik, Hoe je privilege (h)erkent, racisme bestrijdt en de wereld verandert,*

²²⁶ Saad (2020) ebook h8

²²⁷ Met het markeren van het startpunt ga je met elkaar van de informele ruimte naar de sacrale ruimte waarin het gesprek gevoerd wordt.

Vraag: Wat maakt dat je dit thema belangrijk vindt en je meedoet aan deze focusgroep?

Vraag: Vertel aan de hand van een voorwerp over je gevoelens rondom het thema

Vrije vorm gesprek – See, Judge.

De deelnemers hebben een deel gelezen uit Witte Onschuld van Gloria Wekker (p49-76) Het huis dat ras gebouwd heeft.

Vragen:

Waar werd je geraakt (positief of negatief) en waarom?

Wekker noemt dat als het gaat om witheid onder hoogopgeleide witte vrouwen je angst, vermijding en schuldgevoelens treft (p116). Welke gevoelens herken je bij jezelf als het gaat over witheid?

Filmpje over witte superioriteit, witte fragiliteit, wit zwijgen.

https://youtu.be/-VLhF_yNYUs (effect van witte superioriteit)

Vragen:

Op welk moment voelde je ongemak tijdens het kijken van dit filmpje?

Welke denkbeelden heb jij?

https://youtu.be/uPEiMN_jEpU

Waar zit jouw witte fragiliteit?

Check-out

Reflectievragen:

1. Waar ben je je bewust van geworden na deze bijeenkomst?
2. Op welke momenten voelde je boosheid of weerstand?
3. Wat neem je mee?

Afscheid

Afsluiting: terug naar informele ruimte.

Bijeenkomst 2: Witheid in kerk en theologie.

Voor de Oecumenische Vrouwensynode geldt dat ze in een religieuze context werkzaam is, en de contacten die ze heeft met christen uit diverse contexten wil verdiepen. In de vorige bijeenkomst hebben we onderzocht wat de gevolgen zijn van witheid (witte fragiliteit, witte superioriteit, wit zwijgen), welke invloed heeft dit op de relaties die we hebben met mensen van kleur? En hoe veranderen we dat?

Thema: invloed van witheid op relaties. Hoe gaan we verder?

Keywords: Witheid in het Christendom, bondgenootschap, Judge en act.

Intentie

Verduidelijking uitnodiging, doel en duur van de bijeenkomst.

Cirkel -overeenkomst

We maken afspraken voor de bijeenkomst:

- wat er gezegd wordt is vertrouwelijk.
- data worden vertrouwelijk behandeld
- We luisteren naar elkaar met openheid en nieuwsgierigheid.

Welkom en startpunt

Lezen van een gedicht: *Doe het toch maar* van Babs Gons

Check-in en begroeting.

Vraag: Welke vragen of gevoelens hebben jullie meegenomen vanuit de vorige bijeenkomst?

Vrije vorm gesprek: See-Judge-Act

Alle deelnemers hebben de tekst van Doreen Hazel (Dochters van Cham p85-97) gelezen. In dit hoofdstuk schrijft ze over de dialoog over racisme aangaan met witte mensen.

Vragen:

Wat raakte je in de tekst?

Wat riep weerstand op?

Filmpje: <https://youtu.be/KCSCEcqLpCO> (met witte mensen praten over witheid)

Vragen:

Welke invloed heeft witheid op onze relaties met mensen van kleur?

Kan je een situatie bedenken waarin witheid een rol speelde?

Welke verlangens en/of weerstanden in het contacten met anderen hebben jullie?

De OVS heeft als wens om het netwerk te verbreden en het contact met vrouwen uit diverse contexten te verdiepen.

Welke verandering is nodig bij de Vrouwensynode?

Welke stappen moet de Vrouwensynode zetten voor verandering?

Check-out

Zijn er nog dingen blijven liggen?

Afscheid

Afsluiting: terug naar informele ruimte.

Menselijke waardigheid (autonomie; alledaags racisme; onrecht)

Attitude witte mensen (aannames; beeldvorming; cultureel archief; beperkte kennis; privilege; niet/wel lerend, reproductie)

Rol witte mensen (Aandacht; bewustwording; deconstructie; emoties; daderzijn; 'Doe het toch maar')

Eschatologie (heilzame verwerking slavernij(verleden); beweging)

Kerk en theologie (OVS; Witte, westerse theologie en kerk)

Positionaliteit (relaties; omgaan met culturen; academische wereld; generaties)

Verklaringenblad masterthesis

Naam student: Renate Japenga
Titel masterthesis: Witheid in zicht

VERKLARING VAN ORIGINALITEIT

Hierbij verklaar ik dat bovengenoemde masterthesis uit origineel werk bestaat. De thesis is het resultaat van mijn eigen onderzoek en is alleen door mijzelf geschreven, tenzij anders aangegeven. Waar informatie en ideeën uit andere bronnen zijn overgenomen, wordt dat expliciet, volledig en op passende wijze vermeld in de tekst of in de noten. Een bibliografie is bijgevoegd.

Plaats, datum:

Handtekening:

Schoonhoven, 8/11/2023

Rjapenga

TOESTEMMINGSVERKLARING

Hierbij stem ik ermee in dat bovengenoemde masterthesis na goedkeuring beschikbaar wordt gesteld voor opname in de bibliotheekcollectie en dat de metadata beschikbaar worden gesteld aan externe organisaties en/of door de PThU worden gepubliceerd.

Verder verleen ik (de bibliotheek van) de PThU

wel

niet

toestemming voor het opnemen van de volledige tekst in een via internet of anderszins openbaar toegankelijke database. (Deze toestemming betreft alleen de openbaarmaking van de masterthesis, zonder verdere overdracht of inperking van het auteursrecht van de student.)

Plaats, datum:

Handtekening:

Schoonhoven, 8/11/2023

Rjapenga

DATAMANAGEMENTPLAN

1. Algemeen

NAAM STUDENT: Renate Japenga

NAMEN SCRIPTIEBEGELEIDER(S): Prof. Dr. Heleen Zorgdrager

DATUM: 22 augustus 2022 (versie 1.0) 31 oktober 2023 (versie 2.0)

VERSIE: 2.0

2. Algemene gegevens over het onderzoek / scriptie-onderwerp (WERK)TITEL

ONDERZOEK / SCRIPTIE: Witheid in zicht.

KORTE OMSCHRIJVING VAN ONDERZOEK EN ONDERZOEKSMETHODE(N) :

Kwalitatief onderzoek voor en met (vrouwen van) de Oecumenische Vrouwensynode. Door middel van een focusgroep die in twee bijeenkomsten de eigen witheid kritisch onderzoekt in gesprek met teksten van Gloria Wekker en Doreen Hazel.

TYPEN ONDERZOEKSDATA:

Ruwe data:

- Geluidsbestanden van de gesprekken van de focusgroep.
- Video-opnames

Afgeleide data:

- Transcripties (geanonimiseerd)
- memo's
- lijsten met codes

PERIODE WAARIN DATA VERZAMELD WORDEN:

Januari – maart 2023

3. Technische aspecten

HARD- EN SOFTWARE:

Atlas.ti

BESTANDSFORMATEN:

WAV-bestanden,
Word-documenten

OMVANG VAN DE DATA (SCHATTING IN MB/GB/TB): 4-6
GB

OPSLAG DATA TIJDENS ONDERZOEK:

Surfdrive VU

OPSLAG DATA NA AFLOOP ONDERZOEK:

PThU Bibliotheek

4. Verantwoordelijkheden

BEHEER DATA GEDURENDE HET ONDERZOEK: Renate Japenga

BEHEER DATA NA AFLOOP ONDERZOEK: Protestants Theologische Universiteit

5. Juridische en ethische aspecten

EIGENAAR DATA: Protestants Theologische Universiteit

PRIVACYGEVOELIGE DATA: JA / NEE

INDIEN JA: HOE WORDEN ZAKEN ALS VEILIGE OPSLAG EN TOESTEMMING VAN BETROKKEN
PERSONEN EN/OF ORGANISATIES GEREGELD?

Bij het vragen van de deelnemers voor de focusgroep wordt gevraagd om toestemming voor het maken van de opnames. Ook worden ze geïnformeerd over het beheer van de (geanonimiseerde) data. Na het onderzoek wordt de data opgeslagen bij de Protestants Theologische Universiteit om zo de veiligheid te waarborgen.

6. Overige zaken

=====

(In te vullen door thesisbegeleider:)

Goedgekeurd

Niet goedgekeurd, omdat: _____

Naam, handtekening: prof. Heleen Zorgdrager _____

Datum: _17 november 2023_____

=====